

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI

Bu araştırma imalat sanayinin öncelikli alt sektörlerini tarihsel geçmişi içinde ortaya çıkarmak, planlı dönemde ulusal düzeyde ve bölgesel olarak sektörel değerlendirmek ve bölgesel kalkınmanın planlama yaklaşımları ile birlikte politikalarını inceleyerek, uygulamaları belirlemek amacını taşımaktadır. Araştırma aynı zamanda, sanayinin alt sektörlerinin performanslarını hesaplamış, göstergelerini saptamış ve öne çıkan sektörleri ortaya koymuştur. Böylece teknolojik açıdan gelişmiş, yüksek katma değer yaratan sektörler ile ithalata bağımlı, ihracata yönelik, en fazla istihdam sağlayan alt sektörleri de sanayi genelinde sıralamaya tabi tutmuştur. Bu yöntemle öncelikli sektör seçimine olanak hazırlanmıştır.

Araştırma bir başka yönden bölgesel planlama perspektifine yönelmiş, dünyadaki ve Türkiye'deki uygulamaları sanayileşme dönemlerine göre incelemiştir. Bölgesel planlama yönetimini, bunun bir parçası olan Bölge Kalkınma Ajanlarını ele alarak neoliberal politikaların geri kalmış ülkelerdeki bölgesel kalkınma oyunlarını sergilemiştir. Amaç ulusal ve bölgesel plan kavramlarını yeniden ülke gündemine getirmek, bölgesel eşitsizlik ve dengesizliklerin hangi yaklaşımlarla giderilebileceğini tartışmaya açmaktır.

Türkiye 1960'lardan bu yana planlı sanayileşme çabası içindedir. Ancak 2009 yılında ortaya çıkan tablo, ülke yararına bir dengenin sağlanmadığını belgelemektedir. Sadece ekonomik gelişme yönünden değil, sosyal ve kültürel açıdan da ülke bir çıkmaz yola girmiştir. 600 milyar doları aşan borç, 7 milyon işsiz, çarkları paslanmaya başlayan sanayi, rekor düzeyde bütçe açığı, hakları ve ekonomik özgürlükleri gasp edilen çalışan kitlesi, kültürel ve etik çöküş içindeki gençliği ile yoksulluk sınırında yaşayan 13 milyon insan... Bu tablo bir kötümserliği değil, gerçeği yansıtmaktadır.

İşte tam bu noktada, ülkenin kendini toparlaması için bir kalkınma hamlesine girmesi, yeniden planlı ekonomiye dönmesi, üretmeden tüketmemeyi öğrenmesi, bölgelerarası dengesizliği ve eşitsizliği gidermesi, yüksek katma değerli ürünleri ile kendi kaynaklarına dayanan istihdam odaklı sanayileşmeyi başarması, fasondan teknolojiye geçişte AR-GE ve inovasyon seferberliği yapması zorunlu olmaktadır. Türkiye bu mücadelede, kamu ve özel sektör kuruluşlarının gücüyle fiziki ve finansman potansiyelini harekete geçirebilecek yapıdadır. Bu araştırma sanayide, öncelikli sektörel kalkınma ve bölge planlaması ile bunun başarılabileceğini ortaya koymaktadır.

Araştırma on bir bölümü kapsamakta, onlarca kaynak taranarak pek çok güncel bilgi ve dokümanı inceleyip değerlendirmektedir. Hassas ve titizlikle üzerinde durularak bazı çelişkili yaklaşım ve bilgiler elenmiş, çapraz kontroller ile istatistiki bilgiler sınanmış ve bazı hesaplar tarafımızdan yapılarak güncel rakamlar belirlenmiştir.

Araştırmanın birinci ve ikinci bölümlerinde amaç, kapsam ve yöntemler açıklanmakta, "kalkınma", "planlama", "öncelikli sektör" gibi kavramlar tanımlanmaktadır. Üçüncü bölüm, Türkiye sanayinin 1960 – 2007 yılları arasındaki temel göstergelerine ayrılmıştır. Burada dış ticaret göstergeleri, yıllara göre ihracat ve ithalat değerleri, sektörler göre ihracat ve ithalat rakamları, dış ticarete fiyat endeksleri, kişi başına GSMH, büyüme hızları, ana sektörler göre oranları, GSYH'da sektör payları ve gelişme hızları tablolarla ortaya konmaktadır. Ayrıca her bir tablonun verileri, sanayileşme dönemleri içinde yorumlanmaktadır.

Araştırmanın dördüncü bölümünde, sektörü öncelikli yapan kriterler, katma değer, teknoloji ve istihdam faktörleri değerlendirilmiştir. Burada katma değer ve teknoloji gruplarına göre alt sektörler ve ürün grupları incelenmiştir. Her tablo öncelikli sektör kavramına göre ayrıca yorumlanıp, Türkiye için sonuçlar çıkarılmıştır.

Beşinci bölümde, öncelikli sektörel kalkınmanın ekonomik gelişmeye etkisi sıralanmış ve değerlendirilmiştir. Burada büyük çapta “Vizyon 2023 Teknoloji Öngörüsü” (TÜBİTAK) yaklaşımlarından yararlanılmıştır.

Altıncı bölümde, küresel sermayenin işbölümü yönlendirmesi ile ülke kalkınmasına dönük planlama ikilemi tartışılmış, ulusal güçlerin ülke yararları doğrultusunda uyguladığı politikaların değerlendirmesi yapılmıştır. Sanayileşme dönemlerine göre planların uygulanması ve “öngörülenler-gerçekleşenler” verileri ortaya konulmuştur. Ayrıca Türkiye’nin fason imalata dönüş olgusunun, kamu yatırımlarının azaltılarak tesislerin özelleştirilmesi ile örtüşmesi gündeme taşınmıştır. Sonuçta bölüm önerileri sunulmuştur.

Yedinci bölümde, bölgesel planlama ve kalkınma politikaları sanayileşme açısından değerlendirilmektedir. Özellikle bölge planlamasının tarihsel gelişimi incelenmekte, Dünya Bankası ve IMF’nin devreye girmesi ile ortaya çıkan uygulamalar sergilenmektedir. Bölümde Türkiye’deki bölge ve havza planlamaları anlatılmaktadır.

Sekizinci bölüm Bölgesel Kalkınma Ajansları’na ayrılmıştır. Bu bölümde ajanslar, son dönemdeki neoliberal politikaların uygulama araçları olarak ele alınmakta, işlevi, özellikleri, yönetsel yapıları ve personel sorunları ortaya konulmaktadır. Önemli bir başka konu olarak da Avrupa Birliği kaynaklarının kalkınma ajanslarında kullanımı söz konusu edilmektedir. Son olarak burada Bölgesel Kalkınma Ajanslarının ortaya çıkması ile bölge planlama olgusunun yozlaştırılması arasındaki ilişkiler belirtilmektedir.

Araştırmanın dokuzuncu bölümü, öncelikli sektör planlamasını bölgesel kalkınma politikası, yatırım, üretim ve gelir dağılımı yönünden irdelemektedir. Burada imalat sanayinin 22 alt sektörünün performans değerlendirilmesi yapılmış ve kıyaslamalar sunulmuştur. Böylece imalat sanayinin öncelikli sektörleri, göstergelerle tartışmaya açılmıştır. Bu bölüm öncelikler ve bölgesel planlama açısından önem taşımaktadır. Türkiye’de, Akdeniz, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine hangi sektörlerde yatırım yapıldığı, eşitsizliğin boyutları ve ne yapılması gerektiği belirlenmektedir.

Onuncu bölüm, öncelikli sektör ve bölgesel kalkınmayı esas alan yaklaşımları gündeme taşımakta ve konuyu derinliğine irdelemektedir. Son bölüm ise özet, sonuçlar ve önerilere ayrılmıştır.

TMMOB Makina Mühendisleri Odası, 2009 Sanayi Kongresi’ne Türkiye sanayisi için çok önemli iki konuyu getirmekte ve tartışmaya açmaktadır. Konulardan ilkinin ele alan bu araştırma “Öncelikli Sektör ve Bölgesel Kalkınma” yaklaşımını ilgililere, mühendisler ve ekonomistler ile kamuoyuna sunmaktadır.

2. SANAYİDE ÖNCELİKLİ SEKTÖREL KALKINMA YAKLAŞIMI VE YÖNTEMİ

Ekonomide büyümenin temel kaynağını oluşturan imalat sanayi, ISIC (Uluslararası Standard Sanayi Sınıflaması - International Standard Industrial Classification) Rev. 3 sınıflandırmasına göre 22 alt sektöre ayrılmıştır. Halen daha yaygın olarak kullanılan NACE (Avrupa Birliği'ndeki Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflandırılması - Nomenclature Statistique des Activités Economiques dans le Communauté Européenne) Rev.1.1. sınıflandırmasında da 22 alt sektör yer almaktadır. 2008 yılında yürürlüğe giren NACE Rev. 2 sınıflamasında ise 24 alt sektör tanımlanmaktadır. İlk iki sınıflandırma sistemi ülkemiz sanayi istatistikleri verileriyle örtüştüğünden, araştırmada kullanımlar, tanımlar, performanslar, inceleme ve değerlendirmeler bu iki sisteme göre yapılmıştır.

İmalat sanayi alt sektörlerinin teknolojik yapılanma temelinde incelenmesi, öncelikli sektör yaklaşımını daha anlamlı kıldığından araştırmanın dördüncü bölümünde ürün grupları için bu yapı esas alınarak bir sınıflandırma daha kullanılmıştır. Bu sınıflandırma Birleşmiş Milletler Kalkınma Örgütü (UNIDO) tarafından yaygınlaştırılmıştır. Söz konusu sınıflandırmada sektörler, “yüksek teknolojlili”, “orta teknolojlili”, “düşük teknolojlili” ve “doğal kaynağa dayalı” ürünler olarak ayrıma tabi tutulmaktadır.

UNIDO'nun teknolojiye dayalı sınıflandırmasında aşağıdaki gibi temel ölçütler kullanılarak sektörel ürün grupları ayrılmıştır.

- Yüksek Teknolojlili Ürün ve Ürün Grupları: Bu ürünlerde teknoloji hızlı bir gelişme göstermektedir. Bu grupta nano malzeme kullanımı olabilir. Robot otomasyonu olan alanlar vardır. AR-GE harcama oranları % 3,0 – 3,5'e kadar çıkmaktadır. İşçiler vasıflı olup, çok sayıda mühendis istihdam eden sanayilerdir. Ürünleri yüksek katma değerli kategoriye girmektedir.
 - Eczacılık ürünleri, ilaç sanayinin kapsadığı alan
 - Elektrik santralleri buhar kazanı, türbin ve makineleri
 - Bilgi işlem, ofis makineleri, iletişim cihaz ve donanımı
 - Uzay, uçak ve savunma sanayi ile ilgili gelişmiş ürünler, yüksek teknolojlili ulaşım araçları
 - Karmaşık elektronik cihazlar ve enstrümanlar
 - Ölçme, test, analiz ve kontrol cihazları, tıbbi aletler, TV verici ve aparatları
 - Nano malzeme üretimi, tasarım ağırlıklı özel makine ve donanım
- Orta Teknolojlili Ürün ve Ürün Grupları: Bu gruptaki ürünlerde de teknoloji oldukça karmaşık, ancak zaman içinde fazla değişim göstermeyen niteliktedir. Ölçek ekonomisi gerektirirler, AR-GE harcamaları yüksek olup, mühendislik yoğun düzeydedir.
 - Makine imalat sanayinde ürün gruplarının önemli bir kısmı bu alana girer, ölçek büyük olup, kimileri emek yoğun karakterdedir.
 - Sanayi kimyasallarının önemli bir bölümü. Ölçek büyük değildir. Maliyet optimizasyonu önemlidir.
 - Otomotiv sanayinin önemli bir bölümü ve özellikle yan sanayi, ara mal sanayileri.
- Düşük Teknolojlili Ürün ve Ürün Grupları: Bu ürünler düşük AR-GE yatırımı, düşük kapasite, büyük çapta emek yoğun niteliktedirler. Nadiren büyük sermaye gerektirirler. Düşük maliyetle rekabet ederler.
 - Genel olarak tekstil ve giyim eşyası ürünleri; emek yoğun, düşük Ar-Ge yatırımlı
 - İşlenmiş cam eşya, pişmiş toprak eşya; emek yoğun, düşük kapasiteli
 - Deri eşya, ayakkabı tipi ürünler
 - Basit metal ve plastik ürünleri, oyuncaklar.

- Doğal Kaynağa Dayalı Ürün ve Ürün Grupları: Bu ürünler emek yoğun olabildiği gibi, sermaye ve kapasitesi yüksek ya da ihtisasa dayalı ürünler de olabilmektedir.
 - Bazı işlenmiş gıda ürünleri; emek yoğun
 - Mantar, odun ve basit orman ürünleri; ihtisasa dayalı, emek yoğun
 - Topraktan mamul cam, seramik tuğla, kiremit, çimento vs; sermaye yoğun, kısmen emek yoğun, ölçek yüksek
 - Rafine edilmiş petrol ürünleri; sermaye yoğun, yüksek ölçek
 - Elmas, yakut, zümrüt, inci vs. gibi değerli taşalar; emek yoğun, ihtisasa dayalı
 - Organik kimyasallar (parfüm, koku, yağlar vs.); kısmen emek yoğun, bazı alanlarda sermaye yoğun, ihtisasa dayalı
 - Basit kâğıt ve mukavva ürünleri; kısmen sermaye yoğun, ölçeğe dayalı.

Teknoloji gruplarına göre ürün sınıflandırması araştırmanın dördüncü bölümünde TABLO: 4/2’de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Bu ürün ve ürün grupları NACE Rev.1.1 ve Rev. 2’nin sanayi alt sektörlerine dağılmış durumdadır. Genellikle bunları “katma değeri yüksek” ve “katma değeri düşük” ürünler olarak iki temel grupta toplamak mümkündür. Ancak sektörel ayırım, “öncelikli sektör” yatırım destekleri ve teşvikleri yönünden daha doğru bir sınıflandırma vermektedir (Bölüm : 4 ve Bölüm : 9).

Türkiye’nin ihracat yapısı incelendiğinde yüksek teknolojlili ve orta teknolojlili ürün gruplarının payı son on yılda bir artış göstermiştir. Ancak benzer ülkelerle kıyaslama yapıldığında, gelişme istenilen ölçüde olmamıştır. TABLO : 2/1 Türkiye ile Çin arasındaki bu kıyaslamayı ortaya koymaktadır.

TABLO: 2/1 İhracatın Teknolojik Yapısında Türkiye ve Çin İçin Ürün Grupları Kıyaslaması (1999 – 2008)

Teknoloji Grupları	Türkiye		Çin	
	1999	2008	1999	2008
Yüksek teknolojlili ürünler	9,8	12,3	23,7	37,7
Orta teknolojlili ürünler	21,7	33,0	19,0	21,2
Düşük teknolojlili ürünler	51,8	42,6	45,8	32,1
Doğal kaynağa dayalı ürünler	16,7	12,1	11,5	9,0
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: COMTRADE 2008 Veritabanı, Birleşmiş Milletler, 2007

Not: 2008 tarafımızdan hesaplanmıştır

Tablodan görüldüğü gibi Türkiye ve Çin’in ihracat yapısında, sanayi ürünlerinin gruplarına göre önemli bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Türkiye son on yılda yüksek teknolojlili ürün ihracatını %9,8’den %12,3’e çıkarırken, Çin %23,7’den %33,7’ye yükseltmiştir. Çin ihracat ürünlerinin yaklaşık %40’ı yüksek teknolojlili iken, Türkiye’nin bu gruptaki oranı %15’i bulmamaktadır. Türkiye’nin ihracatında doğal kaynağa dayalı ürünlerle, düşük teknolojlili ürünlerin payı %55 olmaktadır. Dolayısıyla yüksek katma değerli (yüksek teknolojlili) ürünlerde Türkiye hâlâ yerinde saymaktadır. Burada AR-GE ve inovasyon merkezleri kurmanın önemi giderek artmaktadır.

Sanayi politikaları, uzun vadeli bir sanayileşme stratejisini esas alarak, öncelikli sektörleri “yüksek katma değerli ürünler sanayi” ve “istihdam odaklı, bölgesel kalkınmaya yönelik sanayiler” olarak yaklaşmalı, teşvik ve destekleri bu yönde ortaya koymalıdır. Öncelikli sektörler ve bölgesel kalkınma konusu ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak verildiğinden burada tekrar söz konusu edilmemiştir.

Öncelikli sektör yaklaşımı ve bölgesel planlama ile ilgili önerilerimiz ise son bölümde verilmiştir.

3. TÜRKİYE SANAYİNDE SEKTÖREL GELİŞİMİN YILLARA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ (1960 – 2007)

Bu bölümde Türkiye sanayinin, planlı dönemin başlangıcına esas alınabilecek ilk sistematik sanayileşme sürecinin temellerinin atıldığı 1960 yılından kesin rakamların yayınlandığı 2007 yılına kadarki gösterge değerleri verilmiştir. Bağlantıların kurulabilmesi amacıyla öncelikle toplam değerler sunularak daha sonra sanayi sektörü ile ilgili göstergelere geçilmiş, ardından da alt sektörler itibarıyla seçilmiş tablolar verilmiştir.

Burada sanayinin ihracat ve ithalatını irdeleyebilmek için 1960 – 2007 ithalat ve ihracat miktarları ile yıllık değişme oranları TABLO: 3/1’de gösterilmiştir.

TABLO: 3/1’den görüldüğü gibi, 1960 -1973 yılları arasında gerek ithalat ve gerekse ihracatta önemli gelişme görülmemekte, ancak ithalatta daha yüksek hızlarda artış göze çarpmaktadır. 1974 – 1980 arasında her iki ticarete de yıllık ortalama artışlar yüksektir ve bu yıllarda (TL) hızlı değer kaybı içindedir. 1980’li yıllar sanayide ihracatı model alan sanayileşme politikalarının uygulandığı dönem olup, teşvik ve destekler bu alanlara yapılmaktadır. Öncelikli sektörler arasında otomotiv, tekstil, kimya ve makine imalatı sanayileri yer almaktadır.

1984 – 1997 yılları arasında ithalat ve ihracattaki ortalama yıllık artış hızları birbirine yakın olup, ithalata %14,1 ihracatta ise %12,0 ortalama değerlerdir. Bu dönemde sanayi ürünlerinin giderek ihracatta ağırlık kazandığını ve geleneksel tarım ürünlerinin yerini aldığı gözlenmektedir. Özellikle hemen her sanayi alt sektörü ihracata yönelmekte, AB ülkelerinin dışında da pazarlar aramaktadır. Ancak Çin rekabeti ve Hindistan kökenli tekstil ürünleri potansiyel bir tehlike olarak ortaya çıkmaktadır.

1997 – 2001 arasında kriz yılları ağırlıkta olup, ithalat ve ihracatta duraklamalar başlamış, sanayi üretimi de bu tablodan etkilenmiştir. Öncelikli sektör teşvikleri azalmış, Gümrük Birliği’ne giriş sanayiye önemli darbe vurmuştur. Bu yıllarda döviz kurundaki değişmeler de ihracatı olumsuz etkilemektedir. 2002 – 2007 yıllarında ihracatın hızlı artışı, ithalatı da körüklemiş özellikle Çin ve Hindistan rekabeti ile ara mal ithalatı hızlanmıştır. Bu dönemde sanayi sektörü ihracatı ithalata bağımlı hale gelmiştir. İhracatta ortalama yıllık artış hızı %23, ithalatın aynı dönemde artış hızı ise %27 olmuştur. Buradan dış ticaret açığının giderek artış gösterdiği ve cari açığın büyüdüğü görülmektedir. Sabit sermaye yatırımlarının azaldığı bu dönemde önemli boyutta yabancı sermaye girişi olmuş, sanayi dış krediler ile kaynak sorununa çözüm aramıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ancak %30’u imalat sanayine yapılmış, bunun da %20’si yeni yatırımlarda kullanılmıştır. Yabancı sermaye genel olarak kamu kurumlarının özelleştirmelerine, banka satın almalarına, turizme ve ticari yatırımlara kaymıştır.

Bu durumda dış kredi ve doğrudan yabancı sermaye girişinin sanayiye kaynak aktarmada önemli bir etkinlik yaratamadığı görülmektedir. Özellikle sektörel bazda yapılan analizlerde ülkenin doğrudan finans kaynaklarının (kamu ve özel sermayenin) yatırımlara seferber edilmesi ülke yararına bir girişim olarak görülmektedir. Aksi halde kaynak sorunu yine dış borçlanma ile çözülmeye çalışılacak ve böylece yatırımların ulusal ve bölgesel planlamaya uygun sektörlerle yönlendirilemeyeceği ortaya çıkacaktır.

TABLO: 3/1 Türkiye İthalat ve İhracatının Yıllara Göre Değişimi

YILLAR	İTHALAT		İHRACAT		Döviz Kuru (TL/USD)
	Değer (Milyon USD)	Değişim %	Değer (Milyon USD)	Değişim %	
1960	468,2	- 0,4	320,7	- 9,3	5,00
1961	507,2	8,3	346,7	8,1	9,00
1962	619,4	22,1	381,2	9,9	9,00
1963	687,6	11,0	368,1	-3,4	9,00
1964	537,2	- 21,9	410,8	11,6	9,00
1965	571,9	6,5	463,7	12,9	9,00
1966	718,3	25,6	490,5	5,8	9,00
1967	684,7	- 4,7	522,3	6,5	9,00
1968	763,7	11,5	496,4	- 5,0	9,00
1969	801,2	4,9	536,8	8,1	9,00
1970	947,6	18,3	588,5	9,6	10,90
1971	1.170,8	23,6	676,6	15,0	13,43
1972	1.562,5	33,5	884,9	30,8	13,42
1973	2.086,2	33,5	1.317,1	48,8	13,70
1974	3.777,6	81,1	1.532,2	16,3	13,83
1975	4.738,6	25,4	1.401,1	- 8,6	14,33
1976	5.128,6	8,2	1.960,2	39,9	15,70
1977	5.796,3	13,0	1.753,0	- 10,6	17,90
1978	4.599,2	- 20,7	2.288,2	30,5	24,20
1979	5.069,4	10,2	2.261,2	- 1,2	33,50
1980	7.909,4	56,0	2.910,1	28,7	76,11
1981	8.933,9	12,9	4.702,9	61,6	112,85
1982	8.842,7	- 1,0	5.746,0	22,2	163,12
1983	9.235,0	4,4	5.727,8	- 0,3	226,78
1984	10.756,9	16,5	7.133,6	24,5	365,64
1985	11.343,4	5,5	7.958,0	11,6	521,85
1986	11.104,8	- 2,1	7.456,7	- 6,3	672,19
1987	14.157,8	27,5	10.190,0	36,7	867,94
1988	14.335,4	1,3	11.662,0	14,4	1.141,37
1989	15.762,1	10,2	11.624,7	- 0,3	2.135,05
1990	22.302,1	41,2	12.959,3	11,5	2.626,22
1991	21.047,0	- 5,6	13.593,5	4,9	4.221,69
1992	22.871,1	8,7	14.714,6	8,2	6.925,16
1993	29.428,4	28,7	15.345,1	4,3	11.124,06
1994	23.270,0	- 20,9	18.105,9	18,0	30.379,19
1995	35.709,0	53,5	21.637,0	19,5	46.268,90
1996	43.626,6	22,2	23.224,5	7,3	82.111,77
1997	48.558,7	11,3	26.261,1	13,1	153.817,09
1998	45.921,4	- 5,4	26.973,9	2,7	260.701,46
1999	40.671,3	- 11,4	26.587,2	- 1,4	421.678,65
2000	54.502,8	34,0	27.774,9	4,5	624.581,60
2001	41.399,1	- 24,0	31.334,2	12,8	1.237.311,55
2002	51.553,8	24,5	36.059,1	15,1	1.514.781,03
2003	69.339,7	34,5	47.252,8	31,0	1.489.212,26
2004	97.539,8	40,7	63.167,2	33,7	1.429.971,95
2005	116.774,2	19,7	73.476,4	16,3	(1) 1,35
2006	139.576,2	19,5	85.534,7	16,4	(1) 1,44
2007	170.062,7	21,8	107.271,8	25,4	(1) 1,30

Kaynak: TÜİK İstatistik Göstergeler

(1) 2005 – 2007 yılları YTL olarak alınmıştır.

Yine 1960 – 2007 dönemi esas alınarak bulunan dış ticaret göstergeleri TABLO: 3/2’de sunulmuştur.

TABLO: 3/2 Dış Ticaret Göstergeleri

	Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi %	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %	İhracatın GSMH İçindeki Payı %	İthalatın GSMH İçindeki Payı %
1960	788,9	- 147,5	68,5	3,3	4,7
1961	853,9	-160,5	68,4	6,3	9,3
1962	1.000,6	- 238,3	61,5	6,0	9,7
1963	1.055,7	- 319,5	53,5	5,0	9,3
1964	948,0	- 126,5	76,5	5,2	6,8
1965	1.035,7	- 108,2	81,1	5,5	6,8
1966	1.208,8	- 227,8	68,3	4,9	7,1
1967	1.207,0	- 162,3	76,3	4,7	6,1
1968	1.260,1	- 267,2	65,0	2,8	4,2
1969	1.338,1	- 264,4	67,0	2,7	4,0
1970	1.536,1	- 359,1	62,1	3,1	5,0
1971	1.847,4	- 494,2	57,8	3,9	6,8
1972	2.447,5	- 677,6	56,6	4,0	7,1
1973	3.403,3	- 769,1	63,1	4,7	7,5
1974	5.309,7	- 2.245,0	40,6	4,0	9,9
1975	6.139,6	- 3.337,5	29,6	3,0	10,0
1976	7.088,9	- 3.168,4	38,2	3,7	9,6
1977	7.549,3	- 4.043,3	30,2	2,9	9,5
1978	6.887,2	- 2.310,9	49,8	3,4	6,9
1979	7.330,6	- 2.808,3	44,6	2,8	6,2
1980	10.819,6	- 4.999,3	36,8	4,3	11,6
1981	13.636,3	- 4.230,4	52,6	6,6	12,5
1982	14.588,6	- 3.096,7	65,0	8,9	13,8
1983	14.962,8	- 3.507,2	62,0	9,5	15,3
1984	17.890,5	- 3.623,3	66,3	12,1	18,2
1985	19.301,4	- 3.385,4	70,2	11,9	17,0
1986	18.561,5	- 3.648,0	67,1	9,9	14,8
1987	24.347,9	- 3.667,8	72,0	11,9	16,5
1988	25.997,4	- 2.673,4	81,4	12,9	15,8
1989	27.416,8	- 4.167,5	73,6	10,8	14,7
1990	35.261,4	- 9.342,8	58,1	8,6	14,8
1991	34.640,5	- 7.453,6	64,6	9,1	14,0
1992	37.585,7	- 8.156,4	64,3	9,3	14,5
1993	44.773,4	- 14.083,3	52,1	8,6	16,5
1994	41.375,9	- 5.164,1	77,8	13,7	17,6
1995	57.346,1	- 14.072,0	60,6	12,7	21,0
1996	66.851,1	- 20.402,2	53,2	12,6	23,8
1997	74.819,8	- 22.297,6	54,1	13,7	25,2
1998	72.895,3	- 18.947,4	58,7	13,1	22,2
1999	67.258,5	- 14.084,0	65,4	14,4	22,0
2000	82.277,7	- 26.727,9	51,0	13,9	27,3
2001	72.733,3	- 10.064,9	75,7	21,5	28,4
2002	87.612,9	- 15.494,7	69,9	19,9	28,5
2003	116.592,5	- 22.086,9	68,1	19,8	29,0
2004	160.706,9	- 34.372,6	64,8	21,1	32,6
2005	190.250,6	- 43.297,7	62,9	20,4	32,4
2006	225.110,9	-54.041,5	61,3	21,4	34,9
2007	277.334,5	- 62.791,0	63,1	20,9	34,1

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret Göstergeleri

TABLO: 3/2'den görüldüğü gibi 1960 – 1970 döneminde dış ticaret açığı oldukça düşük seviyelerde seyretmiş, ihracatın ithalatı karşılama oranı yılda %68'i bulmuştur. Gerek ithalat ve gerekse ihracatın GSMH içindeki payları %5-7 arasındadır. İmalat sanayi bu dönemde montaj aşamasındadır. 1971 – 1981 dönemi genel olarak ithal ikamesi ürünlere yönelik bir sanayileşme sürecindedir. İthalat ihracata göre daha hızlı artmakta, dış ticaret açığı 3,5 – 4,0 milyar USD'ye ulaşmaktadır. İhracatın ithalatı karşılama oranı ortalaması %41 civarındadır. Yani ithal malları girişi oldukça hızlıdır. İhracat ve ithalatın GSMH içindeki payları sırasıyla ortalama %3 ve %9 olmaktadır.

İhracatın model alındığı dönem olan 1982 – 1995 arasında dış ticaret açığı, bir önceki döneme göre yüksek olup ortalama 7 milyar USD civarındadır. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise %67 olup, bir önceki döneme göre artış kaydetmiştir. İhracatın GSMH içindeki oranı %11 iken ithalat/GSMH oranı ise ortalama %16'yı bulmaktadır. Son dönem 1996 – 2007 arasında dış ticaret açığı giderek artmaktadır. Kriz dönemleri hariç bu açık 20 milyar USD'den 62 milyar USD'ye yükselmiştir. Yani artık sanayinin ihracatı özellikle ara mal gruplarında dışarıya bağımlıdır. İhracatın GSMH içindeki payı ortalama %16'yı, ithalatın payı ise %28'i bulmaktadır. Buradan dış ticaretin önemli boyuta ulaştığını gözlemlemek mümkündür. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise dönem içinde değişiklik göstermekle birlikte ortalama değer olarak %62 civarında olmaktadır. Bu oran önceki dönemlere göre bir miktar düşmekle birlikte yine ithalatın ağırlığı fazlaca bir değişim göstermemektedir.

Diğer bir gösterge de sektörlerin ihracat miktarları ve toplam içindeki oranlarıdır. 1963 – 2007 yılları arasındaki değerler TABLO: 3/3'te verilmiştir.

Tablodan görüldüğü gibi Türkiye'de 1980'lere kadar tarım ürünleri ihracatta önemli bir yer tutmuştur. Ancak, 1981'den itibaren tarım ürünlerinin toplam ihracat içindeki oranı giderek düşmüş ve 1994 yılından sonra da daha hızlı bir iniş ortaya çıkmıştır. Madencilikte ise 1980'lere kadar %7'lere ulaşan bir artış söz konusu olup, daha sonraki yıllarda toplam ihracat içindeki oranı azalma göstermiştir. Sanayi sektörü incelendiğinde, sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki yerinin 1982'lerden sonra hızla değiştiğini izlemek mümkündür. 2007'lere gelindiğinde ise sanayi neredeyse tüm sektörleri ihracattan silmiştir.

1963 – 1980 döneminde tarım ürünlerinin toplamdaki oranı ortalama %68'dir. Sanayi ürünlerinde ise bu oran %27 civarındadır. Geri kalan %5 madencilik ve diğerleridir. 1981 – 1995 dönemi, ihracatı model alan sanayileşme politikasındaki en fazla teşvik uygulamasının yapıp desteklendiği süreç olup, sanayi ürünleri ihracata damgasını vurmaktadır ve ortalama oran %76'ya ulaşmıştır. Tarımda ise artık Türkiye ithalata başlamış ve tarım ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı %21'e gerilemiştir. 1996 – 2007 dönemi ihracatın hız kazandığı bir dönem olup, sanayi ürünlerinin toplam içindeki oranı ortalama %93'e ulaşmıştır. Tarım ürünleri ihracatında aynı oran %5 olmaktadır. Bu hızlı değişim sektörler arasında dengesiz bir gelişmenin varlığına işaret etmekte ve özellikle tarımdaki bozgunu vurgulamaktadır.

TABLO: 3/3 Sektörlere Göre İhracat

Yıllar	DEĞERLER (Milyon USD)					ORANLAR (%)			
	Toplam	Tarım	Maden	Sanayi	Diğer	Tarım	Maden	Sanayi	Diğer
1963	368	284	11	73	0	77,2	3,0	19,8	0,0
1964	411	312	15	84	0	75,9	3,6	20,4	0,0
1965	464	352	21	91	0	75,9	4,5	19,6	0,0
1966	491	379	23	88	0	77,3	4,7	17,9	0,0
1967	522	420	21	81	0	80,5	4,0	15,5	0,0
1968	496	406	26	64	0	81,9	5,2	12,9	0,0
1969	537	389	31	114	3	72,4	5,9	21,2	0,6
1970	588	428	39	118	3	72,8	6,6	20,0	0,6
1971	677	476	37	160	4	70,4	5,5	23,6	0,5
1972	885	588	33	260	4	66,5	3,8	29,4	0,4
1973	1.317	809	39	461	7	61,5	3,0	35,0	0,5
1974	1.532	831	79	613	10	54,2	5,1	40,0	0,6
1975	1.401	778	106	507	11	55,5	7,5	36,2	0,8
1976	1.960	1.237	110	601	12	63,1	5,6	30,7	0,6
1977	1.753	1.017	126	595	15	58,0	7,2	33,9	0,9
1978	2.288	1.516	124	637	12	66,2	5,4	27,8	0,5
1979	2.261	1.308	132	809	12	57,8	5,9	35,8	0,5
1980	2.910	1.629	191	1.065	25	56,0	6,6	36,6	0,9
1981	4.703	2.173	193	2.297	40	46,2	4,1	48,8	0,8
1982	5.746	2.083	174	3.449	41	36,2	3,0	60,0	0,7
1983	5.728	1.837	188	3.666	36	32,1	3,3	64,0	0,6
1984	7.134	1.694	239	5.151	49	23,7	3,4	72,2	0,7
1985	7.958	1.653	242	6.049	14	20,8	3,0	76,0	0,2
1986	7.457	1.785	243	5.393	36	23,9	3,3	72,3	0,5
1987	10.190	1.788	272	8.085	45	17,5	2,7	79,3	0,4
1988	11.662	2.289	359	8.970	44	19,6	3,1	76,9	0,4
1989	11.625	1.833	411	9.288	93	15,8	3,5	79,9	0,8
1990	12.959	2.025	326	10.504	105	15,6	2,5	81,1	0,8
1991	13.593	2.369	285	10.830	110	17,4	2,1	79,7	0,8
1992	14.715	1.923	267	12.429	97	13,1	1,8	84,5	0,7
1993	15.345	2.072	233	12.945	95	13,5	1,5	84,4	0,6
1994	18.106	2.033	263	15.674	136	11,2	1,5	86,6	0,8
1995	21.637	1.840	391	19.260	146	8,5	1,8	89,0	0,7
1996	23.224	2.153	369	20.526	178	9,3	1,6	88,4	0,8
1997	26.261	2.354	404	23.313	190	9,0	1,5	88,8	0,7
1998	26.974	2.357	364	24.065	188	8,7	1,3	89,2	0,7
1999	26.587	2.058	385	23.958	187	7,7	1,4	90,1	0,7
2000	27.775	1.659	400	25.518	198	6,0	1,4	91,9	0,7
2001	31.334	1.976	349	28.826	183	6,3	1,1	92,0	0,6
2002	36.059	1.754	387	33.702	216	4,9	1,1	93,5	0,6
2003	47.253	2.121	469	44.378	285	4,5	1,0	93,9	0,6
2004	63.167	2.645	649	59.579	294	4,2	1,0	94,3	0,5
2005	73.476	3.468	810	68.813	384	4,7	1,1	93,7	0,5
2006	85.535	3.611	1.146	80.246	531	4,2	1,3	93,8	0,6
2007	107.272	3.883	1.661	101.082	646	3,6	1,5	94,2	0,6

Kaynak: TÜİK

Not: 1969 – 2007 yılları USSS, 3. Rev. 'e göre dir.

Sektörlerin ithalata göre bölünümünü istatistiklerden saptamak mümkün olmadığında, araştırmada bir başka değerlendirme kullanılmıştır. TABLO: 3/4'te ithalatın mal gruplarına göre bölünümü ve toplam içindeki oranları sunulmuştur. Burada ithalata konu olan mallar yatırım malları, tüketim malları ile ham maddeler ve aramalar olarak sınıflandırılmıştır. Yatırım mallarının her türlü makine, donanım, ekipman, araç ve enstrüman olduğu ve çeşitli sektörlerde kullanıldığı (ağırlıklı sanayi sektörü) bilinmektedir. Dolayısıyla bunlar tipik sanayi ürünleridir.

TABLO: 3/4 Mal Gruplarına Göre İthalat

Yıllar	DEĞERLER (Milyon USD)					ORANLAR (%)			
	Toplam	Yatırım	Tüketim	Ara Mal	Diğer	Yatırım	Tüketim	Ara Mal	Diğer
1960	468	244	45	179	-	52,1	9,6	38,2	-
1961	506	227	50	229	-	44,9	9,9	45,3	-
1962	620	279	45	296	-	45,0	7,3	47,7	-
1963	688	315	37	336	-	45,8	5,4	48,8	-
1964	537	245	26	266	-	45,6	4,8	49,5	-
1965	572	241	25	306	-	42,1	4,4	53,5	-
1966	718	341	36	341	-	47,5	5,0	47,5	-
1967	686	324	34	328	-	47,2	5,0	47,8	-
1968	764	367	36	361	-	48,0	4,7	47,3	-
1969	801	161	99	542	0,02	20,0	12,3	67,6	0,003
1970	948	238	84	625	0,02	25,1	8,9	66,0	0,003
1971	1.171	237	105	829	0,02	20,2	9,0	70,8	0,003
1972	1.563	330	185	1.047	0,02	21,1	11,9	67,0	0,003
1973	2.086	430	238	1.418	-	20,6	11,4	68,0	0,002
1974	3.778	618	292	2.868	-	16,3	7,7	75,9	0,002
1975	4.739	979	413	3.346	-	20,7	8,7	70,6	0,002
1976	5.129	1.149	416	3.564	-	22,4	8,1	69,5	0,002
1977	5.796	1.222	366	4.208	-	21,1	6,3	72,6	0,002
1978	4.599	793	350	3.456	-	17,2	7,6	75,1	0,002
1979	5.069	756	327	3.982	4	14,9	6,5	78,6	0,002
1980	7.909	798	364	6.747	1	10,1	4,6	85,3	0,002
1981	8.933	1.135	379	7.417	2	12,7	4,2	83,0	0,002
1982	8.843	1.237	423	7.183	-	14,0	4,8	81,2	0,002
1983	9.235	1.271	409	7.555	-	13,8	4,4	81,8	0,002
1984	10.757	1.406	523	8.828	-	13,1	4,9	82,1	0,002
1985	11.343	1.825	665	8.853	-	16,1	5,9	78,0	0,002
1986	11.105	2.332	814	7.955	4	21,0	7,3	71,6	0,002
1987	14.158	2.375	1.014	10.767	2	16,8	7,2	76,1	0,002
1988	14.335	2.548	958	10.827	3	17,8	6,7	75,5	0,002
1989	15.792	2.529	741	12.515	6	16,0	4,7	79,3	0,002
1990	22.302	4.020	2.099	16.153	30	18,0	9,4	72,4	0,135
1991	21.047	4.280	1.650	14.995	122	20,3	7,8	71,2	0,581
1992	22.871	4.815	1.773	16.196	87	21,1	7,8	70,8	0,379
1993	29.428	7.332	2.503	19.455	139	24,9	8,5	66,1	0,471
1994	23.270	5.195	1.342	16.663	100	22,3	5,8	71,5	0,429
1995	35.709	8.094	2.330	25.198	88	22,7	6,5	70,6	0,247
1996	43.627	10.254	4.021	29.114	238	23,5	9,2	66,7	0,547
1997	48.559	11.108	5.052	32.120	279	22,9	10,4	66,1	0,575
1998	45.921	10.661	5.005	29.907	349	23,2	10,9	65,1	0,760
1999	40.671	8.727	4.820	26.854	270	21,5	11,9	66,0	0,663
2000	54.503	11.365	6.928	36.010	199	20,9	12,7	66,1	0,366
2001	41.339	6.940	3.813	30.301	344	16,8	9,2	73,2	0,832
2002	51.554	8.400	4.898	37.656	600	16,3	9,5	73,0	1,164
2003	69.340	11.326	7.813	49.735	466	16,3	11,3	71,7	0,672
2004	97.540	17.397	12.100	67.549	493	17,8	12,4	69,3	0,505
2005	116.774	20.363	13.975	81.868	567	17,4	12,0	70,1	0,486
2006	139.576	23.348	16.116	99.605	508	16,7	11,5	71,4	0,364
2007	170.063	27.054	18.694	123.640	675	15,9	11,0	72,7	0,397

Kaynak: TÜİK

Not: 1969 – 2007 yılları GEGS'ye göredir.

Tüketim malları doğrudan tüketime konu olan tarım ürünleri (veya işlenmiş gıda sanayi malları), tekstil, kimya vs. çeşitli sektör mallarıdır. Ham maddeler veya aramalar ise petrol ürünleri, başta olmak üzere doğalgaz, elektrik ve her türlü sanayi aramalarıdır. Burada petrolün önemli bir yekun tuttuğunu (%20'si oranında) belirtebiliriz.

Tablodan görüldüğü gibi 1960 yılından başlayarak 1969'a kadar yatırım malları toplamdan %46'ya yakın pay almaktadır. Ara mal (ham madde) grubu ithalatı da aşağı yukarı bu orana yakındır. Geri kalan %8 tüketim malları grubundadır. 1969 yılında sınıflandırma değişmekte ve bazı mallar ara mal grubuna geçmektedir (Geniş Ekonomik Sınıflandırma – Broad Economic Classification). Dolayısıyla bu durum bir ölçüde kıyaslamayı ortadan kaldırmaktadır. Ancak yine de yatırım mallarında 1969 yılından başlayarak bir düşüş ortaya çıkmaktadır. 1969 – 1979 döneminde ise yatırım malları ithalattan ortalama %20 pay almaktadır. Ara mallar grubunda ise bu oran %71'i bulmaktadır. Sınıflandırmada bazı yatırım mallarının ara mal grubuna geçirilmesi söz konusudur. Ancak yine de 1970'lerde yatırımlarda kısmi bir düşüş görülmektedir.

1980 – 1995 dönemi, ihracatın hızlandığı ve ara mal talebinin yurt dışına yönelmeye başladığı sanayileşme evresini göstermektedir. Burada yatırım mallarına olan ithalat eğiliminde yine bir azalma vardır (ortalama %17). Ara mal gruplarının payı bir önceki dönem ortalamasına yakın olup, tüketim mallarında bir artış gözlenmektedir. 1995 – 2007 döneminde bu oran biraz daha düşmüş, ara malı ithalatı artmıştır. Küresel rekabet, pek çok sanayi alt sektöründe ara malların ithalatını zorunlu kılmıştır. Yani bir anlamda ara malları üretiminde Türkiye açmaza girmiş, yatırımların yoğunluğu azalmıştır. Tablo bunu ortaya koymaktadır.

TABLO: 3/5 İhracatta Sektörlere Göre Fiyat Endeksleri

Yıllar	Eski Seri (1994 = 100)							
	Genel		Tarım		Maden		Sanayi	
	A	B	A	B	A	B	A	B
1982	-	104,5	-	84,0	-	116,1	-	112,3
1983	-	100,0	-	78,3	-	109,7	-	108,8
1984	-	93,2	-	73,7	-	100,1	-	100,5
1985	-	88,8	-	77,1	-	105,4	-	91,5
1986	-	86,3	-	77,9	-	104,2	-	87,4
1987	-	98,8	-	80,1	-	101,8	-	106,6
1988	-	95,4	-	77,0	-	113,8	-	101,3
1989	-	95,8	-	84,5	-	118,4	-	98,7
1990	-	105,6	-	98,3	-	112,9	-	108,4
1991	-	104,6	-	97,7	-	112,0	-	106,8
1992	-	106,0	-	96,9	-	110,1	-	107,8
1993	-	103,0	-	111,6	-	101,7	-	102,5
1994	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1995	174,3	112,6	155,8	99,4	168,9	107,9	178,6	115,7
1996	294,6	107,6	275,5	99,1	282,3	102,8	299,1	109,5
1997	525,2	102,5	566,3	108,4	512,3	99,1	519,9	101,9
1998	871,9	98,4	1.000,3	112,1	822,9	92,3	861,2	97,4
1999	1.298,3	91,7	1.463,3	102,4	1.253,7	87,8	1.272,9	90,2
2000	1.856,2	87,8	2.098,4	98,2	1.887,3	88,0	1.616,9	86,1
2001	3.520,2	85,5	3.567,3	89,6	3.378,1	84,6	3.350,8	84,7
2002	4.181,9	84,0	4.430,4	86,3	4.451,7	87,2	4.272,4	83,9
2003	4.666,2	92,4	4.604,4	90,2	4.374,6	85,8	4.742,4	94,1
2004	5.171,1	107,1	5.508,5	112,5	4.523,7	93,2	5.139,9	106,7

Yeni Seri (2003 = 100)										
Yıllar	Genel		Tarım		Balıkçılık		Maden		Sanayi	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
1994	2,1	105,7	2,1	108,0	2,3	113,2	2,0	102,3	2,1	105,6
1995	3,6	119,1	3,2	105,7	3,9	127,5	3,4	110,0	3,7	121,2
1996	6,2	113,8	5,7	105,6	6,7	124,8	5,6	104,6	6,2	115,2
1997	11,0	108,4	12,0	117,8	10,4	102,5	10,2	100,9	10,9	107,4
1998	18,1	104,0	21,0	120,8	18,2	105,9	16,3	93,6	17,8	102,3
1999	27,1	97,0	30,8	110,5	33,4	120,4	25,0	89,4	26,6	95,5
2000	38,7	92,8	44,7	107,2	43,1	102,9	37,5	89,4	38,2	91,4
2001	73,5	90,4	78,0	96,8	62,9	77,5	69,8	85,4	73,1	89,9
2002	89,3	88,7	92,9	92,6	95,4	93,9	88,6	88,4	88,8	88,2
2003	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2004	111,7	116,3	126,4	131,7	105,9	110,2	111,7	116,4	111,0	115,6
2005	111,2	122,9	152,3	168,3	92,5	102,2	115,9	128,0	109,5	121,0
2006	123,6	127,7	140,4	145,0	91,8	94,8	141,9	146,5	122,6	126,6
2007	126,0	144,5	152,3	174,5	94,7	108,4	149,2	171,1	124,5	142,8

Kaynak: TÜİK

Not: 1) Ulusal Mal Sektör Sınıflamasına göre hesaplanmıştır,

2) A: TL ile hesaplan endeks, B: USD ile hesaplanan endeks

Dış ticaret göstergelerinden son olarak ihracat ve ithalatın miktar ve fiyat endeksleri verilmiştir. TABLO: 3/5'te ihracat fiyat endeksi iki ayrı sınıflandırmaya göre ayrı ayrı belirtilmiştir. Eski serilerde "Ulusal Mal Sektör Sınıflandırması", yeni serilerde ise "Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması" USSS, 3. Rev'e göre hesaplama yapılmıştır.

Tablodan görüleceği üzere sanayi sektöründe 1994 = 100 alındığında 1982 endeksi 112, 2004 yılı endeksi ise 106,7'dir. Yeni seride 2003 = 100 alındığında 1994 yılı 105,6 ve 2007 yılı 142,8 olmaktadır. Bu tablo TL ve USD cinsinden hesaplanmıştır. Burada ihracatın katma değer açısından önemli bir değişime girmediği gözlemlenmektedir.

TABLO: 3/6 İthalatta Sektörlere Göre Fiyat Endeksleri

Eski Seri (1994 = 100)								
Yıllar	Genel		Tarım		Maden		Sanayi	
	A	B	A	B	A	B	A	B
1982	-	117,8	-	203,8	-	205,9	-	91,5
1983	-	110,0	-	190,9	-	186,3	-	87,1
1984	-	105,3	-	138,9	-	175,6	-	87,0
1985	-	106,9	-	194,1	-	171,5	-	89,4
1986	-	89,7	-	168,3	-	93,1	-	89,0
1987	-	96,7	-	179,5	-	112,6	-	92,4
1988	-	96,1	-	165,7	-	97,3	-	96,2
1989	-	99,5	-	122,6	-	114,0	-	99,3
1990	-	104,8	-	118,7	-	144,3	-	101,0
1991	-	101,5	-	108,1	-	118,8	-	102,0
1992	-	99,6	-	107,8	-	115,4	-	100,4
1993	-	93,4	-	103,8	-	101,0	-	95,1
1994	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1995	179,0	116,8	184,4	120,0	166,5	108,7	180,6	117,6
1996	297,7	109,7	312,6	115,4	343,8	125,0	299,0	110,1
1997	505,5	100,2	544,9	107,5	574,3	114,3	506,2	100,0
1998	837,8	96,1	863,9	99,2	694,2	80,4	860,6	98,3
1999	1.276,3	90,8	1.100,5	78,9	1.460,9	100,6	1.279,8	91,1
2000	1.991,0	94,9	1.620,0	76,8	3.170,3	150,8	1.933,8	92,0
2001	3.869,5	94,6	3.141,2	76,5	5.693,0	140,1	3.813,5	92,9
2002	4.759,6	93,5	4.052,6	79,3	7.161,0	140,0	4.632,5	90,7
2003	5.112,8	100,9	4.348,6	85,8	8.092,8	159,5	4.992,9	98,3
2004	5.448,1	113,5	4.730,1	97,8	9.588,0	198,0	5.073,2	105,0

Yeni Seri (2003 = 100)								
Yıllar	Genel		Tarım		Maden		Sanayi	
	A	B	A	B	A	B	A	B
1994	1,9	94,9	2,3	116,8	1,2	59,0	2,0	103,5
1995	3,4	110,8	4,4	143,9	2,0	65,5	3,7	121,5
1996	5,6	104,1	7,0	132,3	4,0	73,5	5,9	111,2
1997	9,5	95,0	12,2	122,2	6,8	68,4	10,1	101,3
1998	15,7	91,2	19,3	112,6	8,4	49,1	17,5	101,5
1999	23,8	86,2	25,6	93,3	16,8	58,8	25,8	93,9
2000	37,3	90,1	37,7	90,7	38,1	91,8	37,9	91,6
2001	73,0	89,8	69,4	85,9	69,8	86,6	74,8	91,9
2002	89,2	88,7	86,1	85,5	85,3	84,6	91,6	91,2
2003	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2004	110,5	115,1	109,7	114,3	115,2	120,0	108,5	113,0
2005	111,4	123,3	95,2	105,4	152,1	168,3	105,6	116,8
2006	129,5	134,1	110,0	113,9	202,2	209,3	119,7	124,0
2007	128,3	147,1	112,3	128,9	196,0	224,9	118,3	135,7

Kaynak: TÜİK

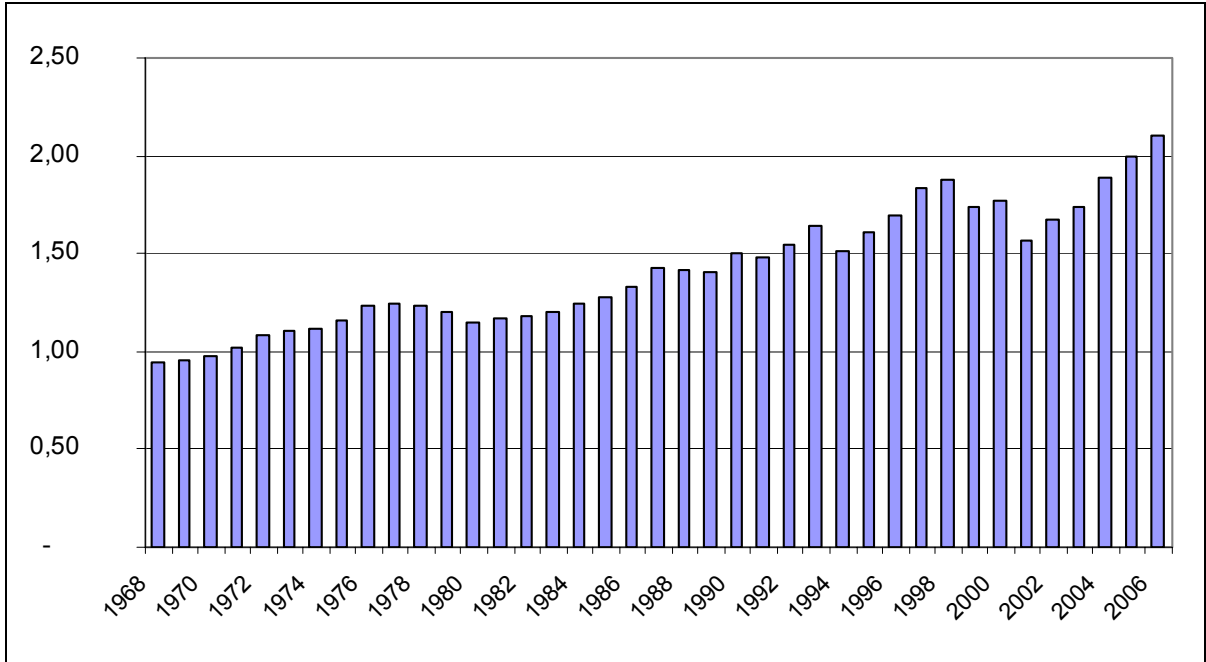
Not: 1) Ulusal Mal Sektör Sınıflamasına göre hesaplanmıştır,

2) A: TL ile hesaplan endeks, B: USD ile hesaplanan endeks

TABLO: 3/6'da ithalat fiyat endeksi yine iki sınıflandırma ile, TL ve USD bazında verilmektedir. Burada da 1994 = 1000 alındığında 1982'de ithalat fiyat endeksi 91,5 ve 2004'te 105 olmaktadır. Yeni seride 2003 = 100 iken sanayi ürünlerinde 1994 fiyat endeksi 103,5 ve 2007'de 135,7'dir.

Türkiye sanayinin yapısını anlayabilmek için diğer önemli göstergeler arasında Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) tabloları ile sektörlerin durumu ve payları değerlendirilmelidir. Burada özellikle sanayi sektörünün GSMH ve GSYH'dan aldığı pay ve bunun yıllara göre gelişimi önem kazanmaktadır. Bu göstergeler yine 1960 – 2007 yılları arasında incelenmiş, ancak bazı tablolarda daha sağlıklı değerlendirme yapabilmek için daha dar bir kapsam dikkate alınmıştır. İstatistiklerin verisel analizinden ziyade, ortaya çıkardığı makro gelişmeler tartışmaya açılmıştır. Böylece Türkiye'nin planlı dönemden tam pazar ekonomisine yöneldiği dönemlere uzanan sanayileşme sürecindeki olgular ortaya konulmaya çalışılmıştır.

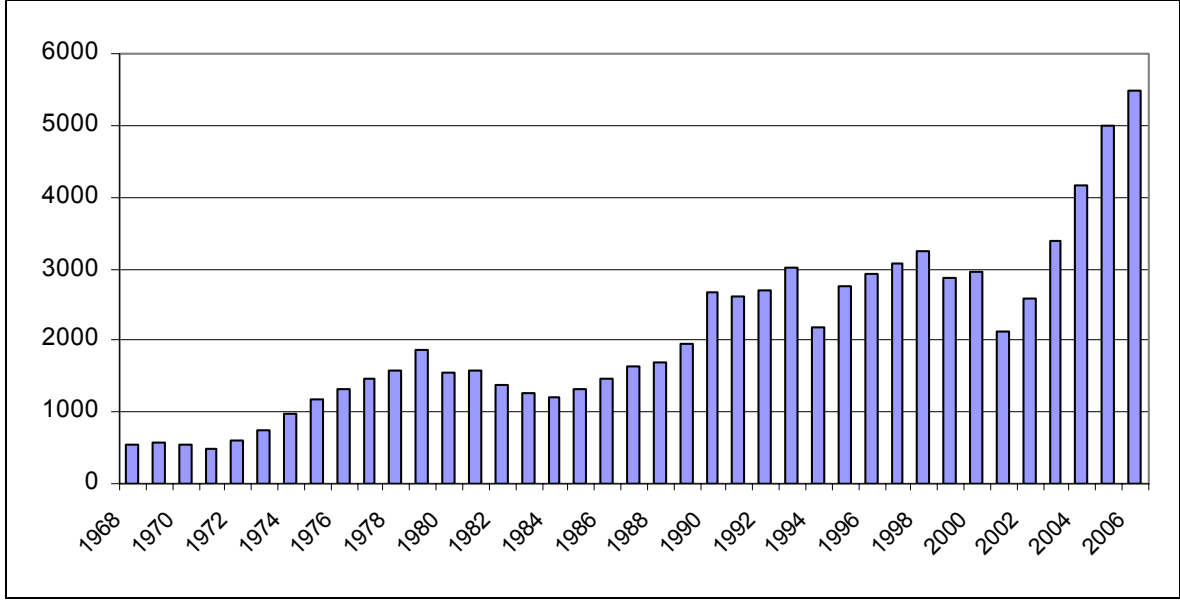
Öncelikle 1968 yılından 2006 yılına kadar kişi başına, sabit ve cari fiyatlarla GSMH'nın değişimi ŞEKİL: 1 ve ŞEKİL: 2'de grafik olarak gösterilmiştir.

ŞEKİL: 1 1968 – 2006 Döneminde Kişi Başına GSMH (Sabit Fiyatlarla) (Milyon TL/Kişi)

Kaynak: TÜİK

Not: Veriler için TABLO: 3/7'ye bakılmalıdır.

ŞEKİL: 2 1968 – 2006 Döneminde Kişi Başına GSMH (Cari Fiyatlarla) (USD/Kişi)

Kaynak: TÜİK

Not: Veriler için TABLO: 3/7'ye bakılmalıdır.

Kişi başına GSMH'nin 1968 – 2009 yılları arasındaki değerleri ve yıldan yıla değişim oranları sabit fiyatlarla (TL/Kişi olarak) ve cari fiyatlarla (TL/Kişi ve USD/Kişi olarak) TABLO: 3/7'de listelenmiştir. Bu tabloda kriz dönemlerinin ve yüksek enflasyonun kişi başına GSMH üzerindeki etkileri açıkça görülmektedir.

TABLO: 3/7 Kişi Başına GSMH ve Büyüme Oranları (Cari Fiyatlarla)

Yıllar	Sabit Üretici Fiyatlarıyla Kişi Başına GSMH		Cari Üretici Fiyatlarıyla Kişi Başına GSMH		Cari Üretici Fiyatlarıyla Kişi Başına GSMH	
	TL	%	TL	%	USD	%
1968	941.944	-	4.880	57,5	537	57,5
1969	958.207	1,7	5.324	9,1	586	9,1
1970	975.868	1,8	5.884	10,5	539	- 8,1
1971	1.018.842	4,4	7.209	22,5	476	- 11,6
1972	1.084.758	6,5	8.460	17,4	592	24,2
1973	1.109.871	2,3	10.483	23,9	734	24,1
1974	1.117.768	0,7	13.774	31,4	980	33,5
1975	1.154.634	3,3	17.239	25,2	1.184	20,9
1976	1.232.750	6,8	21.216	23,1	1.312	10,8
1977	1.243.640	0,9	26.534	25,1	1.467	11,8
1978	1.233.165	- 0,8	38.602	45,5	1.567	6,9
1979	1.202.026	- 2,5	66.081	71,2	1.877	19,7

Yıllar	Sabit Üretici Fiyatlarıyla Kişi Başına GSMH		Cari Üretici Fiyatlarıyla Kişi Başına GSMH		Cari Üretici Fiyatlarıyla Kişi Başına GSMH	
	TL	%	TL	%	USD	%
1980	1.144.739	- 4,8	119.335	80,6	1.539	- 18,0
1981	1.170.770	2,3	176.169	47,6	1.570	2,0
1982	1.177.245	0,6	227.293	29,0	1.375	- 12,4
1983	1.196.703	1,7	291.096	28,1	1.264	- 8,1
1984	1.250.251	4,5	451.758	55,2	1.204	- 4,7
1985	1.271.997	1,7	702.706	55,5	1.330	10,4
1986	1.328.231	4,4	995.174	41,6	1.462	9,9
1987	1.427.282	7,5	1.427.282	43,4	1.636	11,9
1988	1.416.888	- 0,7	2.404.824	68,5	1.684	3,0
1989	1.409.056	- 0,6	4.196.709	74,5	1.959	16,3
1990	1.505.110	6,8	7.066.839	68,4	2.682	36,9
1991	1.481.321	- 1,6	11.070.462	56,7	2.621	- 2,3
1992	1.546.592	4,4	18.897.021	70,7	2.708	3,3
1993	1.641.872	6,2	33.573.525	77,7	3.004	10,9
1994	1.514.346	- 7,8	64.182.233	91,2	2.184	- 27,3
1995	1.606.454	6,1	127.423.385	98,5	2.759	26,3
1996	1.691.943	5,3	238.896.076	87,5	2.928	6,1
1997	1.838.576	8,7	470.442.977	96,9	3.079	5,2
1998	1.880.016	2,3	843.358.573	79,3	3.255	5,7
1999	1.741.293	- 7,4	1.216.609.421	44,3	2.879	- 11,6
2000	1.766.124	1,4	1.861.759.072	53,0	2.965	3,0
2001	1.570.770	- 11,1	2.571.977.513	38,1	2.123	- 28,4
2002	1.670.893	6,4	3.950.138.827	53,6	2.598	22,4
2003	1.741.783	4,2	5.044.135.199	27,7	3.383	30,2
2004	1.884.802	8,2	5.974.903.440	18,5	4.172	23,3
2005	2,0	6,1	6.749	12,9	5.008	20,0
2006	2,1	4,7	7.890	16,9	5.477	9,4

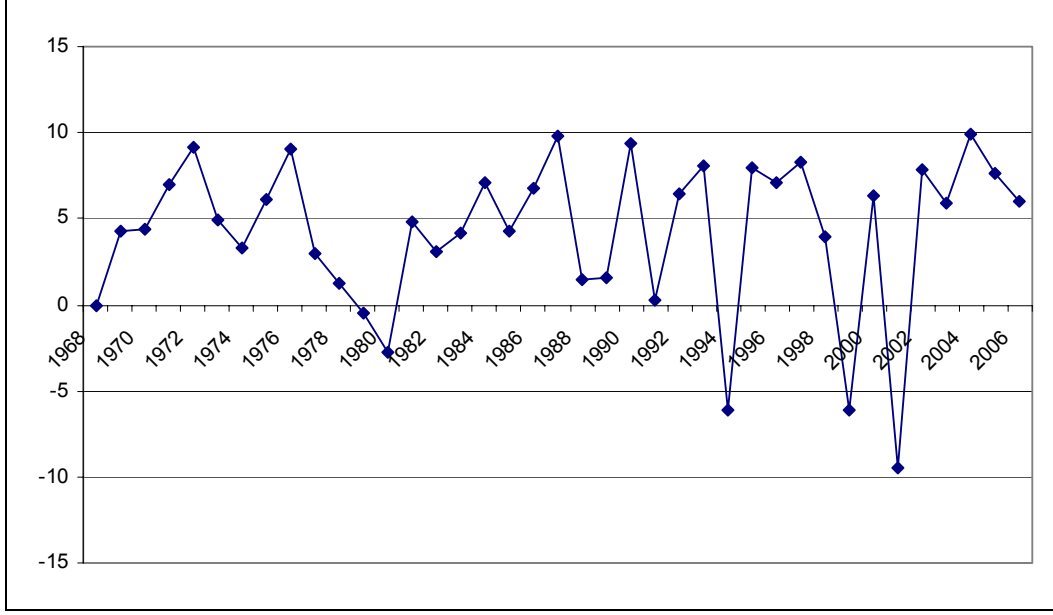
Kaynak: TÜİK

Not: 1) İzaftı banka hizmetleri sektörlerden düşülmüştür.

2) 2005 ve 2006 yılı verileri YTL'dir.

3) Sabit fiyatlarla kişi başına GSMH, 1987 fiyatları ile ifade edilmiştir.

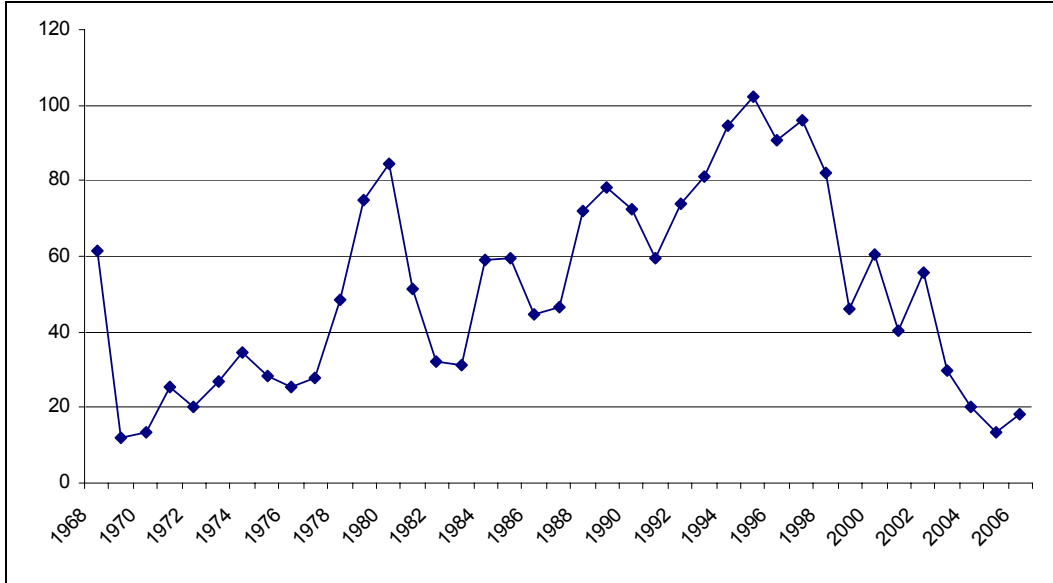
Yine aynı dönem için sabit ve değişken fiyatlarla GSMH büyüme hızları ŞEKİL: 3 ve ŞEKİL: 4'te verilmiştir. Sabit fiyatlarla hazırlanan GSMH artış grafiğinde, kriz dönemlerinde (1974, 1980, 1988, 1991, 1994, 1999 ve 2001) büyük oranda düşüş ve küçülmeler meydana geldiği görülmektedir. Cari fiyatlarla hazırlanan grafikte ise enflasyonist piyasa hareketlerini izlemek mümkündür.

ŞEKİL: 3 1968 – 2006 Döneminde GSMH Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla)

Kaynak: TÜİK

Not: Veriler için TABLO: 3/9'a bakılmalıdır.

ŞEKİL: 4 1968 – 2006 Döneminde GSMH Büyüme Hızları (Cari Fiyatlarla)

Kaynak: TÜİK

Not: Veriler için TABLO: 3/8'e bakılmalıdır.

Ekonominin ana sektörleri itibarıyla GSMH'nın oluşumu ve yıllık büyüme oranları TABLO: 3/8'de sunulmuştur. Tablo cari fiyatlara göre düzenlenmiştir. Sektörlerin GSMH içindeki oluşumu ve büyüme oranları sabit fiyatlarla ise TABLO: 3/9'da gösterilmiştir.

TABLO: 3/8 Ana Sektörlere Göre GSMH ve Büyüme Oranları (Cari Fiyatlarla)

Yıllar	GSMH		Tarım		Sanayi		Hizmetler	
	Milyon TL	%	Milyon TL	%	Milyon TL	%	Milyon TL	%
1960	46.664	6,9	17.668	8,5	8.046	1,9	20.951	7,5
1961	49.536	6,2	17.619	- 0,3	8.939	11,1	22.978	9,7
1962	57.593	16,3	20.892	18,6	10.378	16,1	26.323	14,6
1963	66.801	16,0	24.095	15,3	11.977	15,4	30.730	16,7
1964	71.313	6,8	24.076	- 0,1	13.518	12,9	33.719	9,7
1965	76.726	7,6	23.660	- 1,7	15.339	13,5	37.728	11,9
1966	91.419	19,1	28.631	21,0	18.294	19,3	44.494	17,9
1967	101.481	11,0	29.975	4,7	21.355	16,7	50.150	12,7
1968	163.893	61,5	65.151	117,3	27.330	28,0	71.412	42,4
1969	183.356	11,9	71.206	9,3	31.228	14,3	80.922	13,3
1970	207.815	13,3	76.278	7,1	34.457	10,3	97.080	20,0
1971	261.073	25,6	90.009	18,0	44.137	28,1	126.927	30,7
1972	314.140	20,3	98.477	9,4	55.047	24,7	160.616	26,5
1973	399.089	27,0	122.601	24,5	69.023	25,4	207.465	29,2
1974	537.678	34,7	177.179	44,5	89.172	29,2	271.326	30,8
1975	690.901	28,5	225.929	27,5	115.292	29,3	349.679	28,9
1976	868.066	25,6	265.605	17,6	157.243	36,4	445.218	27,3
1977	1.108.271	27,7	327.408	23,3	193.296	22,9	587.567	32,0
1978	1.645.969	48,5	497.050	51,8	285.208	47,5	863.711	47,0
1979	2.876.523	74,8	767.524	54,4	568.887	99,5	1.540.112	78,3
1980	5.303.010	84,4	1.350.135	75,9	971.066	70,7	2.981.810	93,6
1981	8.022.745	51,3	1.884.011	39,5	1.675.008	72,5	4.463.726	49,7
1982	10.611.859	32,3	2.325.980	23,5	2.347.936	40,2	5.937.943	33,0
1983	13.933.008	31,3	2.881.853	23,9	2.974.695	26,7	8.076.460	36,0
1984	22.167.740	59,1	4.659.020	61,7	4.618.820	55,3	12.889.900	59,6
1985	35.350.318	59,5	6.958.813	49,4	7.743.606	67,7	20.647.900	60,2
1986	51.184.759	44,8	9.808.612	41,0	12.791.204	65,2	28.584.944	38,4
1987	75.019.388	46,6	12.874.222	31,3	18.696.897	46,2	43.448.269	52,0
1988	129.175.104	72,2	21.582.647	67,6	33.978.240	81,7	73.614.216	69,4
1989	230.369.937	78,3	37.209.335	72,4	60.966.831	79,4	132.193.771	79,6
1990	397.177.547	72,4	66.725.079	79,3	98.368.742	61,3	232.083.727	75,6
1991	634.392.841	59,7	91.913.101	37,7	158.972.771	61,6	383.506.969	65,2
1992	1.103.604.909	74,0	156.051.193	69,8	273.151.962	71,8	674.401.755	75,9
1993	1.997.322.597	81,0	293.733.744	88,2	472.662.764	73,0	1.230.926.089	82,5
1994	3.887.902.917	94,7	572.670.842	95,0	992.554.144	110,0	2.322.677.930	88,7
1995	7.854.887.167	102,0	1.163.076.914	103,1	2.004.573.408	102,0	4.687.236.845	101,8
1996	14.978.067.282	90,7	2.350.374.597	102,1	3.575.765.244	78,4	9.051.927.441	93,1
1997	29.393.262.147	96,2	3.925.650.028	67,0	6.970.059.642	94,9	18.497.552.477	104,3
1998	53.518.313.580	82,1	8.757.483.000	123,1	18.830.799.000	170,2	40.406.300.000	118,4
1999	78.282.966.809	46,3	10.977.132.000	25,3	26.018.027.000	38,2	65.244.632.000	61,5
2000	125.596.128.755	60,4	16.817.322.000	53,2	38.388.968.000	47,5	100.816.722.000	54,5
2001	176.483.953.021	40,5	21.236.673.000	26,3	53.840.244.000	40,2	151.016.724.000	49,8
2002	275.032.365.953	55,8	36.058.281.000	69,8	73.600.585.000	36,7	207.362.968.000	37,3
2003	356.680.888.222	29,7	45.137.960.000	25,2	94.991.924.000	29,1	264.705.726.000	27,7
2004	428.932.343.026	20,3	52.997.645.000	17,4	113.750.772.000	19,7	328.135.641.000	24,0
2005	486.401.032.274	13,4	60.713.747.000	14,6	131.636.889.000	15,7	390.485.849.000	19,0
2006	575.783.962.136	18,4	62.662.754.000	3,2	152.797.541.000	16,1	452.957.969.000	16,0

Kaynak: TÜİK

Not: 1) İzaflı banka hizmetleri sektörlerden düşülmüştür.

2) 2005 ve 2006 yılı verileri YTL 'dir.

TABLO: 3/9 Ana Sektörlere Göre GSMH ve Büyüme Oranları (Sabit Fiyatlarla)

Yıllar	GSMH		Tarım		Sanayi		Hizmetler	
	Milyon TL	%	Milyon TL	%	Milyon TL	%	Milyon TL	%
1960	70.869	3,4	26.591	2,3	11.100	0,4	33.178	5,4
1961	72.286	2,0	25.301	- 4,9	12.398	11,7	34.587	4,2
1962	76.754	6,2	26.575	5,0	12.831	3,5	37.348	8,0
1963	84.188	9,7	29.139	9,6	14.370	12,0	40.679	8,9
1964	87.619	4,1	29.107	- 0,4	15.986	11,2	42.617	4,8
1965	90.368	3,1	27.884	- 3,9	17.501	9,5	44.984	5,6
1966	101.204	12,0	30.877	10,7	20.153	15,2	50.174	11,5
1967	105.461	4,2	30.901	0,1	21.797	8,2	52.763	5,2
1968	31.635.197	-	10.451.336	-	5.420.244	-	15.763.617	-
1969	33.002.579	4,3	10.309.629	- 1,4	6.071.704	12,0	16.621.247	5,4
1970	34.468.624	4,4	10.595.792	2,8	6.039.971	- 0,5	17.832.860	7,3
1971	36.897.377	7,0	11.134.245	5,1	6.576.655	8,9	19.186.477	7,6
1972	40.279.248	9,2	11.250.327	1,0	7.274.533	10,6	21.754.388	13,4
1973	42.255.004	4,9	10.343.382	- 8,1	8.148.177	12,0	23.763.445	9,2
1974	43.633.172	3,3	10.985.447	6,2	8.723.337	7,1	23.924.387	0,7
1975	46.275.414	6,1	11.315.684	3,0	9.514.813	9,1	25.444.917	6,4
1976	50.437.968	9,0	12.098.338	6,9	10.357.194	8,9	27.982.436	10,0
1977	51.944.339	3,0	11.838.641	- 2,1	11.040.984	6,6	29.064.715	3,9
1978	52.582.171	1,2	12.155.103	2,7	11.385.281	3,1	29.041.787	- 0,1
1979	52.324.176	- 0,5	12.135.879	- 0,2	10.818.217	- 5,0	29.370.080	1,1
1980	50.869.915	- 2,8	12.287.951	1,3	10.424.178	- 3,6	28.157.787	- 4,1
1981	53.316.849	4,8	12.066.633	- 1,8	11.453.641	9,9	29.796.576	5,8
1982	54.963.216	3,1	12.463.165	3,3	12.032.940	5,1	30.467.110	2,3
1983	57.279.000	4,2	12.359.289	- 0,8	12.837.433	6,7	32.082.278	5,3
1984	61.349.830	7,1	12.438.263	0,6	14.187.937	10,5	34.723.630	8,2
1985	63.989.099	4,3	12.396.028	- 0,3	15.116.141	6,5	36.476.930	5,0
1986	68.314.878	4,3	12.836.768	3,6	17.099.707	13,1	38.378.403	5,2
1987	75.019.388	9,8	12.882.700	0,4	18.679.589	9,2	43.457.099	13,2
1988	76.108.143	1,5	13.911.021	8,0	19.073.840	2,1	43.123.282	- 0,8
1989	77.347.305	1,6	12.845.404	- 7,7	20.007.946	4,9	44.493.955	3,2
1990	84.591.717	9,4	13.746.287	7,0	21.872.603	9,3	48.972.828	10,1
1991	84.887.074	0,3	13.662.907	- 0,6	22.504.221	2,9	48.719.946	- 0,5
1992	90.322.516	6,4	14.248.581	4,3	23.910.622	6,2	52.163.313	7,1
1993	97.676.586	8,1	14.129.023	- 0,8	25.897.718	8,3	57.649.845	10,5
1994	91.733.010	- 6,1	14.044.544	- 0,6	24.432.971	- 5,7	53.255.495	- 7,6
1995	99.028.241	8,0	14.230.305	1,3	27.475.756	12,5	57.322.180	7,6
1996	106.079.777	7,1	14.878.622	4,6	29.335.160	6,8	61.865.995	7,9
1997	114.874.198	8,3	14.549.630	- 2,2	32.336.972	10,2	67.987.596	9,9
1998	119.303.117	3,9	15.952.685	9,6	32.922.163	1,8	70.428.269	3,6
1999	112.043.830	- 6,1	15.064.386	- 5,6	31.247.893	- 5,1	65.731.551	- 6,7
2000	119.144.472	6,3	15.641.800	3,8	33.170.615	6,2	70.332.057	7,0
2001	107.783.063	- 9,5	14.710.538	- 6,0	30.721.579	- 7,4	62.350.947	- 11,3
2002	116.337.624	7,9	15.808.470	7,5	33.502.214	9,1	67.026.940	7,5
2003	123.164.990	5,9	15.422.217	- 2,4	36.100.528	7,8	71.642.245	6,9
2004	135.308.023	9,9	15.733.558	2,0	39.488.536	9,4	80.085.929	11,8
2005	145.650.603	7,6	16.625.493	5,7	42.107.627	6,6	86.917.483	8,5
2006	154.342.719	6,0	17.109.108	2,9	45.289.495	7,6	91.944.116	5,8

Kaynak: TÜİK

Not: 1) 1960 -1967 dönemi 1968 fiyatları ile, 1968-2006 dönemi 1987 fiyatları ile ifade edilmiştir.

2) İzafe banka hizmetleri sektörlerden düşülmüştür.

3) 2005 ve 2006 yılı verileri YTL'dir

TABLO: 3/8'den görüleceği gibi, sanayi sektörünün 1960-1970 arasındaki yıllık büyüme oranları ortalaması %14,5 olmaktadır. Bu dönem enflasyonun düşük olduğu bir ekonomik süreci kapsamaktadır. 1971-1981 döneminde sanayi sektöründe yıllık ortalama büyüme %44,2'dir. Para hareketlerinin enflasyonu yukarı çektiği bu dönemde cari fiyatlarla sanayi önemli bir büyüme göstermiştir. 1982-1993 dönemi ihracatın model alındığı dönem olup, sanayinin yıllık ortalama gelişme hızı %68,8'i bulmaktadır. Bu dönemde enflasyon yine yüksek seviyelerdedir. Son dönem 1994-2006 olup, sanayi sektörü ortalama %61,4 büyüme hızına ulaşmıştır. Bu dönem 2001 yılına kadar enflasyonun arttığı, ancak daha sonra düştüğü iki aşamalı bir süreçtir. Özellikle ikinci aşamada büyüme hızları yavaşlamaktadır.

TABLO: 3/9'dan sanayi sektörünün gerçek büyüme oranlarını izlemek mümkün olacaktır. 1960-1970 yılları arasında sanayi sektörünün büyüme oranları yıllık %9,2 ortalamayı tutturmuştur. 1971-1990 döneminde sanayinin yıllık ortalama büyümesinin %6,7 olduğu görülmektedir. Bu dönemde petrol krizi, döviz kıtlığı, siyasi çalkantılar ve ekonomik krizler sanayinin büyümesinde darboğazlar oluşturmuştur. 1991 – 2006 dönemi ele alındığında, üç önemli ekonomik krizin içinden geçen sanayi sektörü, ortalama %4,8 büyüme hızına ancak ulaşabilmiştir. Bu da göstermektedir ki sanayi sektörü dönemler itibarıyla giderek düşen bir büyüme hızına sahiptir. Ancak burada bazı önemli noktaların altını çizmekte yarar görülmektedir.

- 1960 – 1970 döneminde uygulanan Birinci ve İkinci Beş Yıllık Planlarda sanayinin büyüme hedefleri yüksek tutulmuştur. Önce montaj sanayinin, daha sonra ithal ikameci politikaların uygulandığı bu süreçte hızlı bir büyüme söz konusudur. Bu dönemde sanayi yatırım yoğunluğu da artış göstermektedir. Dolayısıyla ortalama büyümenin %9 olarak gerçekleşmesi normal görülmelidir. Ancak ihracatın ithalatı karşılama oranları düşük seviyelerdedir.
- İkinci dönem olan 1971 – 1990 yılları arasında 1980'e kadar Üçüncü ve Dördüncü Beş Yıllık Plan uygulamaları büyüme hızını düşürmemiştir. 1980'den sonra ihracata yönelik üretim esas alınmakta, yatırım yoğunluğu azalmakta, ithalat göreceli olarak artmaktadır. Burada küresel rekabete yönelik teşvik ve destekler söz konusudur. İhracatın ithalatı karşılama oranları daha aşağıya inmektedir.
- Son dönem 1991 – 2006 ele alındığında ilk on yılda krizlere daha sık rastlanmakta, büyümenin yanı sıra daralmalar da görülmektedir. Kamunun sanayi yatırımlarındaki payı düşmekte, bunun yanı sıra özelleştirmeler devam etmektedir. Bazı alt sektörlerde ithal girdilerin oranı artmaktadır. İhracat ile üretim arasında kopukluklar başlamıştır. Büyümeye karşın sanayi artık istihdam odağı değildir. 2001 krizinden sonra 2007'lere kadar sanayinin büyüme hızı ortalama %7,5'tir. Ancak ihracat artışı ithalatın artışı ile birlikte sürmekte, karşılama oranı ortalama %65 olmaktadır. Yabancı sermaye girişi ve dış kredi arzı hızlanmış, ara mallar ve ham madde dışarıya bağımlı durumdadır. Türkiye emek yoğun, düşük-orta teknolojilerle üretilen ürünlerin ihracatını yapmaktadır. Dönemin sanayi yatırım ve üretiminde kamu desteğinde bir planlama değil, piyasa mekanizmaları geçerlidir. İthalatta yatırım malları girişi düşmekte, ara mal ve işlenmiş hammaddeler girişi artmaktadır. Pek çok alt sektörde ithal girdi oranı artmıştır. Cari açık hızla büyümektedir.

Bir diğer kıyaslama göstergesi de sektörlerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) içindeki paylarının son on yıldaki dağılımıdır. Sektörlere göre GSYH'nın dağılımı ve büyüme hızları TABLO: 3/10'da cari fiyatlarla, TABLO: 3/11'de sabit fiyatlarla verilmiştir. Tablolarda sektörlerin büyüme oranları da belirtilmiştir.

TABLO: 3/10 Ana Sektörlere Göre GSYH ve Büyüme Oranları (Cari Fiyatlarla)

Yıllar	GSMH		Tarım		Sanayi		Hizmetler	
	Milyon TL	%	Milyon TL	%	Milyon TL	%	Milyon TL	%
1998	70.203.147	-	8.757.483	-	18.830.799	-	40.406.300	-
1999	104.595.916	49,	10.977.132	25,3	26.018.027	38,2	65.244.632	61,5
2000	166.658.021	59,3	16.817.322	53,2	38.388.968	47,5	100.816.722	54,5
2001	240.224.083	44,1	21.236.673	26,3	53.840.244	40,2	151.016.724	49,8
2002	350.476.089	45,9	36.058.281	69,8	73.600.585	36,7	207.362.968	37,3
2003	454.780.659	29,8	45.137.960	25,2	94.991.924	29,1	264.705.726	27,7
2004	559.033.026	22,9	52.997.645	17,4	113.750.772	19,7	328.135.641	24,0
2005	648.931.712	16,1	60.713.747	14,6	131.636.889	15,7	379.363.834	15,6
2006	758.390.785	16,9	62.662.754	3,2	152.797.541	16,1	452.957.969	19,4
2007	853.636.236	12,6	64.278.298	2,6	168.788.330	10,5	520.910.564	15,0

Kaynak: TÜİK

Not: 1) 2005 – 2007 yılı verileri Bin YTL'dir

TABLO: 3/11 Ana Sektörlere Göre GSYH ve Büyüme Oranları (Sabit Fiyatlarla)

Yıllar	GSMH		Tarım		Sanayi		Hizmetler	
	Milyon TL	%	Milyon TL	%	Milyon TL	%	Milyon TL	%
1998	70.203.147	-	8.757.483	-	18.830.799	-	40.406.300	-
1999	67.840.570	- 3,4	8.259.850	- 5,7	17.906.410	- 4,9	39.808.104	- 1,5
2000	72.436.399	6,8	8.844.649	7,1	19.081.268	6,6	42.366.912	6,4
2001	68.309.352	- 5,7	8.147.374	- 7,9	17.689.505	- 7,3	41.314.240	- 2,5
2002	72.519.831	6,2	8.860.621	8,8	18.175.341	2,7	43.595.374	5,5
2003	76.338.193	5,3	8.683.621	- 2,0	19.588.439	7,8	45.511.988	4,4
2004	83.485.591	9,4	8.929.288	2,8	21.803.052	11,3	50.128.359	10,1
2005	90.499.731	8,4	9.570.752	7,2	23.679.505	8,6	54.482.795	8,7
2006	96.738.320	6,9	9.700.944	1,4	25.649.966	8,3	58.962.026	8,2
2007	101.208.296	4,6	9.027.783	- 6,9	27.135.096	5,8	62.656.030	6,3

Kaynak: TÜİK

Not: 1) 1998 sabit fiyatları ile ifade edilmiştir

2) 2005 – 2007 yılı verileri Bin YTL'dir

Tablolardan görüldüğü gibi, 1998 – 2007 yılları arasında sanayi sektörünün GSYH büyüme hızı ortalama, cari fiyatlarla %28,2 ve sabit fiyatlarla %4,3 olmaktadır. Aynı dönemde Çin ve Hindistan ele alındığında, sabit fiyatlarla büyüme oranları sırasıyla %9,7 ve %8,9 olarak saptanmıştır. Bu durum ara mallara yönelik ithalatın, özellikle Uzakdoğu ve Çin'den yapıldığı gerçeği ile karşılaştırıldığında, sanayinin dışa bağımlı yanı ile birebir örtüştüğünü göstermektedir. Özellikle 2002-2008 yılları arasında ihracatın, üretimin yapısal özelliklerine uymadan geliştiği ve ithal girdilere bağlı olarak, düşük katma değerli mallara doğru kaydığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Böylece sanayinin “fason” olarak çalıştığı ve teknolojik gelişimin giderek geri plana itildiği görülmektedir.

TABLO: 3/12 Sektörlerin GSMH İçindeki Payları (Cari Fiyatlarla – % Olarak)

Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmet	Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmet
1960	37,9	17,2	44,9	1984	21,0	20,8	58,1
1961	35,6	18,0	46,4	1985	19,7	21,9	58,4
1962	36,3	18,0	45,7	1986	19,2	25,0	55,8
1963	36,1	17,9	46,0	1987	17,2	24,9	57,9
1964	33,8	19,0	47,3	1988	16,7	26,3	57,0
1965	30,8	20,0	49,2	1989	16,2	26,5	57,4
1966	31,3	20,0	48,7	1990	16,8	24,8	58,4
1967	29,5	21,0	49,4	1991	14,5	25,1	60,4
1968	39,8	16,7	43,6	1992	14,1	24,8	61,1
1969	38,8	17,0	44,1	1993	14,7	23,7	61,6
1970	36,7	16,6	46,7	1994	14,7	25,6	59,7
1971	34,5	16,9	48,6	1995	14,8	25,5	59,7
1972	31,3	17,5	51,1	1996	15,7	23,9	60,4
1973	30,7	17,3	52,0	1997	13,4	23,7	62,9
1974	33,0	16,6	50,5	1998	16,5	20,9	62,6
1975	32,7	16,7	50,6	1999	14,4	21,7	63,9
1976	30,6	18,1	51,3	2000	13,5	22,3	64,1
1977	29,5	17,4	53,0	2001	11,6	24,4	64,0
1978	30,2	17,3	52,5	2002	11,5	24,5	64,1
1979	26,7	19,8	53,5	2003	11,7	24,0	64,3
1980	25,5	18,3	56,2	2004	11,1	23,9	65,0
1981	23,5	20,9	55,6	2005	10,1	24,4	65,5
1982	21,9	22,1	56,0	2006	9,0	24,6	66,4
1983	20,7	21,3	58,0	2007			

Kaynak: TÜİK

TABLO: 3/13 Sektörlerin GSMH İçindeki Payları (Sabit Fiyatlarla – % Olarak)

Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmet	Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmet
1960	37,5	15,7	46,8	1984	20,3	23,1	56,6
1961	35,0	17,2	47,8	1985	19,4	23,6	57,0
1962	34,6	16,7	48,7	1986	18,8	25,0	56,2
1963	34,6	17,1	48,3	1987	17,2	24,9	57,9
1964	33,1	18,2	48,6	1988	18,3	25,1	56,7
1965	30,9	19,4	49,8	1989	16,6	25,9	57,5
1966	30,5	19,9	49,6	1990	16,3	25,9	57,9
1967	29,3	20,7	50,0	1991	16,1	26,5	57,4
1968	33,0	17,1	49,8	1992	15,8	26,5	57,8
1969	31,2	18,4	50,4	1993	14,5	26,5	59,0

Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmet	Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmet
1970	30,7	17,5	51,7	1994	15,3	26,6	58,1
1971	30,2	17,8	52,0	1995	14,4	27,7	57,9
1972	27,9	18,1	54,0	1996	14,0	27,7	58,3
1973	24,5	19,3	56,2	1997	12,7	28,1	59,2
1974	25,2	20,0	54,8	1998	13,4	27,6	59,0
1975	24,5	20,6	55,0	1999	13,4	27,9	58,7
1976	24,0	20,5	55,5	2000	13,1	27,8	59,0
1977	22,8	21,3	56,0	2001	13,6	28,5	57,9
1978	23,1	21,7	55,2	2002	13,6	28,8	57,6
1979	23,2	20,7	56,1	2003	12,5	29,3	58,2
1980	24,2	20,5	55,4	2004	11,6	29,2	59,2
1981	22,6	21,5	55,9	2005	11,4	28,9	59,7
1982	22,7	21,9	55,4	2006	11,1	29,3	59,6
1983	21,6	22,4	56,0				

Kaynak: TÜİK

Sektörlerin Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içindeki payları da incelenmeye değer bir diğer önemli göstergedir. Sektörlerin GSMH içindeki payları, TABLO: 3/12’de cari fiyatlarla ve TABLO: 3/13’te sabit fiyatlarla olmak üzere iki ayrı tabloda verilmiştir. Bu tablolar 1960 – 2006 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır.

Tabloların incelenmesi ile 1960 – 1970 yılları arasında sanayi sektörünün GSMH’den aldığı ortalama payın, cari fiyatlarla %18,3 ve sabit fiyatlarla %18,0 olduğu görülmektedir. Bu yıllarda tarım sektörü %33 gibi önemli bir paya sahiptir.

1971 – 1990 döneminde tarım gerilemekte ve sanayi gelişmekte olup, sanayinin GSMH’den aldığı ortalama pay, cari fiyatlarla %20,6 ve sabit fiyatlarla %22 olmaktadır. Aynı dönemde tarım sektörünün payı %23’lere düşmüştür. Yani her iki sektörde ortalama, yaklaşık aynı paya sahiptir. Bu dönemde ihrac ürünleri arasında sanayi ürünleri önemli yer tutmaktadır (toplam ihracatın %51’i oranında). İthalatta sanayi ürünleri oranı daha düşük olmakla birlikte yatırım malları ve ara mallar toplamı oldukça fazladır.

1991-2006 döneminde ise sanayinin GSMH’den aldığı ortalama pay, sabit fiyatlarla %27,9’a ulaşmaktadır. Cari fiyatlarla bu değer %24,1’dir. Tarım sektörünün payı ise küçülmeye devam etmekte ve ortalama %13’e kadar düşmektedir. 2008’de sanayinin payı %26, tarımın %9 olmaktadır. Burada dikkati çeken husus, GSMH içinde sanayinin bu payının ithalat ve ihracat ile birlikte ele alındığında, son dönemdeki sanayi payı artışı ile diğerleri arasındaki uyumsuzluktur. 1971-1990 dönemi ile 1991-2006 dönemi sanayi GSMH payları ortalaması arasında 4-5 puan fark vardır. Oysa, ihracat/GSMH ve ithalat/GSMH oranları dikkate alındığında bu farklar sırasıyla 16-17 ve 26-30 olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumda rahatlıkla denilebilir ki, sanayi üretim ile sanayi ihracat arasındaki banttaki kopukluk ciddi sorunlar yaratmaktadır. İmalat sanayindeki GSMH payının az artması ile ihracatın hızlı büyümesi, imalat sanayinin sürükleyici gücünün olmadığını ortaya koymaktadır. İhracat ithalatla birlikte büyümekte, sanayi üretim ile uyumu (kimyası) giderek bozulmaktadır.

4. SEKTÖRÜ ÖNCELİKLİ YAPAN KRİTERLER, KATMA DEĞER – TEKNOLOJİ – İSTİHDAM FAKTÖRLERİ

İmalat sanayi politika ve stratejilerinin saptanmasında, sektörel öncelikler konusu üzerinde sürekli olarak durulmuş, özellikle planlı kalkınmanın ilk dönemlerinde bu önceliklere ilişkin ilke ve hedefler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ancak kriterlerin konulmasında ülkenin kaynakları ve bölgelerin ham madde ve sosyo-kültürel yapısı üzerinde ayrıntılı inceleme ve değerlendirmeler yapılmamıştır. Burada ölçütlerin hem ülke ve hem de bölge boyutunda ortaya konulması ve alt sektörlerin gereksinme duyduğu yatırım ham madde, altyapı, nitelikli insan gücü ile diğer temel girdilerin araştırılarak ülke bütününde bölgesel farklılık ele alınarak irdelenmesi büyük önem taşımaktadır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın gerçekleşmesi sürecinde, özel kesimin ve devletin yatırım seçimi ele alınarak, kamunun yatırımları planlama kriterleri ortaya konulmaktadır. Bu kriterlerin en önemlileri aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

- Ekonomik yapının analizi
- Kalkınma hızının saptanması
- Tüketim ve yatırım düzeyinin belirlenmesi
- Tasarruf politikası, tasarruf oranları
- Vergilendirme politikası
- Para ve maliye politikaları
- Tüketim, üretim ve ara mallara yönelme
- İhracatın önceliği ve artırılmasına verilen önem
- İthalat ikamesine verilen önem
- İstihdam ve işsizliğin azaltılması
- Uluslararası rekabet için maliyet yönünden yatırımlarda aranacak şartlar

Bu planlamada sektörler arasındaki öncelik tespitinde; makine imalat sanayi, gemi, demiryolu ve karayolu taşıtları, lastik, plastik işleme, elektrikli makineler ile kimya sektörü sayılmaktadır. Ancak verilen teşvik, destek ve krediler bu sektörlerin gelişmesini sağlayamamıştır. Burada önemli olan ülkenin tüm fiziki alt yapısı, kaynakları, insan gücü, finansman yapısı, teknolojik düzeyi incelenmeden öncelikli sektör tespitinin yapılamayacağı bilinmesidir.

Bu plandan sonra da sürekli sektör öncelikleri üzerinde durulmuş, ancak bazı sektörlerdeki gelişmeye karşın istenilen başarı sağlanamamıştır.

Öncelikli sektörlerde üç önemli faktör dikkate alınmalıdır. Bunlar; katma değer, teknoloji ve istihdam etmenleridir. Yüksek katma değer ve düşük katma değer olarak kategorik bir ayırım yapıldığında TABLO: 4/1 hazırlanarak ürün grupları ve sektöre göre bir sınıflandırma sunulmuştur.

Tabloda ithal girdiye göre de bir inceleme yapılmış, toplam maliyette %60'ın üzerinde ithal girdisi olanlar ile altındakiler ayrı ayrı belirtilmiştir. Bazı ürün gruplarında özellikle makine imalat sanayi, elektrikli makine ve cihazlar üretimi gibi sektörlerdeki ürünlerde, ürünün her iki kategoride de yer alabileceği görülmektedir. Örneğin, makine imalat sanayinde bazı ürünler KOBİ niteliğindeki firmalarda daha fazla yerli girdi ile üretilmektedir. Bunlar genellikle yapısı sofistike olmayan makine ve cihazlardır.

TABLO: 4/1 Katma Değere Göre Ürün Grupları, Alt Sektörler ve Sektörler

A – YÜKSEK KATMA DEĞERLİ			
Sanayi Ürün Grubu	Sektör	İthal Girdisi Yüksek	Yerli Girdisi Yüksek
Onkoloji, kalp, diyabetik hastalık ilaçları	İlaç sanayi	x	
Tıbbi alet ve enstrümanlar, tıbbi hijyenik malz.	Tıbbi hassas aletler sanayi	x	
Buhar makineleri, türbinler	Makine imalat sanayi	x	
Güç üreten makineler, gemi ve uçak motor ve ak.	Makine imalat sanayi	x	
Y. teknoloji ofis makineleri	Elektrikli makine ve cihazlar	x	
TV vericileri, elektronik ekipmanları	Radyo, TV, haberleşme cih.	x	x
Telekomünikasyon ekipmanları	Radyo, TV, haberleşme cih.	x	
Test laboratuvar cihaz ve makineleri	Hassas cihaz, ölçü aletleri	x	
Optik alet ve cihazlar	Hassas cihaz, ölçü aletleri	x	
Fotoğrafçılık cihaz ve donanımı	Hassas cihaz, ölçü aletleri	x	
Elektrik, lazer, ultrasonik lehim-kaynak mak.	Makine imalat sanayi		x
Ulaştırma kara, hava, deniz taşıt elektronik aletleri	Elektrikli makine ve cihazlar	x	
Otomatik veri işleme ekipmanları	Elektrikli makine ve cihazlar	x	
Çeşitli sektörlere seri imalat yapan mak. ve cihazlar	Makine imalat sanayi	x	x
Isıtma, soğutma, klima cihazları	Makine imalat sanayi	x	x
Madeni eşya makineleri	Makine imalat sanayi		x
Elektrik santralleri için makine, cihaz ve parçalar	Makine imalat sanayi	x	
Kimya sanayi katkı maddeleri, yapı kimyasalları	Kimya sanayi	x	x
Nanoteknolojik tekstil ve kimya sanayi ürünleri	Kimya sanayi	x	x
Nanoteknolojik makine ve cihazlar	Makine imalat sanayi	x	x
Uçak, uzay, savunma sanayi için vasıflı ametaller	Ametaller üretim sanayi	x	
Gıda, içki, tütün sanayi özgün ve lüks ürünler	Gıda, içki, tütün sanayi		x
Lüks seramik karo ve diğer yapı malzemeleri	Taş ve toprağa dayalı sanayi		x
Yüksek performanslı iş ve inşaat makineleri	Makine imalat sanayi	x	x
Yüksek performanslı CNC tezgahlar	Makine imalat sanayi	x	x
Lüks tekstil ürünleri	Tekstil sanayi		x
Camdan mamul lüks eşya	Cam sanayi		x

B – DÜŞÜK KATMA DEĞERLİ			
Sanayi Ürün Grubu	Sektör	İthal Girdisi Yüksek	Yerli Girdisi Yüksek
İplik, dokuma, kumaş vs. tekstil ürünleri	Tekstil sanayi		x
Kâğıt, mukavva ve ambalaj malzemeleri	Kâğıt sanayi		x
Deriden çanta, elbise, saraciye, ayakkabı	Deri sanayi		x
Cam ve camdan mamul eşya	Cam sanayi		x
Demir-çelik ürünleri	Demir-çelik sanayi	x	x
Demir dışı metaller ürünleri	Demir dışı metaller sanayi	x	x

Madeni mutfak eşyası	Madeni eşya sanayi		x
Ev ve ofis mobilyaları	Mobilya sanayi		x
Konvansiyonel makine, cihaz ve aksesuarlar	Makine imalat sanayi		x
Konvansiyonel tezgâh ve aksesuarları	Makine imalat sanayi		x
Karayolu taşıtları ve parçaları	Otomotiv sanayi		x
Petrol ürünleri, işlenmiş ve atık ürünler	Petrol rafine ürünler sanayi		x
Et, süt ürünleri, hayvansal ve bitkisel yağlar	Gıda sanayi		x
Organik ve inorganik kimyasallar	Kimya sanayi		x
Plastik ve kauçuktan mamul eşya	Plastik kauçuk sanayi		x
Orman ürünleri, işlenmiş	Orman ürünleri sanayi		x
Undan mamul ürünler	Gıda sanayi		x
Şeker ve şekerli ürünler	Gıda sanayi		x
İçki ve içkiler	Gıda sanayi		x
Tütün ve tütün ürünleri	Tütün sanayi		x

Kaynak: Makine İmalat Sanayi Sektör Araştırması, MMO yayın No.467

Tablodan görüldüğü gibi bazı ilaç ve tıbbi aletler, tıbbi cihazlar, makine imalat sanayinde yer alan gelişmiş makine ve cihazlar, test laboratuvarları ve donanımları yüksek katma değerli ürünler arasında yer almaktadır. Nanoteknolojik nitelik taşıyan tekstil ürünleri, kimya sanayindeki bazı işlenmiş madde ve katkı maddeleri de bu kategoride yer almaktadır. Her sektörde firmaların özgün ürünleri de vardır. Bunlar da yüksek katma değerli olabilmektedir.

Her türlü tüketim ürünleri (gıda, içki, tütün, vs.), işlenmiş gıda ürünleri, demir-çelik sanayinin pek çok ürünü, orman ürünleri, işlenmiş petrol ürünleri düşük katma değerli ürünlerdir. Bir diğer faktör olan teknoloji ele alındığında, teknoloji gruplarına göre sınıflandırma yapılmış ve TABLO : 4/2 hazırlanmıştır. Burada UNİDO (United Nations Industrial Development Organization)'nun imalat sanayi alt sektörleri için kullanılan teknoloji sınıflandırması esas alınmıştır. Sınıflandırmada; sanayi ürün grubu, alt sektör ve ana sektör birlikte ele alınmıştır.

UNİDO sınıflandırmasında sanayi ürünleri;

- Yüksek teknoloji ürün ve sektörleri
 - Orta teknoloji ürün ve sektörleri
 - Düşük teknoloji ürün ve sektörleri
 - Doğal kaynağa dayalı ürünler
- olarak bölümlenmiştir.

Değerlendirmede, özellikle geniş bir tasnife gidilmesi, pek çok ürünü sınıflandırması esas alınmıştır. Genel olarak yüksek teknoloji grubuna girenler, yüksek katma değerli ürünler kategorisinde de yer almaktadır. Buna rağmen teknoloji grubu ile katma değer ürün grupları bire bir çakışmamaktadır. Ülkede ham maddesi bol ve talebi yüksek olan bazı ürünler yüksek teknoloji kullanılmadan, yüksek katma değerli ürün niteliğine girebilmektedir.

Öte yandan istihdam faktörü ele alındığında farklı bir yaklaşım söz konusu olmaktadır. Türkiye gibi iş gücüne katılma oranı düşük olan ülkelerde, öncelikli sektör saptanmasında katma değer ile teknolojiyi bir arada ele almak mümkün olabilmekte, ancak emek yoğun sektörleri bu optimizasyona katmak

zorlaşmaktadır. Ülkemizde işsizlik oranı son on yıl içinde bir hayli artmış, genç işsizlerde oran %30'lara dayanmış, nitelsiz işçi oranı ise daha düşük düzeylerde kalmıştır. Sanayide istihdam edilen iş gücü, GSMH'daki payının artışına karşın, çok az bir yükseliş göstermiştir. Üstelik küresel rekabet iş gücünün ücret düzeyini de giderek aşağılara çekmiştir. Böylece öncelikli sektörlerde seçim yapılırken bazı sektörleri “istihdam odaklı” olarak saptanması zorunlu görünmektedir. Örnek vermek gerekirse, gemi inşa sanayi tipik bir seçimdir.

Gemi yapım sanayinde katma değer yüksek değildir. Orta, hatta düşük teknoloji ürün grubuna girmektedir. İthal girdilerin (gemi makineleri, yardımcı makineler, vinçler, seyir cihazları, vs.) oranı %60 – 70'i bulmaktadır. Ancak emek yoğun bir alt sektördür. İşçiliğin maliyet içindeki oranı %20'ye yaklaşmaktadır. Tersaneler yoğun iş gücü istihdamı ile önemli bir istihdam odaklı alandır. Katma değer ve teknoloji dezavantajına karşın öncelikli sektör olarak ele alınmak ve değerlendirilmek zorundadır.

TABLO: 4/2 Teknoloji Gruplarına Göre Sanayi Ürünleri, Alt Sektörler ve Sektörler

A – YÜKSEK TEKNOLOJİ ÜRÜN VE SEKTÖRLERİ		
Sanayi Ürün Grubu	Alt Sektör	Sektör
Eczacılık ürünleri	İlaç sanayi	Kimya sanayi
Buhar makineleri, türbinler	Genel amaçlı makine	Makine imalat san.
Elektrik santralleri için makine, cihaz ve parçalar	Genel amaçlı makine	Makine imalat san.
Güç üreten makineler, gemi ve uçak motor ve ak.	Genel amaçlı makine	Makine imalat san.
Ofis makineleri ve otomatik veri işleme ekipmanı	Elektrikli makine ve cihazlar	Büro, bilgi işlem m.
TV vericileri, elektronik ekipmanları	Radyo, TV, haberleşme cih.	Radyo, TV, vs. cih.
Telekomünikasyon ekipmanları ve parçaları	Radyo, TV, haberleşme cih.	Radyo, TV, vs. cih.
Elektrikli makine ve donanım		Elektrik makine
Uçak, uzay sanayi için parça ve ekipman		Uçak, uzay
Optik alet ve cihazlar	Tıbbi hassas, optik alet	Tıbbi, optik alet
Ölçme, doğrulama, analiz ve kontrol enstrümanı	Tıbbi hassas, optik alet	Tıbbi, optik alet
Fotoğrafçılık cihaz ve donanımı	Tıbbi hassas, optik alet	Tıbbi , optik alet
Radyoaktif maddeler		Kimya sanayi

B – ORTA TEKNOLOJİ ÜRÜN VE SEKTÖRLERİ		
Sanayi Ürün Grubu	Alt Sektör	Sektör
Eğirmeye elverişli sentetik fiber	Sentetik ürünler	Tekstil ürünleri san.
Diğer atık ve el yapımı, eğirmeye elverişli iplik	İplik üretimi	Tekstil ürünleri san.
Karboksilik asit ve türevleri	Asit, baz, vs. üretimi	Kimya sanayi
Pigmentler, boyalar, cilalar ve benzeri madde	Boya sanayi	Kimya sanayi
Yağ ve parfüm maddeleri, temizlik maddeleri	Kozmetik ve temizlik ürünleri	Kimya sanayi
İşlenmiş gübre	Gübre sanayi	Kimya sanayi
Yapay reçine maddeleri, selüloz, esterler vs.	İnorganik madde üretimi	Kimya sanayi
Kimyasal malzeme ve ürünler		Kimya sanayi
İplik ve dokuma ürünleri	İplik ve dokuma	Tekstil ürünleri san.

Pik ve magnezitli dökme demir alaşımları	Döküm sanayi	Demir-çelik sanayi
Demir ve çelikten yapılmış külçe, tüp, borular	Ham ve haddelenmiş ürünler	Demir-çelik sanayi
Buhar kazanı, donanımı ve ilgili parçalar	Kazanlar, fırınlar, ocaklar	Makine imalat san.
İçten yanmalı pistonlu motorlar, aksam ve parça	Genel amaçlı makine	Makine imalat san.
Çeşitli sanayiler için özel amaçlı makineler	Özel amaçlı makineler	Makine imalat san.
Madeni eşya makineleri	Özel amaçlı makineler	Makine imalat san.
Çeşitli özel sanayi makineleri	Özel amaçlı makineler	Makine imalat san.
Radyo yayın alıcıları	Radyo, TV, haberleşme cih.	
Elektrik devresi yapımında kullanılan teçhizat	Elektrikli makine ve cihazlar	
Taşıt araçları ve yedekleri	Kara taşıtları	Taşıt araçları san.
Demiryolu ve uçak üretim teçhizatı vs.	Diğer ulaşım araçları	Taşıt araçları san.
Isıtma, sıhhi tesisat, boru, aydınlatma teçhizatları	Genel amaçlı makineler	Makine imalat san.
Tıbbi alet ve cihazlar	Tıbbi hassas, optik alet	
Ölçü aletleri, sayaçlar, mesleki aletler	Meslek ve ölçü aletleri san.	Mesleki cihaz, ölçü
Fotografik teçhizat, optik eşyalar, saatler	Tıbbi hassas, optik alet	
Zırhlı savaş araçları, ateşli silahlar, cephane	Zırhlı araç imalatı	Savunma sanayi
Pompa, kompresör, musluk, vana	Genel amaçlı makineler	Makine imalat san.
Çeşitli makine donanım parçaları, mil yatağı, dişli	Genel amaçlı makineler	Makine imalat san.
Kaldırma ve taşıma teçhizatı (vinç, asansör vs.)	Genel amaçlı makineler	Makine imalat san.
Tarım ve orman makine, cihaz, teçhizat	Özel amaçlı makineler	Makine imalat san.
Takım tezgâhları, tertibat, aparat, aksam, parça	Özel amaçlı makineler	Makine imalat san.
Madencilik ve inşaat makine, teçhizat, yedekleri	Özel amaçlı makineler	Makine imalat san.
Tekstil makineleri	Özel amaçlı makineler	Makine imalat san.

C - DÜŞÜK TEKNOLOJİ ÜRÜN VE SEKTÖRLERİ		
Sanayi Ürün Grubu	Alt Sektör	Sektör
Deri, işlenmiş deri, kürk vs.	Deriden işlenmiş eşya	Deri sanayi
İplik, kumaş ve ürünleri	İplik-dokuma	Tekstil sanayi
Kâğıt, mukavva ve bundan mamul ürünler		Kâğıt sanayi
Cam eşya	Cam sanayi	Toprağa dayalı san
Pişmiş toprak ürünleri	Topraktan mamul eşya	Toprağa dayalı san
Demir ve çelik (döküm, alaşım, tüp, boru hariç)	Demir-çelik sanayi	Ana metal sanayi
Metal ürünleri imalatı		Metal eşya sanayi
Mobilya ve parçaları	Mobilya ürünleri	Orman ürünleri san
Giyim eşyası aksesuarları		Giyim sanayi
Ayakkabı		Deri sanayi
İşlenmiş, basit tüketim maddesi ürünler		Giyim, gıda sanayi

D – DOĞAL KAYNAĞA DAYALI ÜRÜNLER		
Sanayi Ürün Grubu	Alt Sektör	Sektör
Et ve hazır yiyecek	Gıda sanayi	Gıda-içecekler san.
Tereyağı, peynir ve lor	Gıda sanayi	Gıda-içecekler san.
Kurutulmuş, tuzlanmış, salamura, fûme balık	Gıda sanayi	Gıda-içecekler san.
Balık ve kabuklular, hazır veya korunmuş	Gıda sanayi	Gıda-içecekler san.
Tahıl, un, nişastalı sebze veya meyve	Gıda sanayi	Gıda-içecekler san.
Tahıl, undan mamul maddeler	Gıda sanayi	Gıda-içecekler san.
Korunmuş sebze, meyve ve meyveli içecekler	Gıda sanayi	Gıda-içecekler san.
Şeker ve şekerli yiyecekler, çikolata, kakao	Gıda sanayi	Gıda-içecekler san.
Diğer yenilebilir ürünler	Gıda sanayi	Gıda-içecekler san.
İçecekler (doğal ve gazlı)	İçecek sanayi	Gıda-içecekler san.
Tütün ve tütün ürünleri		Tütün ürünleri san.
Sentetik plastik, kauçuk, lastik, lateks vs.		Plastik ve kauçuk
Ağaç, basit işlenmiş, vagon yapımı için ağaç		Orman ürünleri san
Kâğıt hamuru ve atık kağıt		Kâğıt ve kâğıt ürün.
Jüt ve diğer ham hasır ürünleri		Tekstil sanayi
Eski giyim ve tekstil ürünleri, kilim		Tekstil sanayi
Kömür tozu, kok, yarı kok, linyit, turba, retort kar.		Madencilik sanayi
Petrol ürünleri, rafine edilmiş		Petrol rafinerileri s.
Atık petrol ürünleri ilgili maddeler		Petrol rafinerileri s
Hayvansal ve bitkisel yağlar, iç yağ parafinler		Gıda sanayi
Organik kimyasallar		Kimya sanayi
Alkol, fenol v.s. ve türevleri		Kimya sanayi
İnorganik kimyasallar		Kimya sanayi
Boyama, tabaklama ve renklendirme maddeleri		Kimya sanayi
Temel yağlar, parfüm ve koku maddeleri		Kimya sanayi
Niştastalar, ensülin, buğday glüten, albuminoid		Kimya sanayi
Başka yerde sayılmayan plastikler		Plastik ve kauçuk
Mantar ve odun, mantar ürünleri		Orman ürünleri san
Kâğıt ve mukavva		Kâğıt ve kâğıt ürün.
Metal olmayan mineral ürünler		Ametal ürünler san.
Demir olmayan metaller		Ametal ürünler san.

Kaynak: Birleşmiş Milletler, COMTRADE veritabanı,

UNIDO İmalat Sanayi Alt Sektörleri için kullanılan teknoloji sınıflandırması esas alınmıştır.

İstihdam odaklı planlama ayrı bir inceleme konusu olarak ele alındığından bu araştırmada ayrıntıya girilmeyecektir.

5. ÖNCELİKLİ SEKTÖREL KALKINMANIN EKONOMİK GELİŞMEYE ETKİLERİ

Öncelikli sektörler, Dokuzuncu Kalkınma Planı'na kadar sürekli olarak plan hedefleri içinde yer almış, teşvik ve destekler öngörülen bu hedeflerin gerçekleşmesine yönelik kapsamda saptanmıştır. Ancak öncelikli sektörler yalnızca ulusal yararlarına, ekonominin gelişmesine, istihdam ve kaynaklara göre şekillendirilmemiştir. Plan öngörülere ile gerçekleştirilenler arasında sapmalar vardır. Küresel rekabet, bazı sektörlerde daha itici olmuş, dış kaynaklar, uluslararası kreditorler, IMF ve Dünya Bankası direktifleri, sektörel tercihlerin değiştirilmesinde önemli rol oynamıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan sonra sanayileşme strateji ve politikalarında değişmeler olmuş, dış finansman kaynaklarının etkisi, siyasi baskılar vs. çok farklı sektörleri öne çıkarmıştır. Teknoloji, katma değer ve istihdamı optimize edecek yatırımlar gerçekleştirilememiştir. Dolayısıyla öncelikli sektörel kalkınmanın başarıya ulaşması mümkün olamamıştır.

Öncelikli sektörel kalkınmanın sosyo-ekonomik gelişmeye katkıları ve etkileri aşağıdaki noktalarda toplanabilir.

A – Sınai üretimin yerli kaynaklara dayandırılarak istihdam odaklı, yüksek katma değerli ve ileri teknoloji sektörlerinde optimizasyon:

- Kamu araştırma kurumları-üniversiteler ve sanayi “AR-GE, İnovasyon” işbirliği mekanizmalarını geliştirmek, mükemmeliyet merkezleri oluşturularak bilimsel gelişmelerin teknolojiye, inovasyona ve yüksek katma değerli ürünlere dönüştürülmesini sağlamak.
- Sanayi sektörlerinde pazar, ürün, tedarik ve dağıtım kanalları ile bilgilerin ve araştırmaların, küresel ve sektörel eğilim ve yeniliklerin izlenmesinin, sektörel ve sektörler arası bilgi alışverişinin daha iyi yapılmasını sağlayan ağ yapıları oluşturmak.
- Tasarımdan satış sonrası hizmetlere uzanan değer zincirinin katma değeri yüksek kademelerinde yer almak, yenilikçi, rekabetçi ve yüksek teknoloji içeren ürün ve hizmet sunumu ile toplumsal refahın düzeyini artırmak.
- Ulusal ve uluslararası AR-GE fonlarının daha etkin kullanımını sağlayacak mekanizmalar oluşturmak.
- Sektörlerde yaratılacak katma değerün ülkede kullanılmasını ve yatırıma dönüşmesini sağlamak.
- İmalat sanayinde ve entegre imalatlarda esnek üretim yeteneğini kazanmak.
- Sanayi robotları, mikro mekanizmalar, nanoteknoloji üretim makinelerinde tasarım ve üretim yeteneği kazanmak.
- Özel makine odaklı kitlesel üretim için kullanılan yatırım makine ve donanımının imalatında yetkinlik kazanmak, bu konuda benzer ülkelerle aynı kulvarda olmak.
- Bilgi yoğunluğu ve katma değeri yüksek ürünler geliştirmek, bu bağlamda makine imalat sanayinin alt sektörlerinde tasarım ve AR-GE önceliği ile önemli bir yere sahip olmak.
- Kimya sanayinin önemli alt sektörlerinde yenilikçi ve alternatif süreç ve ürün teknolojileri oluşturularak bu alanda yer almak.
- Bilgi ve iletişim alanında daha yüksek katma değere yönelik komponentlerin üretimine odaklanmak ve yeni kuşak tüketici elektronik ürünlerinin tasarım ve üretiminde yetkinlik kazanmak.
- Tekstil sektöründe nanoteknolojiye yönelik yenilikçi çalışmaların hızlandırılarak yüksek katma değerli ürünlerle dünya üretim ve ihracatında önemli bir pay elde etmek.
- Ham madde, enerji ve iş gücü verimliliği ile istihdamı büyük ölçüde artırmak.

- Doğal kaynaklarımıza yönelik tesislerin kurulması ve bu alanlarda istihdamın artırılması için ilgili sektörleri yeniden yapılandırmak.
 - Ülkenin bilim ve teknoloji düzeyinin gelişmesinde öncü bir rol oynayan, toplumsal refaha katkıda bulunabilecek ulusal savunma, havacılık ve uzay sanayine sahip olmak.
 - Yüksek performanslı malzeme bilim ve teknolojilerinde yetkinlik kazanmak.
 - Geleneksel malzeme alanlarında yeni ürünler geliştirmek ve çeşitlendirmek.
- B – Yaşam kalitesinin yükseltilmesine yönelik yatırım ve hizmetler için katma değer yaratılması:
- Gıda güvenliği ve güvenilirliği konusunda imalat sanayinin ilgili sektörlerinin yeniden gözden geçirilmesine yönelik önlemleri almak.
 - Sağlık ve yaşam bilimleri açısından başta ilaç üretimi olmak üzere sağlık ve yaşam kalitesinin yükseltilmesine ilişkin tüm sektörleri daha yüksek katma değerli ve daha az ithal girdili üretim yapacak biçimde teşvik etmek ve desteklemek.
 - Yaşam bilimleri ve biyoteknoloji alanlarında yetkinlik kazanılarak, yüksek teknoloji tedavisi sistemlerini ve bu amaçla kullanılan malzeme ve cihazlarını geliştirmek ve yurt içinde üretmek.
 - İlaç sanayinde araştırma kapasitesini geliştirmek ve bu alanda bir AR-GE merkezi kurulmasını sağlamak.
 - Tıbbi aletler, hassas ve optik aletler ile saatler imalat alt sektöründe özel destekler sağlayarak, hareketli ve çok işlevli mikro sistemleri ve görüntüleme cihazlarını geliştirmek ve üretmek.
- C – Sağlıklı ve çağdaş kentleşme ve altyapısı ile rasyonel bir ulaşım sistemi için bölge potansiyelleri ile kalkınmasına ivme kazandırmak:

Bu konular ayrı bir araştırmanın kapsamında kaldığından burada ayrıntıya girilmemiştir.

- D – Sürdürülebilir kalkınmaya yönelik sektörlerde üretimi rekabete girebilir ve devam ettirebilir boyutlara ulaştırmak:
- İş gücü istihdamını gerek ülke gerekse bölgeler için en üst düzeye çıkarabilecek iş gücü katılım oranını sağlamak.
 - Kendi özgün öğrenme teknolojilerini yaratmış ve değişim esnekliğiyle kendini yenileme gücüne sahip, zaman ve mekân kısıtlarından arınmış, öğrenme ve insan odaklı bir eğitim sistemine sahip olmak.
 - Genç nüfusun ülke gereksinimleri doğrultusunda eğitilmesi, niteliğin çağdaş sisteme yönelik olarak artırılması, üniversite sonrası çalışma yaşamına atılan nitelikli genç nüfusun işsizlik oranının minimize edilmesi konularında envanter ve sektörel yeniden yapılanma çalışmalarını yürütmek.
 - Enerji güvenilirliği açısından dışa bağımlılığı minimize edecek stratejileri saptamak, bu açıdan maden arama, çıkarma ve kullanımı ile yerli kaynaklara öncelik tanımak.
 - Sanayinin öncelikli sektör saptamasında enerji verimliliğini bir ölçüt olarak kullanmak ve buna göre yenilenebilir enerji önceliğini ortaya koymak.
 - Ulusal ve uluslararası içerikli enerji AR-GE çalışmalarına daha fazla kaynak ayrılmasına olanak sağlamak.
 - Öncelikli sektörlerin üretim sürecinde çevreye gelebilecek zararları minimize edecek veya tamamen ortadan kaldıracak önlemleri almak, ekolojik yapının sürdürülebilirliğini sağlamak.
 - Sektörlerin ham madde girdilerinde, doğal kaynaklara kullanımı optimize etmek.

6. KÜRESEL SERMAYENİN İŞBÖLÜMÜ YÖNLENDİRMESİ İLE ÜLKE KALKINMASINA DÖNÜK PLANLAMA İKİLEMİ

Bu bölümde özellikle 1960'lardan sonra kalkınma yönünde sanayileşmeyi öne çıkaran gelişmekte olan ülkelerde, özellikle Türkiye'de dışarıdan dayatılan politikalar ile ulusal güçlerin planlama ve kalkınma istemleri bir ikilem olarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

6.1 Sanayileşmede Gelişme Sürecinin Ünelere Göre Değişimi ve Türkiye'nin Durumu

Gelişmekte olan ülkelerde kalkınma 2. Dünya Savaşı sonrasında en temel toplumsal amaçlardan biri olarak ortaya çıkıyor ve kimi yerde kamu öncülüğünde, kimi yerde kamu-özel sektör birlikteliğinde sanayileşme hedef olarak benimseniyordu.

Türkiye'de daha Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlayarak devlet öncülüğünde, ülkenin çeşitli sanayi sektörlerinde fabrikalar kuruluyordu. Ülkenin son derece kıt kaynaklarına rağmen bu fabrikalar bölgelerde sanayinin yanı sıra kentlerin ve yörelerin toplumsal ve kültürel gelişmesini de sağlıyordu. Savaş sonrasında özel kesimin sermaye birikimi de bu alandaki yatırımlara katkıda bulunuyordu. Montaj sanayinin, ithal ikamesi ürünleri temel alan sanayi politikasının uygulanması beş yıllık planlarla ve teşviklerle birlikte yürütülüyordu. 1970'lerde politik istikrarsızlık, petrol krizi ve sermaye yetersizliği ile birlikte döviz problemleri sanayileşme çabalarında da yavaşlamaya ve tıkanmalara neden oldu.

Türkiye 1980'lerde IMF ve Dünya Bankası serbest piyasa ağırlıklı dışa açık (ihracatı esas alan) neoliberal politikaları uygulayan ülkeler arasında yer aldı. Planlı sanayileşme ve kalkınma tamamen rafa kaldırıldı. Ekonomi enflasyonist bir çizgide, finansal krizler ve para politikalarına bağlı olarak dalgalı bir döviz kuru ve faiz oranları ile yönetilmeye başlandı. Ülke kısa dönemli gündem içine hapsoldü, dışarıya bağımlı yapı giderek ekonomiye egemen oldu. Bunun sonucunda yatırım, üretim, büyüme, istihdam ve daha dengeli gelir dağılımı gibi orta-uzun vadeli hedefler saptırılarak sanayileşme gündem dışında kaldı. Bu göstergeler para politikaları ile birlikte ele alındı. 2009'lara gelindiğinde model olarak ihracatın geliştirilmesine dönük sanayileşme, ithalata bağımlı, düşük katma değerli, öncelikli sektörleri olmayan bir yapılaşma ile yatırımları giderek azalan, bölgesel dengesizlikleri ile gelir-gider dağılımı giderek bozulan, istihdam oranı düşen bir karakter göstermektedir.

Sorunun açılımını sağlayabilmek için ülkemizde uygulanan sanayileşme sürecinin politikalarına ve temel yaklaşımlarına girmek gerekecektir. Nihai olarak bu sanayileşme politikalarına ve temel yaklaşımlarına ilişkin değerlendirme önemli olmaktadır.

- 1980 öncesi dönemde pek çok gelişmekte olan ülke gibi Türkiye de içe dönük, ithal ikamesine yönelik bir strateji izlemiştir.
- 1980'den sonra ise sanayileşmede yeni bir dönem başlamaktadır. Ekonomi politikalarında farklı uygulama sahneye konulmaktadır. Birbiriyle yakından ilişkili üç temel özellik 1980 sonrası dönemi öncekinden kalın çizgilerle ayırmaktadır.

Bunlardan en önemlisi ve birincisi, 1980 öncesi döneme damgasını vuran "korumacı ve ithal ikamesine dayalı" içe dönük sanayileşme politikalarının yerini, ekonomiyi dünya ekonomisi ile bütünleştirmeye yönelten ve dışa bağımlı bir yapılaşmayı da getiren uygulamalara bırakmasıdır. Dış

ticarete miktar kısıtlamaları kaldırılarak ve gümrük vergileri büyük ölçüde düşürülerek dış ticaretin serbestleştirilmesi yönünde hızlı adımlar atılmıştır. 1989’lardan başlayarak bu oluşum Türkiye’de ithalatın artışı körüklemiş ve yine aynı dönemde yabancı sermayenin ülkeye girişindeki kısıtlamalar kaldırılmıştır. Bu durum uluslararası ticarete kurumsal anlaşmaların yürürlüğe girmesine olanak hazırlamıştır.

- a) 1987’de Avrupa Birliği’ne tam üyelik başvurusunun yapılması ve 1995 yılında AB ile Gümrük Birliği uygulamasının yürürlüğe girmesi,
- b) Orta doğu ülkeleri ve 1989 sonrasındaki eski sosyalist ülkelerle ekonomik ilişkilere ivme kazandırılması, giderek uluslararası anlaşmalara uyum sağlanması çerçevesinde 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTÖ) üye olunması,
- c) IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlarla kredi anlaşmaları çerçevesinde dış borçların artırılması

Dolayısıyla seçici ve planlı sanayileşme politikaları yerine giderek, kamu yatırımlarının azaltılması, yatırımlarda ağırlıklı olarak özel ve yabancı yatırımcıların yer alması temel olarak belirlenmiştir.

1980 sonrası dönemin öncekilere göre ayırıcı ikinci temel özelliği, devletin ekonomi alanındaki rolünün değişmesidir. 1980 öncesinde devlet sanayi sektörünün gelişmesinde başrolü oynamış, yatırım ve üretimlerde temel işlevleri yerine getirmiştir. Kamu yatırımları tüketim, ara mallar ve yatırım mallarında doğrudan öncülüğü almış, devlet üretimde de ön planda olmuştur. 1960’lı yılların başında beş yıllık kalkınma planları, merkezi planlama uygulamasını başlatan devletin özel sektör için de yönlendirici olması işlevini yüklenmiştir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’ndan sonra uygulamanın temel prensiplerinden uzaklaşıldığı ve desteklerden ödün verildiği bilinmektedir. Burada devletin uygulamalarını dile getirmek gerekli olacaktır.

- a) Çeşitli dış ticaret ve kambiyo kontrolleri yanında döviz kuru ve faiz oranlarının belirlenmesi söz konusudur. Özellikle kamu bankaları aracılığıyla kredilerin belirli imalat sektörlerine ve küçük üreticilere yönlendirilmesi önemli uygulamalar arasındadır.
- b) 1980 sonrasında ise bu gelişmelerin aksine, devletin sanayileşme sürecini etkileyen bütün araçlarını devre dışı bıraktığı, devletin rolünün hızla azaldığı bir döneme girilmiştir. Fiyat kontrolleri ve sübvansiyonlar hızla kaldırılmış, iç ve dış ticaret ve piyasalarda sağlanan serbestleştirme, faiz oranları ve döviz kuru üzerindeki denetim büyük ölçüde azaltılmış, kamu yatırımlarının hızla düşmesi, 1990 sonrasında da kamu işletme ve bankalarının özelleştirilmesi süreci söz konusu olmuştur. Sonuç; sanayi kuruluşlarının yabancılara satılması, şirket evlilikleri sürecinin hızlanması, bu yolla sanayi üretim ve yatırımlarının devlet yerine yerli/yabancı özel sermayeye bırakılmasıdır.

1980 sonrası dönemin üçüncü temel özelliği, sanayileşmeye ilişkin temel yaklaşım ve politikaların, neoliberal politikalarla bütünleşmesi ve stratejinin yabancı tekellerin istemleri doğrultusunda olmasıdır. Özellikle AB’ye tam üyelik başvurusunun yapılmasından sonra, AB’ye yönelik ekonomik ilişkiler yoğunlaşsa bile belirleyici dış etkiler ve uygulamalar IMF ve Dünya Bankası’nın güdümlenmesi ile oluşmaktadır. “Yapısal reformlar” adı altında ekonomi ve sanayi politikaları, bu anlaşmalar çerçevesinde yeniden biçimlendirilmiştir. Türkiye bu yapıya en iyi uyumu sağlayan ve çalışanları yakından etkileyen ve yoksullaştıran bir uygulama ortaya koymuştur. Böylece bu süreçte sermaye ve finans piyasaları egemen sınıflar lehine yeniden düzenlenmiş, çeşitli alanlarda serbest piyasa kurumları oluşturularak

işlerlik kazandırılmıştır. Bu kurumlar neoliberal politikaların doğrultusunda dış finans kurumlarına eklenmiştir.

1980 öncesinde de özel kesimin ağırlık kazandığı (1950’li yıllar), görece dışa dönük politikaların uygulandığı (1950-1954 ve 1970-1973) ve tarıma ağırlık veren önceliklerin belirlenmesinde Dünya Bankası, kısa dönem istikrarsızlık karşısında ise IMF’nin ekonomi politikaları üzerinde etkisi söz konusu olmuşsa da bu dönemler kısa ve fazla etkili olmamıştır. 1980’de ise bu yaklaşımların belirleyici ve kalıcı olduğu görülmektedir.

Yukarıda ana çizgileriyle belirlenen temel yaklaşımlar içinde somut politikalar açısından da 1980 öncesi ve sonrası arasında önemli farklılıklar görülmektedir. 1980 sonrasında sanayileşme büyük ölçüde gündemden düşmüş, özellikle bu dönemde devletin sanayi sektörüne yönelik politikaları:

- a) Yatırım teşvikleri,
- b) KOBİ’lere yönelik geliştirme politikaları,
- c) Firmaların teknolojik gelişmeye yönelik faaliyetlerinin teşvik edilmesini amaçlayan bilim ve teknoloji politikaları

ile sınırlı kalmıştır. Bunlar aşağıda sırasıyla irdelenmiştir.

- a) Teşvik Politikaları: Sanayileşmede önemli destek araçlarından biri de “Yatırım Teşvikleri” olmuştur. Teşvik politikalarında yatırımların teşviki kalkınma planlarının bir parçası olarak öncelikle yer almıştır. 1968’de merkezi bir yapılanma ile ithal ikameci dönemin özelliklerine uygun olarak “yatırım indirimi”, “gümrük muafiyeti” ve “ihracat kredisi” gibi araçlar öncelikle ele alınmıştır. Yine aynı yıl, bölgesel farklılıkları gidermek amacıyla bölgesel bazda ayrıcalıklar getiren “kalkınmada öncelikli yöre” uygulaması başlatılmıştır. 1970’li yıllarda sanayinin temel sektörlerine yönelik “ara mallar” ve “yatırım malları” üreten tesislerin bulunduğu sektörel alan esas alınarak, geliştirilmek istenmiştir. Bu dönemde söz konusu sektörlerde kamu yatırımlarının yapılması da teşvik politikalarının belkemiğini oluşturmuş, kamu öncülük rolü üstlenmiştir.

Yatırım teşvikleri uygulamasında ilk büyük sıçrama, ithal ikamesinin ara ve yatırım malları sanayilerine yönlendirildiği Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973 – 1977) döneminde sağlanmış ve teşvikten yararlanan yatırımların tutarı GSMH’nin %13,1’ine ulaşmıştır. Daha sonra aynı oranlar aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir.

-	1978 – 1982	döneminde	%12,5	(ilk üç yıldaki krize karşın)
-	1983 – 1987	“	%16,5	(ihracattaki hamleye yönelik)
-	1988 – 1992	“	%10,0	(körfez krizi etkisiyle)
-	1993 – 1997	“	%13,5	(AB ile Gümrük Birliği etkisiyle 1994 krizine karşın)
-	1998 – 2000	“	% 7,3	(sanayileşmede teşvikler azalıyor)
-	2001 – 2005	“	% 6,1	(yeni ekonomik uygulamalar ile ithalat artışı ve dış borçlar)
-	2005 – 2008	“	% 5,3	(sanayileşmede dışa bağlı girdiler etkisiyle)

1980 yılı, diğer ekonomik politikalarda olduğu gibi teşvik uygulamalarında bir kırılma noktası oluşturmuştur.

Burada özellikle imalat sanayi teşviklerde önceliği kaybetmiş, ulaştırma (karayolu v.s.) ve turizm alanlarında yapılan yatırım hamlesinde teşvikler önemli rol oynamıştır. 1982’de Turizm Teşvik Kanunu yürürlüğe konulmuş, bazı yörelerde şirketlere 40 -50 yıllığına arazi tahsis edilerek destek sağlanmıştır. Ayrıca bazı hizmet sektörleri de teşviklerden yararlanmış. Telekomünikasyon bunlar arasında yer almaktadır. Bunun en tipik örneği 1980-1988 dönemi yatırımlarıdır. Bu dönemde hizmet sektörünün yatırım teşviklerinden aldığı pay artmış, imalat sanayinin payı ise %75’ten %6’ya düşmüştür. 1968-1997 dönemi ele alındığında; imalat sanayi teşvik belgelerinin

- %50’si gıda ve tekstil sanayi
- %10’u çimento ve pişmiş kil
- % 8’i taşıt araçları (otomotiv)
- % 5’i makine imalat sanayine

ait olmaktadır.

1980 sonrası dönemde başka bir özellik ise teşviklerde ihracata yönelik firma ve sektörler öncelik verilmesidir. 1990’lı yılların başlarına kadar yatırımlara “teşvik primi” ve “kaynak kullanımı destekleme primi” gibi nakdi destekler sağlanmıştır.

1980’lerin sonlarından itibaren teşvik politikalarında üç önemli değişiklik görülmüştür.

- Devlet bütçesindeki açıklar nedeniyle doğrudan parasal teşvikler kaldırılmış, bunun yerine yatırım indirimi, gümrük muafiyeti, KDV erteleme gibi vergisel teşvikler yaygınlaştırılmıştır.
- Genel olarak önceki dönemlere göre teşviklerin tamamında bir düşüş ortaya çıkmaktadır. Örneğin 1985 – 1989 arası sağlanan parasal veya vergisel desteklerin GSMH’ya oranı %1,8 iken, bu oran 1990 – 1997 döneminde %0,9 ve 1998 – 2005 döneminde %0,7 olmaktadır.
- 1990 sonrasında DTÖ ve AB ile Gümrük Birliği’ni oluşturan Ortaklık Konseyi kararları çerçevesinde ve rekabete yönelik baskılara paralel olarak sektör önceliği ve bölgesel ayırım olmaksızın yatay teşvikler uygulamaya konulmuştur. Bunlar arasında çevre teknolojileri destekleri, KOBİ ve AR-GE destekleri özel olarak yer almışlardır.

Burada 1980 sonrası bir başka ayırt edici özelliği göze çarpmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye getiren yabancı firmalar bütün sektörler girmiş ve mülkiyetin tamamına sahip olabilmelerine olanak sağlanmıştır. 1960-1970’li yıllarda uygulanmakta olan bütün kısıtlamalar ortadan kalkmıştır. Hatta öylesine bir eşitlik sağlanmıştır ki, yerli ve yabancı firmalar arasında teşvikler açısından bir ayrıcalık kalmamış, uygulamalarda yabancı sermaye neredeyse öncelik kazanmıştır. 2000 ve 2001 yıllarında yürürlüğe giren uluslararası tahkime ilişkin yasalarla yabancı sermaye yatırımları için bütün engelleri ortadan kaldıran bir ortam oluşturulmuştur.

- b) KOBİ Politikaları: Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ) için 1970’li yılların başlarından bu yana dünya genelinde destekler sağlanmaya başlamıştır. Zira KOBİ’ler istihdam yaratılması, yeni teknolojilerin uygulanması ve ana şirketlerin fason iş yaptırabilmesi için önemli birer araçlardır. Bu nedenle bu tip girişimciliğin desteklenmesi önerilmekte, İLO (Uluslararası Çalışma Örgütü) ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar da geliştirmekte olan ülkelere KOBİ politikaları geliştirmeleri için önerilerde bulunmaktadır. Burada özellikle 1995’lerden sonra hızlanan “ucuz iş gücü – düşük yatırım – optimal kredi” stratejisinin de önemli etkisi olmuştur.

Sanayileşme politikasında KOBİ'ler bu amaçla 1980'lerden sonra ele alınmış, ancak 2000'li yıllardan itibaren bu eğilim hızlandırılmıştır. 2000 – 2008 döneminde GSMH içindeki sanayi yatırımlarının payı düşerken, ihracatın artırılmasında KOBİ'lere önemli bir misyon yüklenmiştir. Burada küresel rekabetin etkisiyle KOBİ'lerin yaşatılması ve desteklenmesi gereği ön plana çıkarılmıştır. Büyük firmalar ithalata ağırlık verirken, KOBİ'ler de düşük maliyetli ürün imalatına zorlanmıştır.

1970 yılında UNIDO'nun desteği ile Gaziantep'te yerel bir örgüt olarak kurulan KÜSGEM (Küçük Sanayi Geliştirme Merkezi) 1983'te ulusal düzeyde örgütlenerek büyümüş ve 1990 yılında KOSGEB olarak yeniden yapılandırılmıştır. 2008 yılında bu örgütlenme fiili teşviklerle KOBİ'lere kredi verebilecek bir düzeye getirilmiştir.

1999 yılında başlayan uygulama ile yalnızca KOBİ'lere yönelik teşvikler de yürürlüğe konulmuştur. Uygulamada kredi ve teşvik miktarları KOBİ'lerle ilgili verilerden elde edilebilir (MMO Yayın No. 2008/468).

c) Bilim ve Teknoloji Politikaları: Bilim ve teknoloji alanında politikaların da 1980 öncesinde başladığı, ancak 1980'li yıllarda önemli bir gelişmenin olmadığı, 1990'lı yılların ortalarından itibaren gelişmelerin ivme kazandığı görülmektedir. Türkiye'de teknoloji ve inovasyon politikaları üç dönemde incelenebilir:

- İthal ikameci sanayileşmenin uygulandığı 1963 – 1980 döneminde TÜBİTAK ve Marmara Araştırma Merkezi'nin kurulması ile birlikte, özellikle kamu kuruluşları ve üniversitelerde temel araştırmalara önem verilmiştir. Burada itici güç bilim adamı yetiştirilmesi ve temel bilimlere yönelik kaynak ayrılmasıdır. Sistemli ve tutarlı bir teknoloji politikasının varlığından söz edilmese de öncelikle ara malı üreten sektörler için teknoloji transferlerine önem verildiği söylenebilir.
- İhracatın model alındığı sanayileşme yaklaşımının söz konusu olduğu dönemde (1980 – 1989) ise önemli gelişme “Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu – BTYK” kurulması ve Türkiye'de ilk bilim politikası belgesi olarak kabul edilen “Türk Bilim Politikası 1983 – 2003”ün yayınlanmasıdır. 1983'te %0,24 olarak tahmin edilen “AR-GE Harcamaları/GSMH” oranının 1993'te %1,0'e ulaştırmayı hedeflerden biri olarak belirleyen politika uygulamaya konulamamıştır. Sonuçta siyasi erk böyle bir uygulamaya olanak tanımamıştır.

BTYK 1993'teki ikinci toplantısında “Türk Bilim ve Teknoloji Politikası, 1993-2003” belgesini kabul etmiştir. Bu belge doğrultusunda Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer alan “Bilim ve Teknolojide Atılım Projesi” ile “Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikası” belgeleri de 1997 yılında benimsenmiştir. Buna göre bilim ve teknoloji politikasının yasal ve kurumsal düzenlemeleri başlatılmış, “Ulusal İnovasyon Sistemi”nin kurulmasına yönelik olarak “Patent Entitüsü”, Ulusal Meteoroloji Enstitüsü”, “Türkiye Bilimler Akademisi”, “Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV)” ve “Türkiye Akreditasyon Kurulu” gibi kuruluşların yasaları çıkarılmıştır. Bunların hemen hepsi 2000'li yıllara kadar hayata geçmiştir.

- Bu bağlamda 1995 yılından itibaren TÜBİTAK ve TTGV, AR-GE faaliyetlerine destek vermeye başlamıştır. 2008 yılı sonuna kadar kümülatif 3.506 projenin desteklendiği ve destek miktarının 310 milyon USD'ye ulaştığı bilinmektedir. Yıllara göre projelerin sektörel dağılımı ve sağlanan hibe ve kredi miktarları TÜBİTAK ve TTGV verilerinden alınabilir.

Ancak bilim ve teknoloji politikası belgelerinde yer alan hedeflerin çoğunun, tüm öngörü ve ilkelerin tutarlılığına karşın gerçekleşmemesi o dönemlerdeki siyasi iktidarların sanayi ve teknolojiye

yaklaşımlarından ileri gelmektedir. İktidarların programlarında sanayi öncelikli bir konu olarak yer almamaktadır. Burada küresel rekabetin kurumsal baskıları da (IMF, Dünya Bankası, vs.) önemli rol oynamıştır.

6.2 Dönemlere Göre Sanayide Dönüşüm: Fason İmalata Geçiş

Bu bölümde Türkiye’de sanayinin dönüşümü ve fason imalata geçiş göstergelerle ortaya konulmaktadır.

A – ÜRETİM VE YATIRIM

Ana sektörlerin ekonomi içindeki payı son 50 yılda önemli ölçüde değişmiştir. Bu yapısal değişim TABLO: 6/1’de dönemlere göre gösterilmiştir.

TABLO: 6/1 Ana Sektörlerin GSMH İçindeki Payları

Sektör	Dönem	GSMH İçindeki Payı (%)	Açıklama
Tarım	1945 – 1949	41,6	Tarım toplumu
	1995 – 2001	13,5	Tarımdan sanayiye
	2002 - 2008	9,5	Tarımda ithalat
Sanayi	1945 – 1949	14,3	Devlet işletmeleri
	1995 – 2001	27,9	İhracata esas model
	2002 – 2008	25,0	Yatırımlar geriliyor
Hizmet	1945 – 1949	44,1	İthalat, ihracat düşük
	1995 – 2001	58,6	Turizm, ulaşım yatırımları
	2002 – 2008	65,5	Sanayi geriliyor

Görüldüğü gibi tarımın GSMH içindeki payı hızla azalırken, sanayi ve hizmet sektörlerinin payları artmıştır.

Sanayi sektörü ele alındığında, katma değer içindeki kamu ve özel sektör paylarının yıllara göre değişimi TABLO: 6/2’de verilmiştir.

TABLO: 6/2 Kamu ve Özel Sektörün İmalat Sanayi İçindeki Katma Değer Payları (% Olarak)

Sektör	Yıllar					
	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Kamu	40,5	38,1	31,3	24,4	20,3	16,9
Özel	59,5	61,9	68,7	75,6	79,7	83,1
- Küçük (10-24 işçi)	4,4	3,6	1,9	2,3	2,2	2,0
- Orta (25-149 işçi)	15,6	14,2	12,7	16,2	17,7	18,3
- Büyük (150 üstü işçi)	39,5	44,1	54,1	57,1	59,8	62,8

Tablodan görüldüğü gibi katma değer içindeki kamunun payı giderek azalarak, 1980’de %40,5 iken 2005’te %16,9’a düşmüştür. Aynı dönemde özel sektörün payı %59,5’ten %83,1’e yükselmiştir. Özel sektörün kendi içinde de pay dağılımında ciddi değişiklik olmuş, büyük şirketlerin payı artmış ve imalat sanayinde yoğunlaşma hızlanmıştır. Bu durum 25 yıllık bir sürede tekelleşmenin arttığını göstermektedir. Dönem içinde büyük ölçekli tesislerde üretilen katma değer büyük oranda arttığı saptanmaktadır (%39,5’ten %62,8’e ulaşmıştır).

İstihdam açısından ele alındığında, kamu ve özel kesimin payları TABLO: 6/3’te gösterilmiştir.

TABLO: 6/3 Kamu ve Özel Sektörün İmalat Sanayi İçindeki İstihdam Payları (% olarak)

Sektör	Yıllar					
	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Kamu	36,1	29,5	24,3	17,4	11,0	8,0
Özel	63,9	70,5	75,7	82,6	89,0	92,0
- Küçük (10-24 işçi)	9,0	9,6	5,0	6,3	5,2	5,6
- Orta (25-149 işçi)	19,8	21,3	22,3	27,7	29,3	30,4
- Büyük (150 üstü işçi)	35,1	39,6	48,4	48,6	54,5	56,0

Burada da kamu işletmelerindeki istihdam hızla düşerek %35,1’den 2005 yılında %8,0’e inmiştir. Özel sektörde ise aynı dönemde %63,9’dan %92,0’a ulaşmıştır. Büyük şirketlerde ise 2005 yılında tüm çalışanların %56’sı istihdam edilmektedir.

Bir başka gösterge sanayide teknolojiye göre yoğunlaşma oranlarının belirlenmesidir. 1980 sonrasında emek yoğun ve ölçek yoğun sanayilerde düşüş gözlenmektedir. Emek yoğun sanayilerde 1980 yılında %47,9 olan yoğunlaşma oranı, 2005 yılına gelindiğinde %35,2’ye düşmektedir. Ölçek yoğun sanayilerde ise aynı dönemde bu oranların %61,6’dan %50,3’e düştüğü görülmektedir. Kaynak yoğun (içki, gıda) sanayilerde son yirmi beş yılda hafif bir yükselme eğilimi izlenmektedir.

1980 sonrasında önemli olgulardan biri, imalat sanayinin üretim yapısında katma değer artış yönünde köklü bir dönüşümün gerçekleşmemesidir. Burada kayda değer bir değişim, mühendislik sanayilerinin (makine imalat, metal eşya, bilim ve ölçü aletleri) payının 1980’de %17,6 iken 2005’te %24,8’e yükselmiş olmasıdır. Tekstil sanayi ise genelde katma değeri düşük olduğundan payı %15’lerde kalmıştır. Katma değeri yüksek ürünlerin üretimi ve ihracatı yoğun bir yatırım ve uzmanlaşma gerektirmektedir.

TABLO: 6/4’ten, sabit sermaye yatırımlarının sektörler arası dağılımı beşer yıllık dönemler halinde incelendiğinde imalat sanayi yatırımlarının gerek toplam yatırımlar gerekse GSMH içindeki payının, 1980 sonrası dönemde belirgin şekilde düştüğü görülmektedir.

TABLO: 6/4 İmalat Sanayi Yatırımlarının Toplam Yatırım ve GSMH İçindeki Payları (% olarak)

Dönemler	İmalat S. Yatırımları / Toplam Yatırımlar	İmalat S. Yatırımları / GSMH
1963 – 1967	34,0	8,8
1970 - 1974	33,0	8,4
1975 – 1979	32,5	7,9
1980 – 1984	27,0	6,1
1995 – 1999	19,6	4,8
2000 – 2004	17,0	3,3
2005 – 2009 *	14,0	2,9

Kaynak: TÜİK

(*) Tahmini değer

TABLO: 6/5 İmalat Sanayi Yatırımlarının Kamu Sektörü Yatırımları ve Özel Sektör Yatırımları İçindeki Payları (% olarak)

Dönemler	Kamu Sektörü Yatırımları İçindeki Payı	Özel Sektör Yatırımları İçindeki Payı
1963 – 1967	30,4	35,9
1970 – 1974	23,5	40,8
1975 – 1979	22,9	38,6
1980 – 1984	14,8	33,7
1995 – 1999	3,5	24,5
2000 – 2004	3,1	23,1
2005 – 2009 *	2,3	19,2

(*) Tahmini değerler

Keza imalat sanayi yatırımlarında hem kamu hem de özel sektör yatırımlarının payı düşmüştür. İmalat sanayi yatırımlarının toplam kamu yatırımları ve toplam özel sektör yatırımları içindeki payları dönemsel olarak TABLO: 6/5'teki eğilimi izlemiştir.

Bu tablodan, imalat sanayi yatırımlarının özel sektör yatırımları içindeki oranın, kamu sektörü yatırımları içindeki oranından daha yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle son üç dönemde kamu sektörünün imalat sanayi yatırımlarında çok ciddi bir düşüş görülmektedir.

1980 sonrasında ekonomide en belirgin dönüşüm, yatırımlarda doğrudan yabancı sermayenin payıdır. Yıllara göre Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarının durumu TABLO: 6/6'da belirtilmiştir.

TABLO: 6/6 İmalat Sanayinde Gerçekleşen Yabancı Sermaye Girişi (1980 – 2008)

Yıl	Toplam İmalat Sanayi (milyon USD)	İmalat Sanayi (%)	Makine İmalat S. (%)	Gıda, İçki, Tütün S. (%)	Otomotiv Sanayi (%)
1980	35	87,3	3,7	11,6	18,0
1985	158	69,4	3,1	9,9	13,6
1990	1.005	60,1	2,9	10,3	14,2
1992	1.292	52,1	2,3	12,1	8,9
1994	830	55,4	3,4	15,0	11,7
1998	976	39,3	0,3	9,7	8,7
2000	1.716	32,1	--	0,7	11,5
2002	1.043	39,8	--	12,0	9,0
2005	1.946	30,9	1,3	10,7	11,6
2008	2.826	26,2	0,6	9,6	10,7

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT yayını ve Türkiye Ekonomisi -Y. Kepenek, N. Yentürk, Sayfa 367-368

Tablodan görüldüğü gibi 1980 yılında giren doğrudan yabancı sermayenin %87,3'ü imalat sanayine yatırılırken, bu oran 2008 yılında %26,2'ye düşmüştür. Makine imalat sanayinin aldığı pay ise %3,7'den %0,6'ya inmiştir.

Beklenen ölçüde olmasa bile yabancı sermaye yatırımlarında 1980 sonrası dönemde sağlanan artışlar sonucunda imalat sanayinin üretim ve istihdam yapısında önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Yabancı sermaye payı %10'un üzerinde olan şirketlerin oranı ele alındığında, 1984 – 2005 yılları arasında özel sektör iş yeri sayısı %1,4'ten %6,8'e, toplam çalışan sayısı %6,2'den %15,1'e ve katma değer içinde ise %10,5'ten %29,9'a yükselmiştir. Bu da dışa bağımlı yapının somut göstergesidir.

B – DIŞ TİCARET

İmalat sanayinin uzun dönem gelişimi açısından en büyük yapısal değişim dış ticarete görülmüştür. Türkiye'nin dünya ihracatı ve dünya ithalatı içindeki payı dönemlere göre TABLO: 6/7'de gösterildiği gibi olmuştur.

TABLO: 6/7 Türkiye Dış Ticaretinin Dönemlere Göre Değişimi

Dönemler	İhracatın Payı (Türkiye/Dünya) (%)	İthalatın Payı (Türkiye/Dünya) (%)
1955 – 1959	0,30	0,40
1975 – 1979	0,16	0,36
1985 – 1989	0,40	0,53
1995 – 1999	0,47	0,81
2005 – 2009 *	0,68	1,06

Kaynak: DPT

(*) Tahmini değer

1980'lerde gerçekleşen büyük ihracat artışında, ihracat teşviklerinin önemli bir rol oynadığı gerçektir. 1983 – 1984 yılında teşvikler en üst düzeye çıktıktan sonra ileriki yıllarda kademeli olarak azalmıştır.

İhracatın ve ithalatın kompozisyonu ele alındığında, emek yoğun ve ölçek yoğun mallar ihracatın büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Buna karşılık bilime dayalı ve uzmanlaşmış ürünlerin payları hala düşük oranlardadır. 2005 – 2008 döneminde ilk üç kategorinin ihracat içindeki payı %76,5'e ulaşırken, bilime dayalı ve uzmanlaşmış ürünlerin payı yalnızca %16,5 düzeyinde kalmıştır. İthalatta ise daha dengeli bir dağılım söz konusudur. Bilime dayalı ve uzmanlaşmış ürünler toplamın üçte biri civarındadır. Diğerleri de %66 oranındadır.

C – İSTİHDAM, VERİMLİLİK VE ÜCRETLER

İstihdam artışlarının düşük hızı, her dönemde imalat sanayinin gelişimindeki en önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. İmalat sanayi istihdamlarının dönemlere göre değişimi TABLO : 6/8'de belirtilmiştir.

TABLO: 6/8 İmalat Sanayi İstihdamının Dönemlere Göre Değişimi

Dönemler	İmalat Sanayi İstihdamı
1950 – 1954	188.800
1960 – 1964	315.400
1975 – 1979	744.600
1985 – 1989	975.200
2005 – 2009	1.391.600

Kaynak: TÜİK

Not: Yaklaşık ortalama değerlerdir

İmalat sanayinin 2005 yılındaki toplam istihdamının %35'i tekstil ve %16'sı gıda sektörü tarafından karşılanmaktadır. Makine imalat sanayi toplam istihdamdan sadece %6 pay almaktadır.

Bir başka önemli nokta, kamu sanayi işletmelerinin imalat sanayi istihdamındaki payının giderek azalmasıdır. 1980 sonrası dönemde özelleştirmelerle birlikte bu eğilim hızlanmıştır. Çalışan sayısı 10 ve daha fazla olan iş yerlerindeki toplam istihdam içinde kamu istihdamının payı aşağıdaki gibidir.

Dönemler	Kamu İstihdam Payı
1950 – 1954	%44,2
1975 – 1979	%36,3
1985 – 1989	%27,4
2000 – 2004	%10,2

1980 sonrası ekonomik politikaları ücretler ve verimlilik düzeyini de büyük ölçüde etkilemiştir. İhracatı artırmaya yönelik politikalar ile rekabet gücü sağlamayı hedefleyen imalat sektöründe ücretlerin düşürülmesi amaçlanmıştır. Sendikaların baskı altına alınması ile imalat sanayinde reel ücretler 1981-1987 döneminde yılda %3,3 oranında azalmıştır. Demokratikleşme eğilimleri ile 1988'lerden sonra 1993'lere kadar ücretler ortalama %21,6'lık bir hızlı artmış, ancak yine de enflasyonun gerisinde kalmıştır. En düşük ücret artışlarının emek yoğun sanayilerde olduğu görülmektedir.

1994 krizinde reel ücretlerde gerileme başlamış, sonraki yıllardaki artışlar ise 1993 -2000 ortalaması olarak ancak %1,6 oranında gerçekleşmiştir. 2000 – 2008 yılları arasında yine reel ücretlerdeki artışların ortalama %1,3 düzeyinde olduğu saptanmıştır. Bu yıllarda enflasyon oranları giderek düşmektedir.

Kişi başına reel katma değer olarak ölçülen reel emek verimliliği, reel ücretlerden farklı bir eğilim göstermiştir. İmalat sanayinde, hemen her sektörde reel emek verimliliği artışlarının hızlanarak sürdüğü görülmektedir. Dönemlere göre reel emek verimliliği artışları aşağıdaki gibidir.

Dönemler	Emek Verimliliği Artışı (Yıllık Ortalama)
1981 – 1988	% 4,8
1989 – 1993	%14,3
1994 – 2003	%13,5
2004 – 2008	%21,0

Görüldüğü gibi ihracat artışına paralel olarak reel ücretlerin çok üstünde bir emek verimliliği artışı oluşmuştur.

Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta ücretlerin katma değer içindeki payının yıllara göre düşüş göstermesidir. Bu durum TABLO: 6/9’da belirlenmiştir. Bu tabloda yıllara göre değişimde ekonomik krizlerin, ücret artış ve düşüşlerinde önemli etkisi olduğu görülmektedir.

TABLO: 6/9 Yıllara Göre Sanayide Ücretlerin Katma Değer İçindeki Payı

Yıl	Ücret/Katma Değer	Yıl	Ücret/Katma Değer
1980	%31	1990	%19
1982	%27	1994	%25
1984	%22	1998	%22
1986	%18	2002	%20
1988	%15	2006	%19

Bu göstergelerin değişim ve değerlendirmeleri, 1980 yılı neoliberal dönüşümleri ile yakından ilgilidir. İhracatın artması ve sanayi ürünlerine doğru önemli bir yapısal değişiklik olmasına karşın üretim, istihdam ve yatırımlarda önemli artışlar meydana gelmemiş, verimlilik ve reel ücretlerdeki gelişmeler istikrarsız bir görünüm sergilemiştir.

1980 sonrası imalat sanayinin gelişiminde krizler önemli rol oynamıştır. Bu kriz dönemlerinde üretim, istihdam, yatırım ve ihracatta olumsuz etkilenmeler göze çarpmaktadır. Bunlar yukarıdaki analizlerde önemli ölçüde ortaya konulmuştur. Bu etkilenmelerde sanayinin zaman zaman darboğaza girdiği, üretim, istihdam ve kapasite kullanım oranlarının düştüğü görülebilmektedir.

6.3 Bölüm Sonuç ve Öneriler

1980 sonrası dönemde uygulanan politikalarda, dış dinamiklerin etkilerinin yoğunlaştığı ve devletin ekonomik alandaki rolünün daraldığı görülmektedir. Yine bu dönemde ülkenin dışa açılmasını sağlamak amacıyla reel devalüasyonlar, düşük ücretler ve yoğun ihracat teşvikleri ile ihracat artışı sağlanmıştır. 1960 ve 1970’li yıllardaki sanayi hamleleri ve kısmi yapısal dönüşümler durmuş, 1960’ların başındaki yapıya dönmüştür. Teknolojik yetkinleşme (AR-GE çalışmaları dahil), nitelikli insan gücü, öncelikli sektörler ve bölgesel kalkınmalara dayanan bir sanayileşme yaklaşımı yerine, dıştan dayatılan politikalara uygun sağlıksız bir uluslararası bütünleşmeyi amaçlayan ve özendirilen fason yapılaşmaya yönlendirme esas alınmıştır. Emek yoğun tekstil, düşük fason maliyetleri ile otomotiv ve düşük ücretler ile katma değeri azaltan bir demir-çelik sektörünü ön plana çıkaran “öncelikler” üzerinde yoğunlaşmıştır.

Sanayide gelişmeyi engelleyen yaklaşımlarla, sanayinin ekonomi içinden önemli bir pay almasını sağlayacak yapısal dönüşümler yapılamamıştır. 1960’lardan bu yana çeşitli dönüşümler geçiren imalat sanayi yüksek katma değerli ürünler üretecek ve ihraç edecek sektörleri geliştirmeyi ve bunları öncü sektörler haline getirmeyi sağlayamamıştır. Düşük ücretler üzerinde yoğunlaşan bir sanayi yapısı halen devam ettirilmektedir. Düşük ücretlerde sınıra gelmiş olup, daha fazla bir esneklik kalmamıştır. Dolayısıyla rekabet edebilmek için AR-GE, inovasyon ve markalaşmaya yönelmek zorunlu olmaktadır.

Tekstil, otomotiv, gıda sanayi ürünleri, temel kimya sanayi ürünleri, demir-çelik v.s. ürünleri gibi düşük maliyet (ücret) esaslı sektörleri ihracata esas alan bir sanayi, sürekli rekabeti aynı baza getiren ülkelerle aynı kulvarda olmak zorundadır ve sanayi yapısını dönüştürmeden uzun dönemde büyüme ve gelişmeyi sürdüremez.

Yeni bir sanayileşme politikası için buradan bazı dersler çıkarılmalıdır.

- Üretim yapısında yüksek katma değerli ürünlere yönelik, sektör öncelikli, istihdamı artırıcı politikaları ortaya koyan imalat sanayi teşvik edilmelidir. Sanayileşme, ihracat, verimlilik ve büyüme yanında başta istihdam artışları sağlayarak işsizliği azaltan, gelir dağılımını iyileştiren ve gelişmiş ülke saflarına katılabilmenin ön koşulu olması açısından da temel toplumsal hedefler arasında yer alması ve hatta bunların ana eksenini oluşturması gereken bir amaç olmalıdır.
- Sanayileşmenin başarısı, sermaye birikiminin yanı sıra eğitilmiş ve beceri düzeyi yüksek iş gücünü ortaya çıkaracak yapılaşmanın belirli bir hız ve etkinlikle gerçekleşmesi ile yakından ilgilidir. Düşük ücretli iş gücü, sanayileşmekte olan ülkelerin tamamıyla rekabeti gerektirir ve sanayinin gelişimini güçleştirir. Temel sorun nitelikli iş gücüne dayalı sektörler yöneldir.
- Sanayileşme sürecinde iç kaynaklara dayanan kamu ve özel kesim yatırımlarına, yabancı sermaye yatırımlarına göre öncelik verecek bir sanayileşme politikası uygulanmalıdır. Burada teşvik ve destekler de sektör öncelikli ve bölgesel kalkınmayı esas alan yapıda oluşturulmalıdır.
- İhracat modelinde ithalata dayalı sektör girdilerini uygulayan bir strateji dışa bağımlı yapıyı da ortaya koymaktadır. Bu durumda öncelikli sektörlerin seçimi önemlidir. Bunun için bir sanayi envanterini esas alan çalışma yürütülmeli ve sektörler arası girdi-çıkıtı ilişkileri belirlenmelidir.
- KOBİ’lerin durumu yeniden ele alınmalı ve bu kuruluşlar, öncelikli sektörler esas olacak kümelenmelere yönlendirilmelidir. Kümelenmelerin, organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerinin yeniden yapılanmasında önemli bir çıkış yaratacağı öngörülmelidir. KOBİ’lerin gelişmesinde önemli rol oynayacak KOSGEB gibi kurumlar, özellikle uzmanlık alanlarına da uygun nitelikli personellerle donatılmış, bürokratik yapının dışına çıkmış, kredi verilmesinde etkili olabilecek ve KOBİ’lere danışmanlık yapabilecek yetenekte bir uygulamanın içine girmelidir. Kadrolar, KOBİ sorunlarını bilen, çözüm getirebilecek bir yapılanmayı esas olmalıdır.

7. SANAYİLEŞMEDE DÖNEMLERE GÖRE BÖLGESEL POLİTİKALARIN GELİŞİMİ

Bu bölümde, 1960 yılından itibaren sanayileşmenin çeşitli evrelerinde ve Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan başlayarak plan dönemlerinde bölgesel yaklaşımları ve planları esas alan bölgesel politikalar incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Amaç tarihsel gelişimi içinde bölgesel politikaların boyutlarını incelemektir.

7.1 İthal İkameci Sanayileşme Politikaları ve Kentleşme Dönemi (1954 – 1980)

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında farklı bir gelişim çizgisine oturmuş, Avrupa'dan gelen rüzgârlar 1950'lerin ortalarına doğru olgunlaşıp yeni bir dönemin kapılarını açmıştır. Ekonomide dışa açılma ve ardından tıkanma, Batı'ya siyasi-askeri yakınlaşma, ertesinde ithal ikameci sanayileşmeye geçiş birbirini izlemiştir. Devletin ekonomik rolündeki değişiklik, tarımdaki dönüşümün yanı sıra ithal ikameci sanayileşme politikaları ile bağlantılı kentleşme süreci, çok partili yaşama geçişe ilişkin temel karakteristiklerdir. 1960'larda demokrasiye kesintili ara dönemle birlikte planlama da bunlara ilave edilecektir.

1950 – 1953 yılları arasında ihracat ve üretimdeki artışla, kişi başına milli gelirdeki yükseliş olumlu bir hava yaratmış, hemen ardından 1954'te tarımsal üretimde ve ihracatta önemli düşüşler ile birlikte ekonomik eğilimlerde değişiklikler olmuştur. Böylece dünya ekonomisine yönelik bütünleşme arzusu devletin ekonomiye bakışını da etkilemiştir. Liberal politikaların temsilcisi iktidar partisi, ekonomik büyümeyi sürdürmeyi zorunlu görüyordu. Bu amaçla kamu sektörüne ağırlık verildi ve KİT (Kamu İktisadi Teşekkülü)'lerin birçoğu bu dönemde kuruldu. KİT'lerin kuruluşu ile birlikte, altyapıya yönelik kamu yatırımları da artmış ve kamu yönetiminde yeni bir yapılanma gündeme gelmiştir. Devlet belirleyici bir güç olarak ortadadır.

1950'li yıllarda dünya planlama olgusunu ele alıyor, devlet ekonomik alanda önemli görevler üstleniyordu. Özellikle bu dönemde “Bölgesel Planlama” Türkiye'de de gündeme gelmektedir. Bölgesel planlamanın gündeme gelmesi, iki önemli gelişmenin sonucunda ortaya çıkmıştır. Hızlı sanayileşme ve kentleşmenin bölgeler arası gelişmişlik farklarını artırmasından dolayı;

- Sanayinin yoğunlaştığı kentlerde, kentin kapasite ve yapısını bozacak biçimde aşırı nüfus yığılması,
- Sanayinin eşitsiz coğrafi dağılımı nedeniyle bu kentlerle geri kalmış bölgeler arasındaki uçurumun derinleşmesi.

Böylece bölgeler ve kentler arasındaki gelişme farklılığının dengeli kalkınmayı engellemesi olasılığı, dengeli kalkınma için zorunlu bölge planlamasının iç dinamikleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde birçok ülkede bölgesel planlama çalışmaları başlamış, bu da ulusal kalkınma dengelerine ilişkin uygulamanın rehberi olmuştur. Bölgesel planlamalarda bu ülkelerde bölgesel yönetimler de oluşmuştur. Aynı zamanda bunlar Birleşmiş Milletler (BM) ve Dünya Bankası'nın (DB) reçetelerinin önemli parçalarıdır. 1958'de Tokyo'da gerçekleştirilen bir BM toplantısında, bu doğrultuda bir öneri öne sürülmüş, ulusal planların bölgesel planlama ile bütünleştirilmesi ve yerel yönetimlerin bu bağlamda merkezi yönetim ile uyumuna dikkat çekilmiştir. Hatta bölgedeki ayrılıkçı hareketlere ilişkin olarak da şu öneri dile getirilmiştir. “Planlama bölgelerinin siyasi muhalefeti asgari düzeye

indirecek biçimde düzenlenmeleri de mümkündür. Örneğin bölgelerin sayısı az ve alanları büyük olduğu ölçüde, bölge koordinatörlerinin merkezi yönetim ile ilişkilerinde prestijleri yüksek olacaktır.”

Türkiye’de 1950’li yıllar boyunca hükümet olan partinin planlama konusunda sorunlu olduğu bilinmektedir. Batı’dan gelen planlama örgütü kurma önerileri önceleri reddedilmiş, ancak IMF ile anlaşma yapılırca, 1958 yılında “Koordinasyon Bakanlığı” ve “Bakanlıklar Arası Yatırımlar Kurulu” oluşturulmuştur. 27 Mayıs 1960’tan birkaç ay önce de Devlet Planlama Teşkilatı’nın (DPT) kuruluş hazırlıkları zorunlu olarak başlatılmıştır. Demokrat Parti’nin planlama konusundaki yaklaşımı, bölgesel planlama için de geçerli olmakla birlikte, bölge planlaması ile ilgili devlet kurumu ilk defa bu iktidar döneminde kurulmuştur. Önce Bayındırlık Bakanlığı, daha sonra İmar ve İskan Bakanlığı bünyesinde “Planlama ve İmar Müdürlüğü” kurulmuş olmasına karşın iktidar bölge yönetimine sıcak bakmamıştır.

Bu dönemdeki çalışmalar “fiziki bölgesel planlar” ile sınırlı kalmıştır. Bu planlar, Doğu Marmara, Çukurova, Zonguldak, Ege, İç Anadolu ve Keban bölgeleri için hazırlanmaya başlanmıştı. Ancak, ilk bölgesel planlama çalışmaları yalnızca planlama aşamasında kalmıştır. Özetle Demokrat Parti gerek planlama gerekse bölgesel planlama konusunda soğuk kalmış, böylece giderek artan kamu yatırımlarını ulusal ve bölgesel planlara uyumlu olarak gerçekleştirememiştir. Ayrıca bölgesel yönetimler kurulmasını da istememiştir. Zonguldak ve Doğu Marmara bölge planlama hazırlıkları da ancak 1960 yılından sonraya aktarılmıştır. Aslında bölgesel planlamanın ilk adımlarının bu dönemde atılmış olduğu gerçeğini de vurgulamak gerekmektedir.

Ülkemizde planlama ve bölgesel planlar hazırlama konusu 27 Mayıs 1960 sonrası önemli bir gündem maddesi oluşturmuştur. 1961 Anayasası’na planlama yaklaşımı egemen olmuş, DPT’nin kurulması ile de bölgesel planlama ve bölgesel yönetimler konusunda yeni açılımlar kamuoyuna taşınmıştır. Konunun iki aşamalı olduğu bilinmektedir. Birincisi merkezde bölgesel planları hazırlayacak örgütlenme, ikinci adımı da bu planları uygulayacak bölgesel kuruluşlar oluşturulması. Bunlar için bir anayasal dayanak söz konusu olacaktır.

A – Bölgesel Yönetimlere İlişkin 1961 Anayasa Düzenlemesi:

Bölgesel yönetimlerin yasalaşmasına engel olan İl İdaresi Kanunu değiştirilerek, bölgesel kuruluşların anayasal dayanağı oluşturulmak istenmiştir. Bunun için 1961 Anayasası 11. ve 115. maddeleri ile yönetsel birimler tanımlanmıştır. Bu maddelerin görüşülmesi sırasında tartışmalar olmuş, özellikle bölgelilik zihniyeti üzerinde yoğunlaşan görüşler ileri sürülmüştür. Yönetim sorunu, temsil sorunu, güvenlik konusu, kamu ve özel hizmetlerin ayrımı vs. gibi olgular üzerinde öneri ve yaklaşımlar tartışılmıştır.

B – Bölgesel Kuruluşların Gelişimi:

1950’lerden başlayan kentleşme hareketi, büyük işletmelerin çoğalması, sanayi sermayesinin belirli gruplarda yoğunlaşması, toplumdaki siyasi ve ekonomik dengeleri değiştirmiştir. Bu bağlamda merkezi planlamayı aşan, altyapı hizmetlerini yerelleştirecek ve bölgelere yayacak bir yapılanma söz konusu olmuştur. Böylece bölgesel örgütlenme aynı zamanda bu gereksinimin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu nedenlerle 1966 yılına gelindiğinde 45 bakanlık ve dairenin 21’inde bölge kuruluşu bulunmaktadır. 1976 yılında bu sayı 36’ya çıkmıştır. 1981 yılında ise bölgesel yapılanmaya giden bakanlık ve kamu

kuruluşlarının sayısı 50'ye ulaşmaktadır. Ancak bunlar, merkezi bir planlama ve koordinasyon sonucu olmadığından örgütlenme karmaşık ve işlevsel nitelikte değildir.

Bölgesel kuruluşların her biri farklı bir bölge anlayışından yolu çıktığından, bölgelerin sınırları, merkezleri, kapsamları birbirinden değişik ve belirsizdir. Merkezi ve yerel yapılanma bölgelere göre farklı ele alınmıştır. Her kamu kuruluşu farklı bir bölge haritası ortaya koymuştur. Bölgesel kuruluşları oluşmasında temel ölçütlerin bulunmayışı, bu alanı politik etkiye daha açık hale getirmektedir. Bu nedenle konu oldukça karışık ve ilkelerden yoksun olarak yürümüştür.

C – Planlı Dönemde Bölge Planlaması:

1950'den sonra doğu-batı bölgelerinin gelişmesindeki derin uçurum giderek büyüdüğünden bölge planlaması gündeme gelmiş, 1960'tan sonra bu yöndeki çalışmalar sistematik bir şekilde yürütülmüştür. İlk çalışmalar İmar ve İskan Bakanlığı'nın kurulması ile başlar. Bu bakanlık bünyesinde ele alınan projelerden biri de Köyceğiz – Dalaman Projesidir.

Bu proje Güneybatı Anadolu'da etkili olan depremden sonra gündeme gelmiştir. Fethiye'deki yıkımdan sonra yeni bir kent kurulması sorunu ortaya çıkmıştır. OECD'nin (Bölgesel Kalkınma için Ekonomik İşbirliği Örgütü) bölgesel kalkınma çalışmaları kapsamında, Türkiye'de örnek bir proje geliştirilmesi söz konusu olmuş, bunun için Köyceğiz seçilmiştir. Amaç bölgesel kalkınma çabasından çok, seçilen yerlerin bir laboratuvar olarak kullanılmasıdır. Yani bununla bir yerde bölge ve toplum kalkınması için uygun kalkınma yöntemleri araştırılacak ve uygulama başarılı olursa sonuçlar başka yerlerde de kullanılacaktır. Bir “kobay” kullanılması ve bu amaçla Türkiye'nin seçilmesi tesadüfi değildir. Buna birçok kamu kurum ve kuruluşu da dahil edilmiştir. Bu çalışmalar DPT tarafından bir süre durdurulmuş, daha sonra küçük bir proje alanı, toplum kalkınması çalışmalarında kalkınma birimi olarak seçilmiştir. Projedeki çalışmalar bir takım öneriler hazırlanmasından öteye geçememiştir.

İkinci çalışma Doğu Marmara Planlama Projesidir. Bu uygulama ilk bölge planı olarak kabul edilmiş ve çalışmalar planlı kalkınma döneminden önce başlamıştır. Proje, bir anakent planı niteliğinde olup, İstanbul'un büyümesinin kaçınılmaz olduğu ve özendirilmesi gerektiği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Plan bölgesi kapsamına öncelikle İstanbul, Kocaeli, Sakarya ve Bursa, sonra da Balıkesir, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli ve Çanakkale illeri alınmıştır. Sanayi kuruluşlarının özel yer seçimi için de Derince – İzmit – Adapazarı hattı (bölgesi) büyüme kuşağı olarak saptanmıştır. 1960 yılında ilk bölge planlama bürosu İstanbul'da kurulmuştur.

Üçüncü proje Zonguldak Projesi olup, Ereğli'de kurulacak ikinci demir-çelik tesislerinin yaratacağı sorunları araştırmak için hazırlanmıştır. Planlama çalışmaları 1961'de başlamış, 1963'te tamamlanarak DPT'ye sunulmuştur. Proje kapsamı anlamlı ve ayrıntılı bir etüdü içermektedir. Amaç, nüfus artışı ile kalkınma hızı arasında ilişki kurmak, bölgedeki altyapıyı geliştirmek, gelir dağılımındaki dengesizliği azaltmak, kentleşmeyi ve tarım dışı istihdam olanaklarını özendirmek ve kamu ile özel sektör yatırımları arasında denge sağlamaktır. 1963 ve 1964 yıllarında yürütülen bölge planlama çalışmaları, Bayındırlık Bakanlığı görevlileri tarafından yapılmış, ancak plan yürürlüğe girmemiştir.

Çukurova Bölge Projesi, ülkenin en verimli tarımsal alanlarında biri olan Çukurova'nın potansiyelini kullanmak amacıyla hazırlanmıştır. Proje 1962'de İmar ve İskan Bakanlığı'nın envanteriyle başlamış, 1963'te DPT'nin katılımı ile devam ettirilmiştir. Plan bölgesi Adana, İçel ve Hatay illerini kapsamakta olup, iki bakanlık ve DSİ, MTA tarafından desteklenmiştir. Ancak daha sonra DPT projeyi yıllık uygulama programlarından çıkartmıştır.

Bölge planlarından biri de Keban Projesidir. Keban Barajı'nın sorunlarına yönelik olarak 1964'te hazırlanmaya başlamıştır. Sular altında kalacak arazi, köy ve tesislere ilişkin çözümler ile yerleşme ve ulaştırmaya yönelik fiziksel sorunlar nedeniyle planlamanın eşgüdümü Bayındırlık Bakanlığı'na verilmiştir. Ancak bakanlık ve DPT bu iş için görevlendirme yapmamış, dolayısıyla proje önerilen çalışmaların onaylanması düzeyinde kalmıştır.

Antalya Bölgesi Projesi de Birinci Beş Yıllık Plan döneminde hazırlanmıştır. 1961 – 1965 yıllarını kapsayan proje, Antalya, Isparta ve Burdur illerinde ekonomik ve toplumsal yönden dengeli bir gelişmeyi esas alan yatırım öncesi araştırmaları yapmak, planlama personeli yetiştirmek amacını taşımaktadır. Proje DPT yönetiminde, BM Kalkınma Fonu ve FAO (Tarım ve Gıda Örgütü – Food and Agricultural Organization) destekleriyle yürütülmüştür. İmalat sanayi, turizm, ticaret, sulama, tarım, ormancılık, istihdam gibi konularla bütünleşen proje çalışmalarında bir entegrasyon sağlanamamış ve sonuç alınamamıştır.

Bölge planlaması, planlı dönemle birlikte kalkınma planlarının, DPT ve yetkili bakanlıkların ilgi alanına girmiş ve bölgesel farklılıkların azaltılmasında bir araç olarak yürütülmeye çalışılmıştır. Burada belirtilen örneklerde görüldüğü gibi hazırlık ve çalışmalar yapılmış, ancak uygulamada başarı sağlanamamıştır. Dolayısıyla geri kalmış bölgelerin sorunları aşılamamış, farkların giderilmesi sağlanamamış, göç sorunu önlenememiş, ancak çarpık kentleşme, dengesiz sanayileşme ve düşük istihdam sorunları süre gelmiştir. Bazı kamu yatırımlarının yer seçiminde planlar etkili olmuştur. 12 Mart 1971 darbesinden sonra, bölgeler arası eşitsizlik sorunu tekrar ön plana çıkmış, ancak yine de bu sorunun çözümünde bölge planlaması yaklaşımı ele alınmamıştır. Bunun yerine DPT “Kalkınmada Öncelikli Yörelere” için belirli teşviklerin sağlanması yöntemine gitmiştir.

İlk iki beş yıllık kalkınma planında bölgesel planlama öngörülmesi, ancak planda bu görüş terk edilerek, “Kalkınmada Öncelikli Yörelere” geliştirilmesi yaklaşımı benimsenmiştir. “Bölge” sözcüğü yerini “yöre” sözcüğüne bırakmış ve dördüncü planda da bu anlayış sürmüştür. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kalkınmasına bu çerçevede bakılmıştır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan itibaren ulusal planlar dışındaki bölgesel planlardan vazgeçilmiştir.

1963 – 1983 arasında ulusal planlardaki bölgesel yaklaşımlar, dönemin siyasi görüşlerine uygun politikalarla tamamen örtüşmektedir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda görülen bölgesel planlamaya verilen önem diğer beş yıllık planlarda görülmez. İkinci plandan itibaren ayrı bölgesel planların hazırlanması gündem dışı bırakılmış, farklı bölgeler yaklaşımı yerine gelişmiş bölge – geri kalmış bölge ayırımı esas alınmıştır.

D – Bölgesel Yönetim Modelleri Tartışmaları

Türkiye'de bölgesel yönetimlerin geliştirilmesi doğrultusunda ortaya çıkan tartışmalarda “koordinatör valilik sistemi” ve “bölge valiliği sistemi”nin ön plana çıktığı bilinmektedir. Türkiye'deki İl Yasası, il üstündeki bir yapılanmaya izin vermemektedir.

Hem 1961 Anayasası çerçevesinde, hem de diğer Anayasa oluşum tartışmalarında bölge yönetimine ilişkin endişe ve ikilemler yaşanmıştır. Bölge kavramının bölgecilik ayırımını körüklediği gibi olumsuz algılamalar ortaya çıkıyor, bu da farklı yorumlara yol açıyordu. Buna rağmen 1950'lerin başından itibaren bazı kamu kurum ve kuruluşlarında bölgesel örgütlenme çalışmaları yürütülmüştür. Hatta belirli ölçütlere göre bazı bölgesel kuruluşlar, bu kurumların kapsamı içinde oluşturulmuştur.

Aynı dönemde dünyada ulusal kalkınmacı politikalar benimsenerek ve buna bağlı olarak bölgesel dengesizlikleri gidermek amacıyla çeşitli bölge politikaları da belirlenmiştir.

1960'lı yıllarda bölgesel eşitsizlikleri gidermek amacıyla ülkemizde de bazı görüşler ve yaklaşımlar ileri sürülmüştür. Fransa örnek alınarak bazı bölge uygulamaları savunulmuş ve bu dönemde “koordinatör valilik sistemi” gündeme gelmiştir. 1960 – 1980 arasında bölgesel yönetimlere ilişkin iki model önerisi sunulmuştur. Bunlar “koordinatör valilik” ve “bölge valiliği” önerileridir.

Koordinatör valilik sistemi, ülkenin çeşitli bölgelere bölünerek iller arasındaki ekonomik ve sosyal konularda eşgüdümücü bir çalışma yürütülmesini amaçlamaktadır. Bu konuda 1961 Anayasası çerçevesinde çeşitli tartışmalar yapılmış, ancak iller ortadan kalkmadan bölgesel bir çözüm oluşturulmaya gidilmiştir. Fakat tartışmalar bir sonuca ulaşmamıştır. Bu arada çeşitli bölge önerileri de yapılmıştır. Bölgesel örgütlerin, belirli planlar çerçevesinde yeniden örgütlenmesini öneren görüşler, etüt halinde 1960'lı yıllarda yayınlanmıştır. 1960 – 1980 yılları arasında çeşitli planlama bölgeleri saptanmış olup, yapılan araştırmalardan en önemlileri:

- A. Payaslıoğlu'nun “Merkezi İdarenin Taşra Teşkilatı Üzerine Bir İnceleme” : Burada 15 il ve bunlara bağlı illerle bölgeler verilmektedir. 1968 yılında DPT tarafından yayınlanmıştır.
- DPT ve İmar İskan Bakanlığı'nın 1970 yılında belirlediği 7 bölge ki, bunlar homojen bölgeler olarak ortaya konulmuştur.
- DPT yerleşim merkezlerinin kademelenmesi araştırmasına göre fonksiyon bölgeler adı altında 1982'de yayınlanan araştırmada Türkiye 16 bölgeye ayrılmıştır. Burada İstanbul, İzmir, Bursa, Eskişehir, Ankara, Konya, Kayseri, Sivas, Malatya, Elazığ, Erzurum, Diyarbakır, Gaziantep, Adana, Samsun ve Trabzon ile bunlara bağlı iller bulunmaktadır.

Bölgesel planlama kategorik sıralamasında üç bölge tipi ele alınmıştır. Bunlar farklı yönetsel ve örgütsel işlevlerine göre aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- Mevcut durumun saptanması yönünden Homojen Bölge: Burada gelişmişlik düzeyi yönünden benzer olan yerler saptanarak bir bölgede toplanır. Genel olarak homojenlik ölçütleri şöylece belirtilebilir: Kentli nüfus oranı, eğitim düzeyi, beslenme düzeyi, işsizlik oranı, sanayideki işletme sayısı, fert başına düşen milli gelir, vs. Bu bölge ekonomik gelişmişlik düzeyinin benzer olduğu hatlardan oluşan bir birliktir. Ancak İstanbul ve İzmir aynı ekonomik gelişmişlik düzeyinde olmakla birlikte, birbirlerine komşu olmadıkları için aynı homojen içinde yer almamaktadır. DPT'nin 1970 yılında saptadığı bu tip bölge ayırımı, bölgesel kalkınma çalışmalarına temel olarak ayrı belirlenmiştir. Homojen bölge mevcut gelişmişlik farklarının ortaya çıkarılmasını sağlar.
- Fonksiyonel ilişkiler yönünden Polarize Bölge: Yerleşme merkezleri arasındaki hiyerarşik ilişkiyi ortaya çıkarmak için Polarize Bölgelerin saptanması gerekmektedir. Böylece Polarize Bölge, bir kutup ve bu kutbun etkisi altındaki yerleşme merkezleri arasındaki ilişkinin şiddetini gösteren dinamik bir kavram olmaktadır. Burada bir yerleşim merkezi ne kadar genişse, özellikle ne kadar çok yerleşme merkezini etkisi altına alıyorsa, Polarize Bölge o ölçüde büyümektedir. Bu şekilde yapılan bir araştırma DPT tarafından yürütülmüş ve bölgelere dönük kademelendirme yapılmıştır (1982).

- Bölgesel kalkınma politikalarının yürütülmesi yönünden Plan Bölge: Kalkınma politikasında kullanılan bir araç olarak Plan Bölge, bölgesel politikayı uygulamakla görevli yönetimin yetki alanı içinde kalan alandır. Plan Bölgeler, bütün ülkeyi kapsadığı gibi ülke içindeki belirli bir bölgeyi de içerebilir. Homojen Bölge ve Polarize Bölge, Plan Bölgenin saptanabilmesi için yapılan analizler sonucu elde edilen etüt bölgeler olarak tanımlanabilir. Ulusal Kalkınma Planına, mekan boyutunu katmak için bölgesel ayırım sonucu belirlenen bölgeler bütün ülkeyi kapsamaktadır. Türkiye’de bütün ülkeyi kapsayan bir Plan Bölge çalışması yapılmamış, yapılan hazırlıklar değerlendirilip sonuçlandırılmamıştır.

Bunların dışında 1963 yılında hazırlanan “Bölge Valiliği” önerisi bir plan bölge girişimi olarak değerlendirilebilir. Zira burada bölge valisinin görev kapsamı içinde, ulusal kalkınma planlarının kendi bölgesi ile ilgili bölümün hazırlanması da bulunmaktadır.

7.2 İhracatı Model Alan Sanayileşme İle Dışa Açılma Dönemi: 1980 ve Sonrası

Bölge yönetimlerine yönelik genişleme eğilimi, yerel uygulama ve örgütlenme modellerine ilişkin öneriler 1980’lerden itibaren daha geniş biçimde gündeme gelmiştir. Yalnızca ekonomik değil, siyasal olarak da konu tartışmalara ağırlık kazandırmıştır. Bu bağlamda ekonomik amaçlı örgütlenmelerin yanı sıra “siyasal bölge kavramı yaygınlık kazanmıştır. Bütün bu uygulama yaklaşımlarında neoliberal politikalar ağırlığını ortaya koymaktadır.

Bu dönemde OHAL Valiliği, GAP Yönetimi gibi istisnai uygulamalar da gündemden çıkmamıştır.

Bölgesel politikalar için 1996 yılı önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1996 yılında Türkiye’de Gümrük Birliği uygulamasının başlamasıyla AB’ye entegrasyon süreci adı altında bir takım yönetsel yapı düzenlemeleri hız kazanmıştır. Daha doğrusu dış dinamiklerin zorlaması ile tepeden inme uygulamalar ortaya çıkmıştır. İlk düzenleme 1982 Anayasası’nın 126. ve 127. maddelerinde dile getirilmektedir. Bu maddeler merkezi idare teşkilatı ve mahalli idarelerin ihtiyaçlarına yönelik olarak görev ve yetkileri belirlemektedir.

1980 sonrasında kamu yönetiminin bölgelere ve illere göre yeniden yapılanması konusunda dört ana önerinin tartışıldığı görülmektedir. 1981 yılında hazırlanan bir raporda, “Büyük İl Sistemi”, “Kurul Tipi Yönetim Mekanizması Sistemi”, “Koordinatör Valilik sistemi” ve “Bölge Valilik Sistemi” olarak dört alternatif önerilmiştir. Bunlardan Bölge Valiliği Sistemi’nde bölge merkezleri Erzurum, Diyarbakır, Adana, Kayseri, Ankara, Konya, İstanbul ve İzmir olmak üzere Türkiye sekiz Bölge Valiliğine bölünmüştür. Kanun Hükmündeki Kararname ile (1983 tarih ve 71 sayılı) bu uygulama başlamış, 1987’de ise OHAL Kanun Hükmünde Kararname ile sürdürülmüştür. Ancak bütün bunlar bölgelerin ekonomik kalkınmasını sağlayacak araç, teşvik ve örgütsel yapılanmayı getirememiştir. Bölge için gerekli yatırımların yapılması, altyapının sanayileşmeye dönük olarak düzenlenmesi, yöre halkının eğitim düzeyinin artırılması, kamu ve özel sektör eşgüdümü ile sanayi hamlesinin gerçekleştirilmesi ve bazı sosyal reformların başarılması mümkün olamamıştır. Bölge valisi bölgenin güvenlik organı ve idari başkanı olarak merkezi hükümete bağlı olarak görev yapmıştır. Bu kapsamda kurulan GAP Bölge İdaresi de bölgede istenilen planlı kalkınmayı sağlayamamıştır. GAP Bölge Kalkınma İdaresi’nin görev ve yetkileri çok geniş olmakla birlikte, bölgeyi istenilen düzeye getirememiş, kalkınmada farklılıkları giderecek araçları kullanamamış, destek ve teşvikleri uygulayabilecek araç ve finansmanı harekete geçirememiştir.

Bölgeselleşme süreci, küreselleşme sürecinin ikiz kardeşi olarak tanımlanmaktadır. Bölgeselleşme eğilimi olarak adlandırılan bu sürecin “doğal”, “zorunlu” veya “karşı konulamaz” olduğuna ilişkin yorum yapılmaktadır. 1980 sonrası dönemde bölgeselleşme sürecini içeren bir hayli model önerisi sunulmuştur. Bu öneriler ayrıntılı örgütsel ve hiyerarşik yapılanmayı içerdiğinden burada ele alınmamıştır. Ancak modellerin hemen hepsinde sanayileşme boyutu ya ele alınmamıştır ya da üzerinde yeterince durulmamıştır. Hatta planlama ve kalkınmaya ilişkin bağlantılar da zayıf bırakılmıştır. Hemen tamamında bugünkü yapıya uyum sağlayacak öneriler getirilmiş ve merkezi örgütlenme ile bütünlüğü sağlayacak öğeler üzerinde durulmuştur. Özellikle TOBB ve Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü tarafından hazırlanan modeller daha gerçekçi olup, ekonomik kalkınmaya ilişkin ölçütler getirmektedir. Bu önerilerde bile demokratik ve katılımcı bir yapılanmaya ilişkin analizler göze çarpmamaktadır. Bölgesel farklılaşmayı azaltacak ve bölgelerde gelir dağılımını dengeleyecek yapılanmanın bölge güvenliğini azaltıcı olmasında çekinilmekte ve endişe duyulmaktadır.

Bu dönemde hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarının ilki olan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda on yıl öncesinin bölgesel planlama anlayışı tekrar benimsenmiş, ayrıca bunun yanı sıra kalkınmada öncelikli yörelere ilişkin politika da sürdürülmüştür. Planda, bölgelerin saptanmasında yönetsel sınırlardan çok bağımsız bölge kavramı kullanılmış, yerleşim birimlerinin karşılıklı ilişkilerinin yoğun olanları “fonksiyonel bölgeler” önerisiyle gündeme gelmiştir. Böylece oluşturulan 16 bölgenin, planlama çalışmalarında esas alınması ilkesi getirilmiştir. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise “bölge planlaması” kavramı yerine “bölgesel gelişme” kavramı tercih edilmiş, ancak planlamanın kalkınmada öncelikli yörelerde yapılması öngörülmüştür. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda “bölgesel dengelerin sağlanması” başlığı altında bölgesel gelişme, il planlama ve metropollerle ilgili düzenlemeler ele alınmıştır. Bu planda, ulusal birlik ve bütünlük için bölgeler arası farklılıkların giderilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Bu dengesiz yapılanmanın kaldırılması için bölgesel gelişme projelerinin hazırlanması kararına varılmaktadır. Bu amaçla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi başta olmak üzere, geri kalmış yöreler için kalkınma projeleri hazırlanması öngörülmektedir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, ekonomik yönden geri kalmış olan bölgelerle, belirli sektörler açısından gelişme potansiyeline sahip bölgelerde, bölge planlaması yapılacağından söz edilmektedir. Altıncı planda bölgenin özellik ve yapısı dikkate alınarak, geri kalmış yöreler ve alt bölgeler için plan yapılması kararlaştırılmıştır. Yedinci planda bölgesel planlama konusunda bir belirsizlik görülmektedir. Burada “acil destek programı”, “aksiyon planı” gibi sorunlara palyatif çözümler getirilmektedir. Diğer bir ifade ile planlama kavramı rafa kaldırılmıştır.

Altıncı plan metropolitan alanlara yönelen nüfusu azaltmak ve sanayi yoğunluğunu düşürmek için bölgeler arası ve bölgesel iç güçleri yönlendirebilecek bir yerleşim kademelendirmesini öngörmektedir. Aynı zamanda bu plandan itibaren bölgesel gelişmede çevre faktörlerinin dikkate alınması ve AB bölgesel politikalarının izlenmesi benimsenmektedir.

Beşinci plandan dokuzuncu plana kadar bütün planlarda, organize sanayi bölgelerinin kurulmasına devam edilmesi kararlaştırılmaktadır. Sanayide bir toplulaşma ve rasyonalizasyon sağlayan organize sanayi bölgeleri altyapı yatırımlarını da optimize etmektir. İlk olarak 1962 yılında oluşturulan OSB'ler daha sonra hızlanarak sürdürülmüştür. Ancak burada da bir dengesizlik söz konusudur. Marmara, Ege ve İç Anadolu gibi bölgelerde çok sayıda OSB kurulurken, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu

bölgelerinde kurulan OSB sayısı görece çok az sayıdadır. Dolayısıyla geri kalmış bölgelerde sanayileşmeyi geliştirmek ilkesi yine gerçekleşmemiştir.

1995 yılında hazırlanan “Bölgesel Dengeleri Sağlanması Raporu (1995)” geri kalmış bölgelerde özel sektör ve kamu sektöründe iş gücü niteliksizliği, pazarlama güçlükleri, sermaye yetersizliği ve kapasite kullanım oranının düşüklüğünden kaynaklanan sorunların yatırımları etkilemeye devam ettiği belirtilmektedir. Ayrıca bu bölgelerde hayvancılık da giderek önemini kaybetmiş, gelir dağılımını iyileştirmek ve refahı yaygınlaştırmak mümkün olamamıştır. Rapor bu gerçeği sergilemekte ve yaşam düzeyinin yükselmediğini belirtmektedir. Yine bu raporda dikkat çeken bir husus, gelişmenin ulusal birliği güçlendirmede önemli bir araç olduğunun vurgulanmasıdır. Ulusal güvenlik ve bütünlüğün sağlanması da bu gelişme ile önemli bir yol alacaktır. Ayrıca ulusal kaynakların optimal değerlendirilmesinin de buna bağlı olacağı savunulmaktadır.

Yine bu dönemde DPT'nin bölge planlaması konusunda yaptığı çalışmalardan biri de “1996 – 2000 Bölgesel Gelişme Raporu” adını taşır. Raporda 1970 – 1990 arasında bölgesel planlama yaklaşımının zayıfladığı belirtilerek, günümüzde ekonomik, politik ve teknolojik gelişmeler sonucunda yeniden bu kavramın ülkelerin gündemine girdiği iddia edilmektedir. Rapora göre güncel bölgesel planlama ilkelerinde sektörel etkinliklerin karşılıklı bağımlılığı; bölge için stratejik vizyonlar geliştiren, ulusal öncelikleri ve yerel talepleri yansıtan, değişen koşullarda uyum sağlayabilen, bölge planı hazırlayıp revize edilmesine olanak tanıyan bir yapıdadır.

Bölgesel politikalar aşağıdaki amaçları gerçekleştirmek zorundadır.

- Bilgi ve bilgi üretimine yönelik kaynaklar yaratılması (bunlar nitelikli işgücü AR-GE ve inovasyon ile teknik ve sosyal altyapı vs. olacaktır)
- Kalitenin öncelikle ele alınması
- Yerel önceliklerin ön planda tutulması
- Sektörler arası bağlar kurulması
- Çok sayıda küçük-orta ölçekli firma ile projeler geliştirilmesi

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bölgesel gelişme açısından, ulusal kaynakların en ekonomik ve sosyal yararı sağlayacak şekilde geliştirilmesi ve bölgeler arası dengesizliklerin asgariye indirilmesi temel sorun olarak ortaya konulmuştur. Bu politikaların uygulanmasında sürdürülebilirlik, bölgeler arası bütünleşme, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımcılık ilkelerinin temel alınacağı belirtilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin bölgesel gelişme politikaları, AB'nin öngördüğü doğrultuda uyumu sağlayacak çalışmalarla hızlandırılacak ve işbirliğine yönelik çabalar yoğunlaştırılacaktır. Plan bölgelerinin oluşturulmasına dönük kademeli çalışma içerikli araştırmaları içeren araştırma sonuçlandırılıp güncelleştirilecektir.

Sekizinci planda bölge planlama çalışmaları sürdürülerek, hazırlıkları başlatılan projelerin yanı sıra İç Anadolu, Akdeniz ve Ege bölgeleri için plan çalışmaları yapılacağı dile getirilmektedir. Bölge planlarında ulusal önceliklerin ve yerel talepler yansıtılarak sektörler arası bağlantı kurulması ve bölge için stratejik vizyon geliştirilmesi söz konusudur.

Plan, havza esasına dayalı plan bölgelerinin saptanmasını benimsemiştir. Havza esasına dayalı plan bölgelerinin ele alınmasının tercihi günümüzdeki planlama yaklaşımının sonucudur. Yedinci plandan önce ekolojik kaygılara yer verilmediğini belirten raporda “her planlama çalışmasının temel amacı

sürdürülebilirlik ile birlikte bağlantılandırılmalıdır” denilmektedir. Neden havza kavramının ele alınıp, zorunluluk olduğunun belirtildiği, tatmin edici bir yaklaşım değildir. Dolayısıyla bölge kavramının içinin boşaltılarak yozlaştırıldığı açıktır. Bu durum, bundan böyle planın ruhuna yerleşen ve bölgesel kalınlığa ters düşen yaklaşımları da ortaya çıkaracaktır. Bu bağlamda “sürdürülebilir kalkınma” politikası da fazla anlam kazanmamaktadır.

Sekizinci planda yer alan havza esaslı bölge planlama yönetimi modeli böylece gündeme gelmekte ve tartışılmaktadır. Topografik durum ve klimatolojik koşullar çerçevesinde oluşturulan, özellikle su kaynaklarını besleyen yer altı ve yüzeysel suların toplandığı bölge ve içerisindeki toprak, hava, flora ve fauna ile tüm doğal kaynaklar ve hassas ekosistemler “su havzalarını” kapsamaktadır. Havza modeli oluşturulurken sosyo-ekonomik sektörel gelişmeler, altyapı yatırımları ve diğer kaynak kullanımı çevresel koşullarla birlikte dikkate alınır. Özellikle finansman kaynaklarının yaratıldığı yerinden yönlendirme, planlama, denetim, izleme ve diğer hizmetlerin sağlanması gerçekleştirilir.

Ülkemizde Yukarı Fırat Havzası planlaması ilk havza planlaması olarak değerlendirilmektedir. Zonguldak Havzası, GAP ve Çarşamba Ovası Havzası planlama çalışmaları ise diğer örnekler olarak belirtilebilir. Burada ayrıntılı havza modelleme çalışmalarına yer verilmeyecek ve bölgesel uygulamalara geçilecektir.

7.3 Bölge Planlama Uygulamaları

Bu bölümde, ülkemizdeki bölge planlama uygulamalarına ilişkin örnekler belirtilip şu andaki durum ortaya konulacaktır.

- Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP): Dicle ve Fırat nehirlerinin aşağı kesimleri ile iki nehir arasında uzanan Mezopotamya ovalarının üst kısmını kapsayan GAP, Mardin ve Şanlıurfa illerinin tamamı ile Adıyaman, Diyarbakır, Siirt ve Gaziantep illerinin bir kısım topraklarını içine almaktadır. GAP, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapımı öngörülen barajlar, hidroelektrik santraller ile sulama tesislerinin yanı sıra kentsel ve kırsal altyapı, tarımsal altyapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık, konut, turizm ve diğer sektörlerdeki yatırımları içeren çok yönlü bir projedir. Proje kapsamında tüm sektörlerin bir bütün olarak ve birbiriyle ilişkili şekilde geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Projenin uygulanmasını yürütmek üzere Türkiye’de ilk defa bölge yönetimi olarak tanımlanabilecek bir yönetsel birim olarak, 1989 yılında GAP Bölge Kalkınma İdaresi oluşturulmuştur.
- Doğu Anadolu Bölgesi Projesi (DAP): Bu proje, Doğu Anadolu Bölgesi’nde bulunan 14 il (Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van) ile bölgeye homojen özellik gösteren Gümüşhane ve Bayburt illerini kapsamaktadır. Ana plan çalışmalarının genel kapsamı ve aşamaları “Doğu Anadolu Bölgesi’nde mevcut durumun sektörel bazda incelenmesi, bölgesel kaynakların değerlendirilmesi, bölgenin Türkiye içindeki konumunun diğer bölgelerle karşılaştırmalı olarak belirlenmesi, bölgesel gelişme stratejisi ve senaryoların oluşturulması, orta ve uzun dönemde bölgesel gelişme planının hazırlanması, DAP’ın diğer bölgeler ve komşu ülkeler ile etkileşiminin incelenmesidir” ifadesi Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yer almaktadır. Ancak proje bu aşamada kalmıştır.
- Doğu Karadeniz bölgesi Gelişme Projesi (DOKAP): Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon’dan oluşan alanda hedef yılı 2020 olmak üzere bir entegre Bölge Gelişme Ana Planı hazırlanacak ve plan doğrultusunda öncelikli sektörler ve uygun yatırım

projeleri belirlenecektir. Ağırlıklı olarak Trabzon bölge merkezi içinde yer alan iller alınmıştır. Ayrıca Samsun bölge merkezi içinden de Giresun ve Ordu illeri dahil edilmiştir. Bölgenin gelişme planına olan ihtiyacı, uluslararası siyasi coğrafyada meydana gelen değişim ile ortaya çıkan yeni işbirliği olanakları üzerine bina edilmektedir. Projenin amacının, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Türkiye'nin komşu ülkelerle daha gelişmiş ilişkiler oluşturmasında bir anahtar olarak değerlendirilebileceği vurgulanmakta ve bölgenin bu avantajını iyi değerlendirmek için potansiyelini ortaya koyacak bir gelişme planının hazırlanması gerçeğinden hareket edildiği beyan edilmektedir. DOKAP, ülke sınırlarını aşan yeni bölgesel planlama yaklaşımına bir örnektir. Plan çalışmalarına 1999 yılında başlanmış, Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) ve DPT işbirliği anlaşmasına konu olmuştur. Proje çalışmaları devam etmektedir.

- Yeşilirmak Havzası Gelişim Projesi: Yeşilirmak ve kollarının yer aldığı havzada taşkınlar, erozyon, su ve çevre kirliliği sorunları önemli boyuta ulaşmıştır. Bu nedenle havzada optimal ve ekonomik arazi kullanım planlamasının yapılması, doğal kaynakların sürekli izlenmesi ve yönetiminin sağlanması amaçlanmıştır. Proje çalışmalarına 1997 yılında başlanmış, coğrafi alan olarak Amasya, Çorum, Samsun, Tokat ve Yozgat illeri kapsama alınmıştır. İlgili illerin valiliklerinin işbirliği için “Yeşilirmak Havzası İl Özel İdareleri Hizmet Birliği” kurulmuştur. Orta-uzun dönemli planlama için ortak bir veri tabanı oluşturulmasına yönelik bir çalışma başlatılmıştır. Bölgenin tüm sektörel hedeflerini kapsayacak bir Bölgesel Gelişme Ana Planı çalışması için iş tanımı yapılmıştır. Çalışmalar sürdürülmekte; fakat proje kesintili faaliyetlerle devam etmektedir.
- Zonguldak-Karabük-Bartın Bölgesel Gelişme Projesi: Türkiye Taşkömürü Kurumu'nun küçültülmesi ve Karabük Demir Çelik İşletmeleri'nin özelleştirilmesi ile oluşacak ekonomik ve sosyal sonuçların analiz edilmesi zorunlu olmuştur. Bu amaçla çok sektörlü, kamu-özel kesim işbirliğini öngören Bölgesel Gelişme Projesi hazırlanması uluslararası ihaleye çıkarılmıştır.

7.4 Bölümde Verilen Model ve Bölge Uygulamalarına İlişkin Değerlendirme

Bu bölümde Türkiye'de bölgesel planlama ve kalkınmaya ilişkin tarihsel gelişimi içinde bölge politikaları verilerek gelişmeler anlatılmıştır. 1950'den başlayarak yapılan çalışmalar, planlı dönemlerin ilgili proje ve uygulamaları da aktarılarak olayın bir bütün olarak ortaya konulmasına olanak hazırlanmıştır. Amaç, bölgesel plan kavramının nasıl ele alındığını, plan ve yönetimlere ilişkin hangi modellerin oluşturulmak istendiğini, bu modellerin uygulanma imkânlarının olup olmadığını ve 1980'lerden itibaren hangi tercihlerin yapıldığını saptamaktır. Politikalar ve uygulamalar “1960 – 1980” ve “1980 ve sonrası” sanayileşme dönemleri ele alınarak incelenmiş, ayrıca Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan başlayarak Sekizinci Plan dahil tüm planlı dönemler kapsamında da değerlendirilmiştir.

GAP, DOKAP, Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi, Zonguldak-Bartın Projesi 1980 sonrasında ulusal düzeyde bölgesel planlama örnekleri olarak verilmiştir. Böylece 50 yıllık bir süreçte bölgesel planlama ve kalkınmada nereye geldiğimizin tespitinin yapılması gündeme taşınmıştır. Bugün Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın tartışması yapılırken bu tarihsel gelişim gözden irak tutulmamalı, özellikle ülkenin nereye sürüklendiğinin analizi bu süreçte ortaya konulmalıdır.

Özellikle 1980 sonrası neoliberal politikaların uygulandığı bir dönem olarak bu projelerde en fazla dikkat çeken husus, bölgesel planlamada işlevin anlamı ve gerçekleştirilmesi konusunda yaşanan paradigma değişimi (kayması) olmuştur.

1958 ile başlayan ve planlı kalkınmanın ilk dönemlerinde egemen olan kalkınma politikaları anlayışı, bölgesel planlamayı bölgeler arası dengesizliği azaltmak amacına hizmet eden bir araç olarak ortaya koymaktadır. Burada bölgesel eşitsizliklerin azaltılması ulusal kalkınmanın yavaşlatılması pahasına yapılmakta, ancak bu iki plan (ulusal ve bölgesel planlar) arasında bir denge arayışına gidilmekteydi. Fakat yine de temel amaç, bölgesel dengesizliklerin giderilmesi ve eşitsizliğin boyutunun aşağıya çekilmesi yönündeydi. Bu bağlamda devlet çeşitli ölçütlere göre belirlediği bölgelere, kısa vadede olmasa bile, uzun vadede ekonomik olacak üretken yatırımlar yapmakla yükümlüydü. Böylece toplumsal yarar ön plana çıkarılacak, geri kalmış bölgelere hem altyapı yatırımı yapılacak hem de ekonomik hareketliliği sağlayacak rasyonel yatırımlar getirilmiş olacaktı. Geri kalmış bölgelerdeki girişimcilere yalnızca teşvik ve finansal destekler sağlanması yetmiyor, altyapının bizzat kamu tarafından yapılması gerekiyordu. Dolayısıyla üretken yatırımlarla birlikte altyapının da devletçe götürülmesi bekleniyor ve bu sürede işletmeye kısa vadeli kredilerin verilmesi isteniyordu. Bütün bu yatırım ve girişim hamlesinin bizzat kamu tarafından başarılması söz konusu idi. Zira alt yapıyı özel kesimin yüklenmesi kârlı ve verimli bir tablo vaat etmiyordu. Altyapı yatırımlarına ilişkin bir başka olgu, bu alana yabancı sermayenin sokulmaması ilkesinin benimsenmiş olmasıydı. Altyapının ulusal politika çerçevesinde yapılması ve mülkiyetinin kamusal yapıdaki kuruluşlara verilmesi görüşü ağırlık kazanmıştır.

Bugünkü bölgesel planlara baktığımızda bu kriterlerin nasıl değiştiği görülmektedir. İlk terk edilen ilkelerden biri alt yapı yatırımlarına ilişkin finansman konusudur. Bu alana yabancı sermayenin girmesi ile temel ilkelerden birisi yok edilmiştir. DOKAP örneğinde olduğu gibi Japonların alt yapı yatırımlarına girmesi, GAP projesindeki gibi kentsel ve kırsal altyapı hizmetlerinin sağlanmasında ABD etkinliği bölgesel düzeyde tipik olgulardır. İkinci olarak rafa kaldırılan ilke (veya kabul) ise devletin kamu çıkarı ve ekonomik yararı korumak amacıyla altyapı yatırımlarını kendisinin gerçekleştirmesi kabulüdür. Neoliberal uygulamaların miladı sayılan 1980'lerin başından itibaren hızla özelleştirmeler yapılmış ve devletin altyapı yatırımlarındaki yatırımcı rolü ya da görevi tamamen kapı dışına bırakılmıştır. Bu nedenle ekonomik ve sosyal yaşamda devletin rolünde oluşan önemli dönüşüm, bölgesel planlamadaki paradigma kaymaları ile ortaya çıkan dönüşümle örtüşmektedir. Dönüşüm bölgesel planlamanın, ulusal kalkınma ile bağlarını da ortadan kaldırarak bölgesel planlama, bölgelerin entegrasyonu ile birlikte ele alınmaktadır. Bu durum ulusal devletin bölgelere ayrılmasında yeni kriterlerin ortaya konulmasını getirmektedir. Özellikle ulusal sınırları aşan ve coğrafi, iklimsel veya topografik ölçütleri öne alan yaklaşımların benimsenmesi, tipik bir örnek olarak belirlenmektedir. Sekizinci planda ortaya konulan "havza" temelli plan ya da yönetim modelleri bölgesel planlama kavramı ile kalkınma olgusunu tamamen dışlayacak niteliktedir. Burada geri kalmış bölgenin eşitsizliğini dengeleyecek veya azaltacak projelere yer verilmesi artık gündemden kalkmıştır. Dokuzuncu planın bölgelere bakışı ve önerileri bunu açıkça ortaya koymaktadır.

8. KÜRESEL SERMAYENİN BÖLGEÇİLİK YAKLAŞIMI: BÖLGE KALKINMA AJANSLARI

Bu bölümde özellikle son yıllarda önemli bir tartışma kaynağı olan ve ülkede neoliberal politikaları uygulayanların dışında önemli tepki getiren “Bölge Kalkınma Ajansları –BKA” kavramı üzerinde durulacaktır. Burada kavramın çıkışı, rolü, işlevi ve küresel sermayenin bölgecilik yaklaşımı ile örtüşmesi ele alınarak, Türkiye’ye yönelik etkileşim süreci ve Dünya’daki uygulamaları dile getirilecektir. Bu arada BM ve OECD bölge yaklaşımları ile Avrupa Birliği uyum sürecindeki uygulamalar da ortaya konulacaktır.

8.1 Bölge Kalkınma Ajansı Tanımı ve İşlevi

Türkiye’nin Bölge Kalkınma Ajansı (BKA) kavramı ile karşılaşması oldukça yenidir. 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi’nde aday ülke olarak Türkiye’nin AB’ye katılımı tescil edilmiş ve Avrupa Komisyonu’nun hazırladığı “Katılım Ortaklığı Belgesi”nde orta vadeli hedeflerden biri olarak bölge kalkınma ajansına yer verilmiştir. Böylece konu ülke gündemine girmiştir. BKA’ların üzerinde yükseleceği idari temeli belirlemek amacıyla 2002 yılında Bakanlar Kurulu, İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırılması’nı (İBBS veya NUTS) tanımlamıştır. Böylece önemli bir yol alınmış, ardından süreç “Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı (KYTKT)” çerçevesinde geliştirilerek, hedefler ortaya konulabilir hale gelmiştir. Bugün konu taslak halinde yasama organına taşınmış olup, yasa haline dönüşme serüveni sürmektedir.

Süreç AB ile başladığından, ilgili müktesebata uyumun önemi her fırsatta tekrarlanmakta olup buradan yönlendirilen politikaların özünde yerelleşme ya da bölgeselleşme gibi kavramların olduğu bilinmektedir. AB’nin bölgesel projelere ayırdığı fonlar oldukça büyüktür. Bu alanda kullanılacak fonlara erişmek için çalışmalar sürdürülmekte ve stratejiler geliştirilmektedir. Kurumların işbirliği, fonlara erişebilirliği de mümkün kılmakta ve bölgesel planlamaya ilgi artmaktadır. Yine bilinmektedir ki bu projelerin gerçekleşmesi halinde ülkenin sosyal, ekonomik ve yönetim yapısında önemli değişiklikler ortaya çıkacaktır. Bu noktada BKA’ların uygulamaya girmesi ne getirecektir ve ülkenin yapısal değişiminde bağlantıların niteliği nasıl olacaktır sorusu irdelenmelidir.

Bölge Kalkınma Ajansları idari yapısı, kısaca İBBS olarak adlandırılan “İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması”na dayanmakta ve bunu temel almaktadır. Bu sistemde bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo- ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve AB “Bölgesel İstatistik Sistemi – (BİS)”ne uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulması amacıyla ülke çapında bir sınıflandırma belirlenmiş bulunmaktadır. Bu sınıflandırma etüdünde, her bölge için oluşturulan bilgiler kıyaslanabilir niteliktedir ve bu kıyaslama ile bölgeler arası farkları gözlemlemek olanağı bulunmaktadır.

İBBS, AB içindeki istatistik kavramı ile birebir uyumludur ve oldukça eski bir dizi çalışmaya dayanmaktadır. Bu bağlamda, 1951’de imzalanarak “Avrupa Demir Çelik Topluluğu”nu kuran anlaşmadan, 1958’de “Avrupa İstatistik Ofisi” kurulmasına ve 1990’lı yıllar boyunca yaşanan çeşitli gelişmeler yanında İBBS’nin hukuki zemine oturtulmasına değin bir dizi gelişmenin varlığı anımsanmalıdır. İBBS ele alındığında AB’nin beş düzeyli istatistik bölgesi kurulması istediği belirlenmektedir. Türkiye’ye yönelik İBBS’de iller, DÜZEY-3 olarak tanımlanmış, ekonomik, sosyal ve coğrafi yönden benzerlik gösteren komşu iller ise bölgesel kalkınma planları ve nüfusları dikkate alınarak DÜZEY-1 ve DÜZEY-2 şeklinde kümelendirilerek, hiyerarşik İBBS ortaya konulmuştur.

Kalkınma Ajansları kuruluşunda “plan bölgeleri” olarak ifade edebileceğimiz DÜZEY-2 birimleri esas alınmaktadır. Ancak bu düzeyde olan 26 ajansın tamamı aynı anda kurulmayacak, ajanslar aşamalı olarak ve özgün bölgesel koşullar da göz önüne alınarak, her biri ayrı bir Bakanlar Kurulu kararı ile (ilgili yasa çerçevesinde) oluşturulacaktır.

Bir diğer yönden, ülkemizde kurulmaya çalışılan bölge kalkınma ajansları, AB uyum yasaları, Kamu Yönetimi Temel Yasası ile büyükşehir belediyeleri ve belediye yasaları ile birlikte ele alındığında federe devletin ilk adımları olabilecek çabaların ürünü olarak görülmektedir. Buna Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün kapatılması, SSK hastanelerinin devri yasaları gibi somut girişimler eklendiğinde ve gelir idaresi, il özel idaresi ile kalkınma ajanslarının kuruluşu kanun tasarısı gibi gelecek adımlar da düşünüldüğünde yukarıdaki yargının güçlenmekte olduğu anlaşılmaktadır. BKA'ları bir bütünü tamamlayacak parça olarak federe devlette tam yerine oturtulabilir.

8.2 Bölge Kalkınma Ajansı Sisteminin Özellikleri

BKA sisteminde, bölgesel kalkınma anlayışının ulusal-merkezi anlayıştan tamamen sıyrılıp esnek yönetim anlayışı ile yeniden ele alınması gerektiği belirtilmektedir. Bölgesel kalkınma politikaları olarak, merkezi yönetimin lider olduğu yukarıdaki yaklaşım yerine, bölgesel (yerel) güçlerin öncü olduğu tabandan tepeye bir anlayış egemen olmaktadır. Bu anlayış ile kurgulanan bölgesel kalkınma yaklaşımı, kamu öncülüğünde gerçekleştirilen ulusal bölgesel kalkınma düşüncesini tamamen dışlamaktadır. Bu dışlama, kamu yararına dayalı yaklaşımın bölgesel kalkınmaya bir katkısı olmadığı ve bölgede gerçek işletmecilik/girişimcilik etkinliğini engellediği anlayışından yola çıkmaktadır. Yani ülkenin özgün potansiyeline yönelik tüm davranış biçimleri ve proje hazırlıkları BKA'nın felsefesine aykırıdır.

BKA sistemi, küresel rekabet ortamında, merkezi anlayışın terk edilmesi ve bölgelerin bu eğilim paralelinde yerli-yabancı özel yatırımcılara en iyi koşullar altında çalışma olanağı sunması için bir araç olarak görülmektedir. Böylece ajanslar, bölgesel kalkınma yaklaşımının değişken içeriğine ilişkin izlenen politikaların, yani küresel rekabeti körükleyen neoliberal uygulamaların meşru aracı durumuna gelmişlerdir. Böylece 1960'lı yıllarda merkezi planlamanın öncü olduğu yapılarda, bölgenin kalkınma girişiminde sınırlı yetkileri olan bu kalkınma birimleri, bugün karar verme süreci içinde etkin katılımında bulunan ve doğrudan görev alan kurumlar olarak işlev görmektedirler.

Söz konusu ajanlar konusunda 1992'de yapılan bir araştırmada önemli bir saptama yapılmıştır. BKA'ların çoğu finansman konusunda sponsor kuruluşlara ve AB fonlarına bağlı olup, politik araç olarak danışmanlık gibi esnek araçlar kullanmakta, büyük ölçüde yerel şirketlerin büyümesini teşvikle ilgilenmekte, bölgelerini yabancı yatırımcılara tanıtmaya ve pazarlama üzerine yoğunlaşmakta ve yerel-yabancı şirketlerin rekabetini güçlendirmeye çalışmaktadır. AB ülkelerinde birçok yönden ortak özellikler sergileyen BKA'lar arasındaki farklılıklar, bölgelerde karşılaştıkları sorunların farklılığından gelmemekte, daha çok politik ortamdaki değişikliklerden ve kuruldukları dönemin özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Ulusal planlamadaki yaklaşım ile BKA'ların bakışı arasındaki farklılıklar özetle TABLO: 8/1'de verilmiş olup, kıyaslamayı olanaklı kılmaktadır.

TABLO: 8/1 Ulusal Merkezi Bölge Anlayışı İle Bölge Kalkınma Ajansları Yaklaşımı Arasındaki Farklar

Özellikler	Ulusal Yaklaşımında Yukarıdan Aşağıya Bölgesel Kalkınma	Bölgeci Yaklaşımında Aşağıdan Yukarıya Bölgesel Kalkınma
Örgütlenme	- Ulusal merkezi yönetim - Bürokratik - Genel yaklaşım egemen	- Bölgesel/Yerel yarı özerk yapı - Esnek - İhtisaslaşmış yaklaşım egemen
Amaç	- Bölgeler arası eşitlik - Yatırım ve istihdamı artırmak	- Bölgeler arası rekabet - Girişimciliği geliştirerek rekabet gücünü yükseltmek
Yöntem	- Sorunlara tepki veren	- Sorunları öngörerek önlem alan
Aktörler	--	- Yerel yönetimler - Sivil toplum kuruluşları - Özel sektör temsilcileri
Politika Araçları	- Bürokratik düzenlemeler - Teşvikler - Devlet yatırımları	- Danışmanlık hizmetleri - Bölgesel kalkınma programları - Bölgesel kalkınma ajansları
Analiz Aracı	- Göstergeler	- Bölgesel SWOT analizi

Kaynak: Halkier, Danson ve Damborg, *Regional Development Organizations in Europe A Review*, Coventry University, 1992

Buradan görüldüğü gibi ulusal-merkezi yaklaşım, bölgesel planlama yapılmasında daha ağır ve uzun vadeli hazırlık ve uygulama gösterse de daha dengeli, öncelikleri gözeten ve istihdam odaklı bir anlayışı ortaya koymaktadır. Bu anlayışta kalkınma devletin güçlü yatırım ve teşvik araçlarıyla desteklenmektedir. Bu paylaşım bölgenin geri kalmışlığına göre daha adil ve dengeli olmaktadır. Dolayısıyla bölgenin inisiyatifinin alınması ve bölge yönetimlerinin de katılımcı olması halinde planın yozlaşması da önlenmektedir. Merkezi yapının esnekleştirilmesi buna olanak hazırlayacaktır.

Bölgesel yaklaşımda ise bölgesel kalkınma sorunu küresel rekabet temel alınarak çözümlenmeye çalışılmakta, danışmanlık sistemleri ile veri tabanı çıkarılmakta, öngörüler yapılmakta ve pek çok kuruluş olaya bir kısa vadeli getiri aracı olarak yaklaşmaktadır. Bölgeler arası rekabet ve girişimciliğin teşviki temel ilkedir. Yatırım fazla önemsenmemekte, bölgesel kaynaklar bir faktör olarak değerlendirilmekte ve istihdamı artırmak bir yan etken olarak ele alınmaktadır. Burada öncelikli sektör ve istihdam odaklı destek söz konusu değildir. Sistem adil, dengeli ve eşitsizlikleri giderici tepkiler vermemektedir. Bu bağlamda Bölge Kalkınma Ajansları devreye girmektedir.

Halen faaliyet gösteren BKA birimleri ile bunlara temel olan girişimci kuruluşlar, farklı ülkelerde farklı yıllarda çalışmışlardır. Bugünkü BKA statüsüne yerleştirilmiş kurumlar; Avusturya, Belçika, Fransa ve İrlanda'da 1950'li yıllarda; Almanya, İngiltere, İtalya ve Hollanda'da 1960 – 1970 döneminde; Yunanistan, İspanya, Finlandiya ve Danimarka'da 1980'lerde uygulamaya geçmişlerdir. Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Litvanya, Polonya, Portekiz, Slovakya, İsveç ve Ukrayna ise bu yapıyla, doğrudan AB baskısı ile 1990 – 2000 döneminde karşı karşıya gelmişlerdir. AB'ye üyelikleri sosyalist sistem sonrasında (1994 – 2000) gerçekleşen Doğu Avrupa ülkelerinin

BKA'ları, AB'nin görevlendirdiği uzmanlar tarafından kurulmuş ve ilk aşamada AB tarafından finanse edilmişlerdir.

Aday ülkelerde de yeni kalkınma anlayışı doğrultusunda, bölgesel kalkınmanın bölgelerarası rekabetle sağlanacağı, eşitsizliğin bu yolla azaltılacağı iddia edilmiş, ancak tam tersi bir durum ortaya çıkmıştır. Bölgelerarası eşitsizlik artmış, yatırım dengesi bozulmuş, ekonomide sanayi katma değerinin payı azalmış ve işsizlik büyümüştür. Makro ekonomik göstergeler daha kötü sonuçları ortaya koymuştur.

Örnek olarak Polonya alındığında, 1995'lerde bölgesel kalkınma politikaları eşitlik ve istikrar uygulamalarının yerini rekabet ve verimlilik uygulamaları aldığı, BKA'lar tarafından gerçekleştirilmek istenen kalkınma projeleri ve çalışmaları bölgeler arasındaki dengesizliği artırmış ve eşitsizliği giderememiştir. Baştan BKA'ları destekleyen birçok ekonomist ve ekonomi yazarı bu kurumların verimli olmadıklarını, BKA sistemiyle amaçlanan rekabetin bölgeleri geliştirmek bir yana bölgeler arasındaki eşitsizliği artırdığını, olumlu örneklerin bölgelerden verilerek kamuoyunun aldatıldığını belirtmektedirler.

Bir başka sorun ise, Doğu Avrupa ve bazı üye ülkelerde gözlemlenen bir gelişme olup, başlangıçta kamu tarafından yönetilen ajanslarının, özellikle 1996 yılından sonra özelleştirmeye sokulmasıdır.

8.3 Bölge Kalkınma Ajansları Yönetmelik Yapıları ve Personel Sorunları

Merkezi yönetim tarafından kurulan BKA'ların yasal konumları ve yapısal durumu ülkelere göre farklılıklar göstermektedir. Bu ajanslar ülkelere göre aşağıdaki gibi yapılandırılmışlardır.

- Almanya: Sınırlı Sorumlu Şirketler (GmbH) / Kamu hukuku organizasyonları
- İspanya: Kamu özel hukuk kuruluşları
- Fransa: Karma ekonomi bileşimli şirketler
- Belçika: Belediyeler arası ajanslar
- Romanya: Sınırlı amaçlı vakıflar
- Portekiz ve Polonya: Kamu-özel sektör ortak şirketleri
- İsveç: Limited şirketler
- Çek Cumhuriyeti: Anonim şirketler
- Hollanda, İtalya ve İrlanda: Kamu limited şirketleri

Bu ajansların her birinde, bölgesel politikaları oluşturmak ve yürütmekle görevli bir yönetim kurulu bulunmaktadır. Yönetim kurulu üye sayıları her ajansta farklı olmakla birlikte, genellikle hükümet tarafından atanan ve ajansın kurulmasına katkıda bulunan kuruluşların temsilcilerinden meydana gelmektedir. BKA'lar harcamaları yönünden kamu idaresine karşı sorumlu, bölge politikalarının tespiti ve uygulanması açısından da kendi kuruluş yasası çerçevesinde özerk olmaktadır.

BKA'lar gösterdikleri faaliyetler açısından zayıf ve kuvvetli ajanslar şeklinde iki grupta toplanmaktadır. Yalnızca bölgeye dışarıdan yatırım çekme faaliyetini gerçekleştiren kuruluşlar **zayıf ajans** olarak belirlenirken, yatırım çekme amacına ek olarak bölgesel ekonomi ve iş yaşamının gelişmesi, bölgesel kentleşme ve çevrenin düzenlenmesi, istihdamın artırılması faaliyetlerini gösteren

kuruluşlar da **kuvvetli ajans** olarak nitelendirilmektedir (DPT, Yeni Sanayi Odakları ve Girişimcilik Alt Komisyon Raporu, Ankara, 2000).

Zayıf ajanslar amaçlarını gerçekleştirmek için bilgi bankaları, bilişim hizmetleri oluşturmakta, dış ülkelerle bağlantı kurmak, etkinliklerini artırmak için ülke dışında ve kendi başkentlerinde ofisler açmaktadırlar. Avrupa'daki kalkınma ajanslarının %75'i bu nitelikteki kuruluşlardır.

Çok işlevli ajanslar olarak tanınan kuvvetli ajanslar ise özellikle organize sanayi bölgeleri, bilim parkları, teknoparklar, iş merkezleri geliştirmekte, bölgesel yardım destekleri (hibe, kredi vs.) verilmesine aracılık etmekte, teknoloji transferlerini gerçekleştirip imalat konularında danışmanlık hizmeti vermektedir.

Çeşitli ülkelere ilişkin deneyimler incelendiğinde farklı koşullarda kurulan, farklı örgütlenme şekli ve faaliyet alanları bulunan bu BKA'lara ortak özellikler gösteren görevlerin dışında aynı zamanda aşağıdaki görevler de yüklenmektedir.

- Bölgeye yatırım yapmayı öngören girişimcilere bilgi vermek, yardımcı olmak,
- Bölgeye ya da bölgeden dışarıya teknoloji transferi düşünüldüğünde danışmanlık yapmak,
- Bölgede üretim yapan sanayi tesislerinde çalışacak iş gücünün konut ihtiyacını sağlamak,
- Altyapı revizyon çalışmalarında görev almak,
- Bölgedeki iş yeri ve şirketlere fon (hibe, kredi vs.) verilmesini sağlamak,
- Bölgedeki iş gücünün eğitimi ve yetiştirilmesinde doğrudan katkıda bulunmak

BKA'ların personel yapılanması ele alındığında, farklı ülke ve hukuki yapılaraya göre ortak bir organizasyon çıkarmak oldukça güçtür. Her ülkede görev, ihtiyaç, faaliyet ve bölgesel özelliklere göre farklı personel kadroları istihdam edilmektedir. Genel olarak BKA'ların mali haklar ve ücretler yönünden kendi kuruluş yasalarına tabi olduğu, sosyal güvenceler yönünden de kamu görevlilerinin bağlı olduğu yasalara göre haklara sahip olduğu söylenebilir.

Ayrıca ajans kapsamında yerine getirilmesi gereken etkinlikleri desteklemek amacıyla oluşturulan çalışma birimleri ve komisyonlarda, personel istihdamına olanak sağlayan esnek düzenlemeler de gerçekleştirilebilmektedir. Bu birim ve komisyonlarda yabancı personel ve danışmanlara yer verilmekte, faaliyet bitirildiğinde bu personelin istihdamı da sona ermektedir. Personel istihdamında performans önemli olup, başarısızlık durumunda sözleşmeler feshedilmektedir.

Personel sayıları ajansın büyüklüğüne ve yaptığı işlere göre büyük farklılıklar göstermektedir. Aşağıda TABLO: 8/2'de ülkelere göre bu konuda bazı tipik örnekler verilmiştir.

TABLO: 8/2 Avrupa'daki Bazı Kalkınma Ajansları ve Personel Sayıları

Ülke Adı	Kalkınma Ajansı Adı	Personel Sayısı (Adet)
Avusturya	Eco-Plus	25 – 50
Belçika	Idelux,	51 – 100
	GOM Vlaama-Brabant	11 – 25
Bulgaristan	Smolian RDA	10 ve daha az
Almanya	Nordrhein-Westfalen	25 – 50
Danimarka	Storstroms BDC	11 – 25

İspanya	Impiva	51 – 100
Fransa	ARD Nord-Pas-de Calais	251 – 500
İngiltere	Greater London Ent. Scottish Enterprise	51 – 100 500 veya daha fazla
Yunanistan	Epirou	11 – 25
İtalya	Fidi toscana	11 – 25
Hollanda	NOM	25 – 50
Portekiz	CDR Setubal	11 – 25
Polonya	Rzezsow RDA	51 – 100
İsveç	Almi Foretag Partner	11 – 25

Kaynak: DPT, Bölge Kalkınma Ajansları Deneyimi, Kasım 2004, Ankara, s.89

Tablodan görüldüğü üzere personel istihdam aralığı firmalara göre çok geniş aralıkta olup, genel olarak belirli bir sürede çalıştırılan elemanları kapsamaktadır.

8.4 Bölge Kalkınma Ajansları Finansmanında AB Kaynakları

Bölge Kalkınma Ajansları'nın bütçeleri yapılan faaliyete göre farklı büyüklüklerde olabilmektedir. BKA'lar büyük ölçüde genel bütçeden ve özel fonlardan finanse edilmektedir. Devlet öncelikle ajanslara nakdi ve emtia şeklinde aynı sermaye vermektedir. Bunun dışında, değişik hizmetlerden gelen kazanç, yerel yönetimlerin hibe olarak verdiği emlak, personel desteği ve Avrupa Programları çerçevesinde sağlanan yapısal uyum fonları da diğer finansman (sermaye) kaynaklarıdır. Ayrıca ajanslar, sanayileşmeyi destekleyen çeşitli devlet fonlarına ve bu fonların kullanımına göre proje bazında kredi kullanmaktadırlar.

Bölgesel planlamada finansal esas kaynak AB'nin yapısal fonlarıdır. Üye ülkeler için bu fonlardan yararlanmada üç hedef ortaya konulmuştur:

HEDEF-1: Geri kalmış yörelere yöneliktir. Geri kalmış yörenin kalkındırılması ve yapısal uyumunun desteklenmesi amacına yöneliktir. Bölgenin GSTH'sı AB ortalamasının %75'inden az ise bölge geri kalmış nitelikte kabul edilmektedir. Yapısal fonların %70'i buraya yönlendirilmektedir.

HEDEF-2: Yapısal güçlük içindeki bölgelere yöneliktir. Bu bölgelerde yoğun işsizlik mevcut olup sanayi gelişmemiştir. Kırsal alanları verimsizdir, genel hizmet sektörü iyi çalışmamaktadır. Yapısal fonların %11,5'i olmaktadır.

HEDEF-3: Eğitim, mesleki eğitim ve istihdam politikalarını, yani nitelikli insan kaynakları oluşturacak faaliyetleri içermektedir. Yapısal fonların %12,3'ü bu alandadır.

Yukarıda belirtilen çerçevede BKA finansmanında kullanılacak fonlar şu şekilde belirtilebilir.

- **Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF):** Yapısal fonların en önemli bölümünü oluşturan bu fon, altyapıyı geliştirmek, yerel kalkınmaya öncelik vermek ve küresel rekabete adapte olmak amacıyla "Hedef-2"de belirlenen bölgelere verilmektedir. 1975 yılında kurulmuş olan fon, 15 üye ülkeyi kapsamaktadır. "Hedef-1"deki bölgelerde de eğitim ve sağlık sektörüne malzeme yatırımı, Avrupa ulaşım ve enerji ağları çerçevesinde yatırım ve altyapı, çevrenin korunması

alanlarına yönelmiştir. Kalıcı istihdam yaratma amacıyla küçük ve orta ölçekli firmalar fonndan yararlanabilmektedir. Fonun toplam bütçesi oldukça büyüktür.

- **Avrupa Sosyal Fonu (ESF):** İstihdam olanaklarını artırmak, çalışma koşullarını iyileştirmek, çalışanların mesleki eğitimini sağlamak üzere oluşturulan bir fondur. 1960 yılından beri kullanılmaktadır. Fonda istihdamın artırılıp, mesleklerin niteliğinin yükseltilmesi temel amaçtır.
- **Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (FEOGA):** Ortak tarım politikasını yönlendirmek amacıyla Avrupa'nın finansman kaynağını oluşturmak esas alınmıştır. Tarım ürünlerinin fiyatını düzenlemek ve tarımsal altyapıyı hazırlamak amacıyla 1962'de işlerlik kazanmıştır. Halen üye ülkelerin kırsal bölge faaliyetlerini finanse etmeyi sürdürmekte, o yörelerde kalkınmayı ön plana almaktadır.
- **Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı (FIFG):** Balıkçılık sektörünün yapısal sorunlarına ilişkin teşvikleri hayata geçiren, üye ülkelerin bağışlarından oluşmuş bir mali araç niteliğindedir.

AB üyesi ülkeler için oluşturulan yapısal bu fonların yanı sıra aday ülkeler için kurulan başka fonlar da bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri;

- Orta ve Doğu Avrupa için Ön-Destekleme Aracı (PHARE),
 - Yapısal Politikalar için Ön-Destekleme Aracı (ISPA),
 - Tarım ve Kalkınma için Ön-Destekleme Programı (SAPARD)
- olmaktadır.

PHARE 1989 yılında başlatılmış, teknik ve mali işbirliğini amaçlayan bir araç olup, bütçesi 1.580 milyon Avrodur. ISPA çevre ve ulaştırma alanlarındaki altyapı yatırımlarına yöneltilmiştir. 2000 yılında başlatılan bu programın bütçesi 1.040 milyon avrodur. SAPARD ise tarım ve kırsal kalkınma finansmanını amaçlamış ve 2000 yılında kurulmuş bir araçtır. Yıllık bütçesi 520 milyon avro olarak oluşturulmuştur.

Aday ülkeler bu fonlardan ancak AB'nin istediği koşullar doğrultusunda ve denetiminde yararlanabilmektedirler. Burada ülke deneyimleri incelendiğinde, gerek AB üyesi ülkeler gerekse aday ülkeler, AB fonlarına erişimi adeta bir fon kapma yarışına dönüştürmüşlerdir. Bunun aracı BKA'ları kurmaktır. Diğer aday ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de BKA'ların bir an önce kurulmak istenmesinin altında yatan istek, bu fonlardan yararlanma çabası olmaktadır. Bölgesel kalkınma politikaları ve ülke yararları tamamen bir kamuflaj olarak kullanılmakta ve kamuoyu yanıtılmaktadır.

8.5 Bölge Kalkınma Ajanlarında Gerçekler: Küresel Rekabet Savaşında Bir Araç

Farklı ülkelerde kurulup faaliyet gösteren BKA'ların ana varlık nedenleri, bölgesel stratejileri saptayıp uygulamak, yerel ve bölgesel girişimciliği desteklemek, altyapı hizmetlerinin gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktır. Bunların yanı sıra özel sektöre kısa-orta vadede yerel-bölgesel çözümler araştırmak ve bölgesel talepleri karşılayacak yeni ürün ve hizmetler için finansal garantiler ve olanaklar aramak yine bu ajanların görev kapsamına girmektedir.

Bölgesel kalkınma sorununu çözmeye aday kurumlar olarak lanse edilen BKA'ların çeşitli ülkelerdeki deneyimleri incelendiğinde, kamu yatırımlarını büyük ölçüde ikinci plana iterek bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmeyi hedefledikleri gözlenmektedir. Kamu yatırımları ile bölgesel kalkınmayı sağlamaya

çalışmanın küresel rekabet çerçevesinde açık bir çelişki olduğunu düşünen bu yeni kalkınma anlayışına göre “etkin hizmet” (!) görece BKA’ların aşağıdaki özellikleri taşıması gerekmektedir.

- Yarı kurumsal; fakat ağırlıklı olarak özel kuruluş statüsünde olmalıdır. Özel kurum statüsünde olması bu kurumlara esneklik ve geniş hareket kabiliyeti sağlayacaktır.
- Finansman ihtiyaçları ağırlıklı olarak kamu tarafından sağlanmalı, denetimden yalıtılmış bulunmalıdır.
- Yönetim kurulu, büyük çapta sanayi ve ticaret odaları gibi meslek kuruluşlarının seçeceği kişilerden oluşmalıdır. Bu durum ajansa sivil toplum yapısı ve demokratik bir kimlik kazandıracaktır.
- İdari ve mali açıdan özerk olmalıdır. Böylece kamunun ajans üzerindeki mali kontrolü ortadan kaldırılacaktır.
- Dengesiz toprak dağılımını önlemek amacıyla taşınmaz mal alımı ve pazarlaması yapabilmelidir.
- Bölgesel boyutta, özellikle önemli projelerin yönetimini üstlenebilmelidir.
- Girişimcilere ve özel kuruluşlara danışmanlık hizmeti verebilmelidir.
- Yerel ve yabancı girişimcilerin bölgeye akışını sağlamak için bölgenin olanaklarını ve potansiyelini tanıttacak hizmetleri yapmalıdır.
- Bölgesel ekonominin avantaj ve dezavantajlarını analiz ederek değerlendirmeli ve bölgenin kendi olanaklarını harekete geçirebilecek araçları kullanma yetkisine sahip olmalıdır.
- Yerel yönetimlerin görev alanına giren altyapı hizmetlerinde (yol, su, drenaj, pıssu ve çöp toplanması gibi) aktif rol oynamalıdır.

BKA’ların bu görevleri yerine getirebilmesi için gelişmiş ülkelerdeki ajansların sahip oldukları bilgi edinme, özelleştirme, katılım, hibe, kredi garantisi verebilme, kredi alabilme, hisse senedi satabilme gibi haiz oldukları yetkileri, kurulan ya da kurulacak BKA’lara planlanacak (kalkındırılacak) bölgenin niteliğine bağlı olarak değişik biçimlerde bağımsız kullanabilme hakkının verilmesi gerektiği empoze edilmektedir.

Görüldüğü gibi BKA’lar hakkındaki bu açıklama, görüş ve talepler bölgesel kalkınmayı değil, aksine bölgesel dengesizliği teşvik edici unsurlar taşımaktadır. Bu durum BKA’ların büyük ölçüde kamu kurum ve kuruluşlarına ait yetkilerle donatılmış olan, çeşitli oranlarda kamu gelirlerinden pay alan, ancak özel hukuk hükümlerine tabi kılınan, denetimleri asgari düzeyde tutulan, böylece bu yapı içinde sermayeye hizmet eden özel sektör kuruluşları olarak kurgulandığını ortaya koymaktadır.

Son değerlendirmede denilebilir ki, BKA’larda kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum örgütleri arasında işbirliğine dayanan bir yönetme biçimi olan “küresel rekabet” anlayışına göre örgütlenmiş bir yönetim modeli temel alınmaktadır. “Bölge Yönetimi” olarak da ifade edilen ve işlevleri ile farklı ülke örnekleri dikkate alındığında federatif kurumsal yapılara zemin hazırlığı niteliğinde görülen kalkınma ajansları, geri kalmış ülkelere yönelik küresel baskının kurumlarıdır. BKA’ların amaç, işlev ve görevleri göz önüne alındığında, bu yapı sosyal devletten bağımlı devlete geçişi meşrulaştırın zincirinin son halkası niteliğini taşımaktadır.

9. ÖNCELİKLİ SEKTÖR PLANLAMASINDA BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASI; YATIRIM, ÜRETİM VE GELİR DAĞILIMI DENGELERİNİN OLUŞMASI

Bu bölümde imalat sanayinin yirmi iki alt sektörü çeşitli sanayi göstergelerine göre değerlendirilmiş ve bu değerlendirmede 2001 Yılı Genel Sanayi ve İş yeri Sayımı sonuçlarından yararlanılarak, sektörel performanslar bulunmuştur. Bölgelere göre işyerleri, yıllık ortalama çalışan sayısı ve katma değerler esas alınarak 2008 yılına yönelik revizyonlar yapılmış ve yine 2008 yılı için üretim endeksleri, kapasite kullanım oranları, cari fiyatlarla üretim değerleri saptanmıştır. Ayrıca dış ticaret istatistikleri, çalışanlar endeksi, rekabet RCA değerleri ile çalışanların verimlilik endeksi 1997 yılı esas alınarak 2008 değerleri ile ortaya konulmuştur.

2001 Yılı Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı'nda devlet sektörünün tamamı ile özel sektörün 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerleri kapsama alınmış, yıllık üretim ve çalışanlar endekslerinden de 2008 yılı değerleri bulunmuştur. Böylece 22 imalat alt sektörünün bölgesel dağılımlarıyla birlikte kıyaslanması mümkün olabilmektedir.

9.1. Sektörel Performans Değerlendirme Tabloları, Bölgelere Göre Dağılımda Sıralamalar

Öncelikli sektörleri belirleyebilmek ve bölgesel kalkınma politikalarına göre dağılım yapabilmek için öncelikle TABLO: 9/1 hazırlanmıştır. Tabloda yer alan 22 imalat sanayi alt sektörünün sınıflandırılması, NACE (Avrupa Birliği'ndeki Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflandırılması - Nomenclature Statistique des Activités Économiques dans le Communauté Européenne) Rev. 1.1'e uygun olarak yapılmıştır. NACE Rev. 1.1'deki imalat sanayi sınıflandırmasına EK – A'da ayrıntılı belirtilmiştir. Burada her bir alt sektörün kapsamına giren ürün veya ürün gruplarını, üçlü ve dörtlü düzeyde sınıflandırılmış olarak görmek mümkün olmaktadır. Aslında, 2008 yılında NACE Rev.2 yürürlüğe girmiştir. NACE Rev.2, EK – B'de özet olarak verilmiş olup, görüleceği üzere burada imalat sektörü ikili düzeyde 24 alt sektör halinde sınıflandırılmıştır.

TABLO: 9/1'de yer alan sektör katma değer oranları, 2008 yılı için hesaplanan imalat sanayi toplam katma değeri ile sektör katma değerleri esas alınarak bulunmuştur. Böylece katma değerlerin sektörel üretim hacmi, ihracatı ve ithalatı ile kıyaslanması rahatlıkla yapılabilmektedir.

Üretim endekslerinde 1997 yılı 100 alınarak 2008 yılına kadar olan değerler bulunmuş ve 2008 değeri tabloda gösterilmiştir. Böylece üretimin baz alınan 1997 yılından 2008 yılına kadar (12 yıllık) artış veya azalışı görülebilmektedir. Örneğin gıda sanayinde 12 yılda %33,4 artış olmuştur. Bu değer makine imalat sanayinde %59,5 olurken, deri sanayinde %14,3 kadar azalış olduğu saptanmıştır. Kapasite kullanım oranları (KKO) 2008 yılı için verilmiştir. Burada da 12 yıllık bir süreç izlenmiş ve son yıl esas alınmıştır. İmalat sanayinin tamamında ortalama kapasite kullanım oranının %78,2 olduğu görülmektedir.

Üretim hacminin hesaplanması cari değerlere göre yapılmış, 2008 değerleri esas alınmıştır. Daha sonraki sütunda her bir alt sektörün üretim hacminin imalat sanayi toplamına göre pay oranları gösterilmiştir. Örneğin gıda sanayi toplamdan %15,1 pay alırken, makine imalat sanayi %4,9, otomotiv ise %6,1 pay almaktadır.

Sektörel ihracat ve ithalat değerleri müteakip sütunlarda yer almaktadır. Değerler 2008 yılı için verilmiş olup, burada dışa bağımlı sektörler açık ve seçik olarak görülebilmektedir. Bu konu daha sonraki bölümde sektör bazında analiz edilecektir.

Rekabet değerlendirmesinde, çeşitli ölçütler alınarak küresel rekabete açıklığı ifade eden RCA (Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler–Revealed Comparative Advantage) skor değeri bulunmuştur. 1997 yılından başlayarak bulunan RCA değerlerinin 2008 yılına ait son değeri burada yer almaktadır. RCA Skorlarına göre 50 ve üzerindeki rakamlar “rekabet gücü yüksek” anlamına gelmekte, 50’den küçük ve -50’den büyük ($50 \geq RCA -50$) olanlar “rekabet gücü sınırdan” ve -50’den küçük olanlar ise ($50 > RCA$) “rekabet gücü düşük” olmaktadır. Bu durumda geleneksel sanayi ürünleri yapan sektörler (gıda, tekstil, giyim, plastik vs.) rekabet yapabilecekler arasında yer almaktadır. Ancak bu sektörlerin de katma değerleri düşük görünmektedir.

Üretimde çalışanlar endeksi göz önüne alındığında yine 2008 yılına ait değerler tabloda verilmiş, sektörel bazda daralma ve büyüme durumları ortaya konulmuştur. Tablo incelendiğinde, gıda, tütün, tekstil, giyim eşyası, deri, kâğıt gibi sektörler dahil 16 sektörde çalışanlar endeksi 100’ün altında olup, işten çıkarmalar söz konusudur. Yani bu sektörlerde istihdam hacmi daraltılmış, hatta bazılarında bu değer %40 – 50 oranında düşmüştür. İşçi alıp büyüyen sektörler plastik, radyo, TV ve haberleşme cihazı üretimi, makine imalatı, orman ürünleri ve mobilyadır. Hemen sonraki sütuna geçilip çalışanların verimlilik endeksine bakıldığında, ilginç bir durumla karşılaşılmaktadır. Kimya sanayi dışındaki tüm sektörlerde işçi verimliliğinde artış gözlenmektedir. Yani pek çok sektör çalışanların işten çıkarılması ile verimliliğini de arttırmıştır. Bu durum Türkiye sanayinde ilginç bir olguyu ortaya koymaktadır. Sanayi iş gücünün verimliliği üzerinden rekabet yapılmakta, düşük ücret, fazla mesai ile sanayi “fason” niteliğini sürdürmektedir.

Hem çalışanların sayısını artırıp hem de verimlilik yükselten sektörler; orman ürünleri, plastik, makine imalat, radyo TV haberleşme cihazları üretimi, otomotiv ve mobilya sektörleri olmaktadır. Çalışanların sayısının azaldığı ve verimliliğin arttığı sektörler çoğunluktadır. Bunlar; gıda, tütün, tekstil, giyim, deri, kâğıt, basım-yayım, petrol-kömür, topraktan mamul eşya, ana metal, metal eşya, büro-bilgi işlem cihaz imalatı, elektrikli makine ve cihazlar, tıbbi cihazlar, diğer ulaşım araçları imalat sektörleridir. 1997’den başlayarak artan işçi verimliliği 2002 yılından itibaren hızlanmış ve 2007’de doruğa ulaşmıştır. Küresel rekabet Türkiye sanayi genelinde çalışanların “düşük ücret ve çalışma saatlerinin artırılması” esasına dayandırılmıştır. Bu durum RCA skor değerlendirilmesinde de kendini göstermektedir.

Bölgeler bazındaki dağılımda, bölgesel eşitsizlik açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır, kendini göstermektedir. Firma sayıları ve bölgesel dağılım bölümünde Türkiye beş bölgede incelenmiş olup, bu bölgeler;

- Ege – Marmara – Trakya: Birinci Bölge (1)
- İç Anadolu: İkinci Bölge (2)
- Karadeniz Bölgesi: Üçüncü Bölge (3)
- Akdeniz Bölgesi: Dördüncü Bölge (4)
- Doğu ve Güneydoğu Bölgesi: Beşinci Bölge (5)

TABLO: 9/1 Türkiye Sanayinde İmalat Sektörlerinin Kıyaslanması

İmalat Sektörleri	Firma Sayıları ve Bölgesel Dağılım					Üretim Endeksi 1997=100 2008	K.K.O. 2008 %	Üretim Cari Fiyatları 2008 2008 Mio. TL	İmalat Sanayi Üretim Oranı %	İhracat 2008 Mio. \$	İthalat 2008 Mio. \$	RCA Değeri 2008	Üretimde Çalıanlar Endeksi 2008	Çalışan Verimliliği		
	Firma Sayısı	Sektör Katma Değer Oranı %	Bölgesel Dağılım (%)													
			1	2	3										4	5
Gıda	1.674	11,9	52,3	15,5	15,2	9,1	7,9	133,4	70,3	31.050	6.300	3.200	98,1	83,9	175	
Tütün	25	2,1	68,0	--	20,0	4,0	8,0	126,3	69,2	3.100	136	89	49,1	64,2	207	
Tekstil	1.727	12,5	77,6	4,2	1,0	7,4	9,8	94,7	77,6	14.800	10.720	5.010	131,0	66,3	135	
Giyim Eşyası	1.502	5,6	89,6	4,1	2,1	3,1	1,1	105,8	80,7	6.700	9.970	702	305,1	68,2	140	
Deri	305	0,5	87,5	5,6	3,6	0,3	3,0	85,7	67,9	836	396	949	-55,0	49,2	163	
Orman	232	0,5	63,3	9,9	12,1	13,8	0,9	171,0	84,7	2.105	340	785	-46,7	101,2	161	
Kâğıt	218	1,5	80,3	6,4	2,8	7,8	2,7	115,0	81,0	3.500	650	2.600	-88,2	61,5	190	
Basın-Yayın	197	1,1	73,6	22,9	0,5	2,5	0,5	137,2	75,1	1.406	103	406	-105,2	72,6	185	
Petrol, Kömür	40	16,2	90,0	2,5	--	5,0	2,5	99,1	90,1	18.650	2.407	7.610	-92,0	84,2	115	
Kimya	439	10,3	80,6	10,5	2,1	5,2	1,6	169,2	76,9	18.390	3.710	21.900	-124,1	90,6	93	
Plastik	615	3,1	81,0	9,6	2,0	4,6	2,8	177,5	78,4	8.566	3.085	2.710	60,2	114,5	160	
Toprakdan Eşya	805	6,0	58,4	14,2	15,0	7,7	4,7	140,8	81,2	12.870	3.167	1.405	126,5	93,3	150	
Ana Metal	412	5,6	64,3	17,2	9,7	6,3	2,5	146,2	81,0	26.340	8.996	17.100	-11,6	92,4	159	
Metal Eşya	862	2,7	73,1	19,3	1,3	5,0	1,3	112,3	72,0	4.524	2.910	2.840	74,5	79,0	145	
Makine	978	5,8	68,1	23,5	2,5	4,7	1,2	159,5	75,9	10.045	6.540	16.020	-41,5	105,0	159	
Büro-Bilgi İşlem	10	0,5	90,0	10,0	--	--	--	135,0	85,0	620	86	2.703	-296,0	83,9	160	
Elektrikli Cihazlar	349	2,2	79,4	16,6	1,1	1,7	1,2	105,0	77,8	4.208	2.407	5.011	-20,7	76,9	144	
Radio-TV	63	3,1	84,1	14,3	--	1,6	--	350,4	82,5	5.205	3.502	5.305	5,5	160,2	210	
Tıbbi Hass. Optik	87	0,3	66,7	27,6	3,4	2,3	--	97,2	79,3	390	230	3.200	-210,0	86,1	110	
Otomotiv	257	6,1	75,9	15,9	1,6	5,4	1,2	208,0	78,6	25.610	16.010	17.940	39,5	150,5	140	
Diğer Ulaşım Araç	58	0,8	82,8	8,6	8,6	--	--	55,6	77,1	780	2.525	2.305	56,9	76,3	155	
Mobilya, Diğer	438	1,6	67,8	21,2	5,3	4,6	1,1	170,1	83,1	4.407	2.456	2.207	70,2	117,8	151	
İmalat San. Topl.	11.293	100,0	75,2	12,7	5,0	4,6	2,5	134,0	78,2	204.102	86.648	127.997	-	89,9	155	

Kaynak: Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Md., Ankara, 2007

TABLO: 9/1 ile ilgili notlar:

- 1) 2008 yılına ilişkin değerler tarafımızdan hesaplanmıştır.
- 2) Firma sayıları 2001 Genel Sanayi ve İşyeri Sayımından ve imalat sanayi içindeki sektör katma değerleri 2008 yılı katma değer hesaplarına göre bulunmuştur.
- 3) Katma değer hesaplarında, işçi ücretlerinin hesaplarında tahminler tarafımızdan yapılmıştır. Oranlar, imalat sanayi toplamına sektör katma değerlerinin oranıdır.
- 4) Bölgesel iş yeri dağılımında, sektörlerin bölge içindeki firma sayısının Türkiye genelindeki sektörel firma sayısına oranı alınmıştır.
- 5) Üretim endeksi, üretimde çalışanlar endeksi, çalışanlar verimlilik endeksinde 1997 yılı 100 alınmıştır. Dolayısıyla 2008 yılına kadar on iki yıl incelenmiştir.
- 6) Sektörel üretim değerleri cari fiyatlarla alınmış olup, 2008'in son üç ayı tahmin edilmiştir. Keza ithalat ve ihracat değerlerinin son üç ayı da tahmin edilmiştir.
- 7) RCA, Karşılaştırmalı Üstünlükler olarak adlandırılan, sektördeki dış ticaret gücünü tespit amacıyla hesaplanmıştır. RCA skorlarına göre 50 ve üzerindeki değerler "Rekabet Gücü yüksek", 50'den düşük ve -50'den büyük ($50 \geq RCA > -50$) "Rekabet Gücü sınırda"-50'de küçük ($-50 > RCA$) "Rekabet Gücü Düşük" sektörler olarak belirlenmektedir.

şeklinde belirlenmiştir. Firma sayılarının bölgelere göre dağılım oranları saptanarak tabloda gösterilmiştir. Katma değer ve üretim hacminin bölgesel dağılımı da bu oranlara çok yakındır. Dolayısıyla bu oranlar Türkiye sanayinin katma değer payları olarak dikkate alınmalıdır.

Tablo incelendiğinde hemen her sektörde birinci bölge yüksek paylar almaktadır. Bu oranlar sektörlerle göre %52,3'ten başlayarak %90'a kadar çıkmakta, ortalama değer %75 civarında olmaktadır. İkinci bölgenin katma değer payları %2,5 ile %27,6 arasındadır. İkinci bölgenin katma değer payları %2,5 ile %27,6 arasındadır. Yalnızca tütün sanayi hiç pay almamaktadır. Üçüncü bölge ele alındığında oranlar %0,5 ile %20 arasında olup, petrol-kömür, büro-bilgi işlem makineleri ve radyo-TV cihazları sanayileri bu bölge mevcut değildir. Dördüncü bölge olan Akdeniz Bölgesi'nde turizm konusunda önemli yatırımlar bulunmakta, sanayi katma değeri payları %0,3 ile %13,8 arasındadır. Son bölge (Doğu ve Güneydoğu) ise sanayileşmemiş bir bölge niteliğindedir. Nitekim bu bölgedeki oranlar %0,5 ile %9,8 arasında kalmakta ve dört sektör bu hiç yer almamaktadır. Sektör genel ortalaması imalat sanayi toplamında %2,5 olmaktadır. Bu bölgedeki Gaziantep ili tek başına sektörlerden önemli bir pay aldığından ortalamaı yükseltmektedir. Gaziantep hariç tutulduğün %2,5 oranı %1,5'lere düşmektedir. Bu durum bölgesel planlamanın ne kadar önemli olduğunu acı biçimde ortaya koymaktadır. Bölgesel eşitsizliğinin bu denli uçurum oluşturduğu bir ülkede gelir dağılımının ortaya çıkardığı sorunlara şaşmamak gerekecektir.

9.2 Öncelikli Sektörler ve Öncelikli Sanayinin Geliştirileceği Bölge Planlamaları

Bundan önceki bölümde sunulan TABLO: 9/1'den yararlanılarak ve her sektörde çalışanların sayısını da dahil ederek sektörel bazda hazırlanan performans sıralamaları tablosu TABLO: 9/2'de verilmiştir. Tablo yirmi iki alt sektöre göre hazırlanmıştır.

Tabloda firma sayılarının bölgesel oranları ve buna göre yapılan sıralamada, firma sayıları itibarıyla tekstil ilk sırada yer almakta, bunu gıda, giyim eşyaları, makine ve metal eşya sanayileri izlemektedir.

Üretim hacmi oldukça yüksek olan petrol-kömür işleme, kimya, otomotiv, topraktan mamul eşya, ana metal gibi sektörlerde firma sayısı az olup, genellikle yıllara göre bir yoğunlaşma görülmektedir.

Çalışanların sektörel bazda dökümü, toplam içindeki oranı ve sektör sıralaması da tabloda belirtilmiştir. Tekstil sanayi yine en fazla istihdamı gerçekleştiren alt sektör niteliğindedir. Ardından giyim eşyası ve gıda sanayi alt sektörleri az arayla ikinci ve üçüncü sırayı almışlardır. Toprakten mamul eşya, makine imalat, kimya ve ana metal sanayi alt sektörleri de bunları izlemektedir. Metal eşya ve otomotiv sekizinci ve dokuzuncu sırada yer almaktadır.

TABLO: 9/2 İmalat Sanayi Alt Sektörleri Performans Sıralama Tablosu

İmalat Sanayi Sektörleri	Firma Sayısı Oranı %	Sıralama	Çalışan Sayısı	Çalışan Oranı %	Sıralama	Sıralama						
						Katma değer	Üretim hacmi	İhracat	İthalat	RCA	Çalışan Endeksi	Çalışma Verimliliği
Gıda	14,8	2	149.734	13,6	3	3	1	6	9	4	12	5
Tütün	0,2	21	16.097	1,5	15	14	16	20	22	9	20	2
Tekstil	15,3	1	219.749	20,0	1	2	6	2	8	2	19	19
Giyim Eşyası	13,3	3	153.011	14,0	2	9	10	3	20	1	18	18
Deri	2,7	12	16.400	1,5	14	20	19	17	18	16	22	6
Orman Ürünleri	2,1	14	10.706	1,0	19	19	17	18	19	15	6	7
Kağıt	1,9	15	21.063	1,9	13	16	15	16	14	17	21	3
Basın-Yayın	1,7	16	12.094	1,1	18	17	18	21	21	19	17	4
Petrol, Kömür	0,4	20	7.331	0,7	20	1	4	14	5	18	11	20
Kimya	3,9	8	58.592	5,4	6	4	5	7	1	20	9	22
Plastik	5,4	7	40.692	3,8	10	11	9	10	12	7	4	8
Toprakten Eşya	7,1	6	68.087	6,2	4	6	7	9	17	3	7	13
Ana Metal	3,6	10	56.795	5,2	7	8	2	4	3	12	8	11
Metal Eşya	7,6	5	50.197	4,6	8	12	12	11	11	5	14	15
Makine	8,7	4	67.637	6,1	5	7	8	5	4	14	5	10
Büro-Bilgi İşl. Mak.	0,1	22	1.212	0,1	22	21	21	22	13	22	13	9
Elektrikli Mak.	3,1	11	31.643	2,9	11	13	14	15	7	13	15	16
Radyo, TV Cihaz.	0,6	18	15.919	1,5	16	10	11	8	6	11	1	1
Tıbbi, Hassas Alet	0,8	17	5.541	0,5	21	22	22	19	10	21	10	21
Otomotiv	2,3	13	47.493	4,4	9	5	3	1	2	10	2	17
Diğer Ulaşım Araç	0,5	19	12.290	1,2	17	18	20	12	15	8	16	12
Mobilya, Diğer	3,9	9	30.280	2,8	12	15	13	13	16	6	3	14
Toplam	100,0		1.093.193	100,0								

Kaynak: Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Md, Ankara, 2007

Not: Bu tablo aynı zamanda TABLO: 9/1 verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tabloda katma değer sıralaması ve üretim hacmi sıralaması ilk beşte yer alan sektörleri de ortaya koymaktadır. Katma değerde; petrol-kömür, tekstil, gıda, kimya ve otomotiv ilk sıralarda olup, üretim hacminde; gıda, ana metal, otomotiv, petrol-kömür ve kimya sektörleri ön sıralardadır. İhracat ve ithalat değerlerine göre sektörel sıralama, dış ticarete ilişkin göstergeleri de ortaya çıkarmaktadır. İhracatçı sektörler; otomotiv, tekstil, giyim eşyası, ana metal ve makine imalat sanayileri olup, en fazla ithalat yapan sektörler ise kimya, otomotiv, ana metal, makine ve petrol-kömür işleme alt sektörleridir. Bu durum ileride analiz edileceğinden burada üzerinde durulmamıştır.

Tabloda RCA skoruna göre en rekabetçi ilk beş alt sektör; giyim eşyası, tekstil, topraktan mamul eşya, gıda ve metal eşya olup, hepsi ülkede mevcut olan ham madde kaynaklarından yararlanan, istihdamı yüksek ve ithalatı düşük olan sektörlerdir.

Çalışanların endeksi ve çalışma verimlilik endeksi sıralaması tabloda son iki sütundadır. Radyo-TV haberleşme cihazları sanayi her iki alanda da ilk sıradadır. Otomotiv, mobilya, plastik ve makine imalat sektörleri üretimde çalışanların istihdamını artıran, tütün, kâğıt, basım-yayım ve gıda sektörleri de çalışan verimliliğinde önde gelen sektörlerdir. Özellikle 2002 yılından sonra sanayide istihdam alanı daralmış, pek çok alt sektörde çalışanlar endeksi düşmüştür. Ancak buna karşın iş gücü verimliliği artmıştır. Bu durum teknolojisini yenilemeyen imalat sanayinin küresel rekabet karşısında nasıl ayakta kaldığını ortaya koymaktadır: Ucuz iş gücü, azalan mamul maliyetleri, Uzak Doğu'dan yapılan ara mal ithalatı, dolayısıyla fasonlaşan sanayi işletmeleri bu tabloyu tamamlamaktadır. Yirmi iki alt sektör için TABLO: 9/1 ve TABLO: 9/2 birlikte değerlendirildiğinde, 2008 yılı için aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır.

- EN YÜKSEK KATMA DEĞER YARATAN ALT SEKTÖRLER
 - 1) Petrol-kömür işleme sanayi
 - 2) Gıda ve içecek sanayi
 - 3) Kimya sanayi
 - 4) Makine imalat sanayi
 - 5) Otomotiv sanayi
 - 6) Topraktan mamul eşya sanayi
- EN FAZLA İSTİHDAM SAĞLAYAN ALT SEKTÖRLER
 - 1) Tekstil sanayi
 - 2) Giyim eşyası sanayi
 - 3) Gıda ve içecek sanayi
 - 4) Topraktan mamul eşya sanayi
 - 5) Makine imalat sanayi
 - 6) Kimya sanayi
- EN FAZLA İHRACAT YAPAN ALT SEKTÖRLER
 - 1) Otomotiv sanayi
 - 2) Tekstil sanayi
 - 3) Giyim eşyası sanayi
 - 4) Ana metal sanayi
 - 5) Makine imalat sanayi
 - 6) Gıda ve içecek sanayi
- EN FAZLA İTHALAT YAPAN ALT SEKTÖRLER
 - 1) Kimya sanayi
 - 2) Otomotiv sanayi
 - 3) Ana metal sanayi
 - 4) Makine imalat sanayi
 - 5) Petrol-kömür işleme sanayi
 - 6) Radyo, TV, iletişim cihazları sanayi

- **DIŞA BAĞIMLI ALT SEKTÖRLER (İhracat / İthalat oranı)**
 - 1) Tıbbi cihazlar, Hassas aletler imalat sanayi % 7,2
 - 2) Büro, bilgi işlem cihazları sanayi % 3,1
 - 3) Kimya sanayi %16,9
 - 4) Kâğıt ve kâğıt ürünleri sanayi %25,0
 - 5) Basım-yayım sanayi %25,4
 - 6) Petrol-kömür işleme sanayi %31,6
 - 7) Makine imalat sanayi %40,8
 - 8) Deri ürünleri sanayi %41,7
 - 9) Orman ürünleri sanayi %43,3
 - 10) Elektrikli cihazlar sanayi %48,0
 - 11) Ana metal sanayi %52,6
 - 12) Radyo, TV, iletişim cihazları sanayi %66,0
 - 13) Otomotiv sanayi %89,2
- **EN YÜKSEK ÇALIŞANLAR VERİMLİLİĞİ OLAN ALT SEKTÖRLER**
 - 1) Radyo, TV, iletişim cihazları sanayi
 - 2) Tütün işleme sanayi
 - 3) Kâğıt ve kâğıt ürünleri sanayi
 - 4) Basım-yayım sanayi
 - 5) Gıda ve içecek sanayi
 - 6) Deri ürünleri sanayi
- **ÜRETİM HACMİ YILLARA GÖRE EN FAZLA ARTAN ALT SEKTÖRLER**
 - 1) Radyo, TV, iletişim cihazları sanayi
 - 2) Plastik sanayi
 - 3) Orman ürünleri sanayi
 - 4) Kimya sanayi
 - 5) Makine imalat sanayi
 - 6) Ana metal sanayi
- **EN YÜKSEK KAPASİTE KULLANAN ALT SEKTÖRLER**
 - 1) Petrol, kömür işleme sanayi
 - 2) Büro, bilgi işlem makineleri sanayi
 - 3) Orman ürünleri sanayi
 - 4) Mobilya sanayi
 - 5) Radyo, TV, iletişim cihazları sanayi
 - 6) Topraktan mamul eşya sanayi
- **REKABET GÜCÜ (RCA FAKTÖRÜ) EN YÜKSEK OLAN ALT SEKTÖRLER**
 - 1) Giyim eşyası sanayi
 - 2) Tekstil sanayi

- 3) Topraktan mamul eşya sanayi
 - 4) Gıda ve içecek sanayi
 - 5) Ana metal sanayi
 - 6) Orman ürünleri sanayi
- **ÇALIŞAN KİŞİ BAŞINA KATMA DEĞERİ EN YÜKSEK ALT SEKTÖRLER**
 - 1) Petrol-kömür işleme sanayi 900.300 TL/Kişi
 - 2) Radyo, TV, iletişim cihazları sanayi 270.000 “
 - 3) Kimya sanayi 121.000 “
 - 4) Otomotiv sanayi 69.500 “
 - 5) Ana metal sanayi 59.800 “
 - 6) Topraktan mamul eşya sanayi 51.400 “
 - 7) Makine imalat sanayi 46.300 “
 - 8) Gıda ve içecek sanayi 42.800 “
 - **ÇALIŞAN KİŞİ BAŞINA ÜRETİM HACMİ EN YÜKSEK ALT SEKTÖRLER**
 - 1) Petrol, kömür işleme sanayi 2.544.000 TL/Kişi
 - 2) Otomotiv sanayi 539.000 “
 - 3) Büro, bilgi işlem cihazları sanayi 512.000 “
 - 4) Ana metal sanayi 464.000 “
 - 5) Radyo, TV, iletişim cihazları sanayi 327.000 “
 - 6) Kimya sanayi 314.000 “
 - 7) Gıda sanayi 207.000 “
 - 8) Orman ürünleri sanayi 197.000 “

TABLO: 9/1 ele alındığında sektördeki katma değer toplamının alt sektörler ve bölgelere göre dağılımı üzerinde kısaca durulmuştur. İmalat sanayi katma değerinin bölge bazında eşitsiz dağılımı, hem GSHM'nin bölgesel dağılımında hem de gelir grupları arasındaki paylaşım uçurumunda ortaya çıkmaktadır. Bu durumda en gelişmiş bölgeler olan birinci ve ikinci bölgeler, sınai yatırımın ve üretimin yoğunlaştığı bölgelerdir.

Birinci bölge Marmara, Ege ve Trakya'yı kapsamakta olup, burada en gelişmiş alt sektörler ve öncelikle ele alınmış sektörler; tekstil, giyim eşyası, deri, kâğıt, basım-yayım, petrol-kömür işleme, kimya, plastik, büro-bilgi işlem cihazları, elektrikli cihazlar, radyo-TV-iletişim, otomotiv, diğer ulaşım araçları olmaktadır.

İkinci bölge İç Anadolu Bölgesi olarak saptanmış olup, en gelişmiş ve öncelikle ele alınmış alt sektörler; gıda, orman ürünleri, basım-yayım, ana metal, metal eşya, makine imalat, elektrikli cihazlar, tıbbi-hassas-optik aletler ve mobilyadır.

Üçüncü bölge Batı ve Doğu Karadeniz'i kapsamaktadır. Burada görece gelişmiş ve önceliği almış alt sektörler; gıda, tütün, orman ürünleri, topraktan mamul eşya, ana metal olarak belirlenmektedir.

Dördüncü bölge Akdeniz yer almaktadır. Öncelikle gelişmiş alt sektörler; gıda, tekstil, orman ürünleri, ana metal olmaktadır.

Beşinci bölge Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu içermektedir. Görece gelişmiş alt sektörler; gıda, tütün ve tekstildir.

Dördüncü bölge olan Akdeniz turizm sektörüne açıktır ve bu sektöre yatırım yapılmaktadır. Dolayısıyla sanayinin gelişmemiş olması buna bağlanabilir. Ancak beşinci bölgede ve üçüncü bölgede katma değer payları %2,5 ve %4,6'dır. Yaratılan katma değerler ise sırasıyla 1,4 ve 2,6 milyar TL olmaktadır. Bu durum gelir dağılımı farkını da açık olarak ortaya koymaktadır.

Üçüncü bölgede öncelikli sektör olarak ele alınıp teşvik edilmesi gereken sektörler giyim eşyası, kömür işleme (Zonguldak yöresi), metal eşya, plastik, makine imalat, mobilya alt sektörleri olmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ise giyim eşyası, topraktan mamul eşya, metal eşya, makine imalatında ara malı niteliğinde olanlar, makine tamir ve bakım alt sektörleri geliştirilmelidir. Keza bu bölgede topraktan mamul eşya, cam ve seramik ürünleri, yöresel pazarlama ve ihracat için ele alınabilecek ürünlerdir.

Makine imalat sanayi, alt sektör ve ürün grupları itibarıyla oldukça geniş kapsamlıdır. Bunlardan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde (beşinci bölge) öncelikle yapılacak yatırımlarla (bölgesel teşvik ve destek politikaları ile) sanayi katma değerini daha dengeli bir biçimde artırmak mümkündür.

Bu bölgelerde öncelikli makine imalat ürün grupları;

- Musluk ve vana imalatı
- Sanayi fırını, ocak ve brülör imalatı
- Kaldırma ve taşıma teçhizatı imalatı
- Tarım alet ve makinelerinden ekim, dikim ve hasata yönelik alet ve teçhizatı imalatı
- Süt ve kümes hayvanlarına yönelik alet ve teçhizatın imalatı
- Gıda, içecek ve tütün işleyen bazı makine ve teçhizatın imalatı
- Madencilik ve taşocağında kullanılan bazı teçhizatın imalatı, bakım ve onarımı
- Elektriksiz ev aletlerinin imalatı
- Sulama, akıtma ve drenaja yönelik teçhizat ve tertibatın imalatı

olarak seçilmiştir.

10. ÖNCELİKLİ SEKTÖR VE BÖLGESEL KALKINMAYI ESAS ALAN SANAYİLEŞME YAKLAŞIMI

Bu bölümde özellikle daha önceki bölümde incelenen sanayi alt sektörleri temel alınarak ve her bir sektör ayrı ayrı değerlendirilerek, bölgesel planlama ile kalkınmayı mümkün kılacak bölgelerarası ekonomik dengeyi sağlayacak politikalar üzerinde durulacaktır. Bundan önce incelenen verilerle, bölgesel planlamanın hangi araçlar ve politikalar ile yapılmaya çalışıldığı bugün gelinen noktada bölgelerarası eşitsizliğin hangi noktaya ulaştığı ortaya konulmuştur. Bu arada 1950'lerden buyana bölge planlamasının nasıl ele alındığı ve günümüzde yasalaşan Bölgesel Kalkınma Ajansları kanunu ile de ne yapılmak istendiği belirtilerek konu boyutlu olarak araştırılmıştır.

Bu bölüm bir bölge planlama ve kalkınmasına alternatif bir yaklaşım olacaktır. Burada yalnızca sanayileşme ve bölge bazında öncelikli sanayi alt sektörleri uygulaması söz konusu değildir. Bölge kalkınmasının tarım, turizm, madencilik, finansman ve sosyal-kültürel kalkınma ile entegre bir planlamayı gerektirdiği de bilinmelidir. Sanayi bu bütünün bir parçası, ancak önemli bir parçasıdır. Burada yalnız sanayileşmeye yönelik bir yaklaşımla bölgesel kalkınma ele alınacaktır.

A - BÖLGESEL KALKINMA VE TEMEL EĞİLİMLER

Ekonomik büyüme ve kalkınma amacıyla, ülkenin mevcut kaynak ve olanaklarını rasyonel biçimde kullanmak, bir ülkenin gelişmesinde temel hedeftir.

Hemen her ülkede doğal bir merkez çevresinde yoğunlaşan ekonomik ve sosyal faaliyetler, bölgelerarası gelişme farklılıklarını ortaya çıkarmış, büyük dengesizliklere neden olmuştur. Bu süreç bölgelere göre farklı etkinlikler yaratarak, nüfus dağılımı, kentler, çevre ve doğal bütünleri bozmuştur. Böylece kalkınmanın ekonomik ve sosyal maliyetlerini yükselterek daha ileriye yönelik gelişmelerde tıkanıklıklara yol açmıştır. Bölgelerarası gelişmedeki dengesizlik, gelir dağılımı ve bölüşümünü de bozarak ekonomik-sosyal bozulmalara neden olmuştur.

Bölgelerarası kalkınma yaklaşımı ile, tüm ülkelerin ekonomik ve sosyal politikalarında, az gelişmiş bölgelerin gelişmiş bölgelere ekonomik-sosyal düzey açısından yaklaşılması ve farklılıkların giderilmesi amaçlanmaktadır. Bu gelişmeler "bölge" ve "kalkınma" kavramlarının bir bütün olarak ele alınmasına yol açmış, planlama ve bölgesel kalkınma çabalarında alternatif politika arayışlarını gündeme taşımıştır.

Gelişmiş ülkelerde, uzun yıllardan beri üzerinde durulan bölgesel planlama ve bölgesel kalkınma ajansları yaklaşımı, az gelişmiş ülkelerde pek rağbet görmemiş ve altyapı yatırımları ile sınırlı kalmıştır. Türkiye'de 1960'tan buyana yapılan kalkınma planları ulusal ölçekte planlı kalkınmayı gündeme getirmiş, bölgesel planlama çalışmalarına ciddi olarak el atılmamıştır. "Kalkınmada öncelikli yöreler" uygulaması ise siyasi erk tarafından bir oy potansiyeli olarak öngörülerek yeterli planlama ile kaynak tahsis ve aktarımı yapılamamıştır. Yatırım teşvikleri kağıt üstünde kalmış, özel sektöre öncülük görevi verilmiş, fiziki planlama ile sektörel öncelikler ele alınmamıştır. Bu durum bölgesel potansiyelin, hammadde, insan gücü, fiziki altyapı yatırımları ile desteklenip uygulanmasını mümkün kılmamıştır. Devletin destekleri ile tek tek kurulan tesisler, ekonomiyi topyekun bölge kalkınmasını sağlayabilecek boyuta ulaştıramamıştır.

Bölgesel planlama ve kalkınma için, öncelikle bölgenin yöre yöre sanayi, altyapı (elektrik, su, v.s.), hammadde, nitelikli işgücü, doğal kaynaklar, eğitim desteği gibi girdilerin belirlenmesini ve tahsis edilebilecek finansman kaynaklarının ortaya konulmasını ele almak gerekmektedir.

B - BÖLGESEL PLANLAMA VE KALKINMADA YAKLAŞIMLAR

Günümüzde bölgesel dengesizliklerin artması, bu dengesizliklerin üzerinde durulup tartışılmasını ve nedenlerinin araştırılmasını zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla araştırmacılar (ekonomist, mühendis ve planlamacılar) ekonomik coğrafyaya yeniden eğilerek yeni bulgulara yönelmişlerdir. Burada gündeme getirilen pek çok ekonomik olayın arkasında, dünya kaynaklarının yöresel (bölgesel) dağılımının ve paralel olarak faktör hareketlerinin rolünün bulunduğu saptanmıştır. Belli coğrafi özelliklere sahip bölgelerin daha fazla geliştiği de gözlenen ve belirlenen bir durum olmuştur. Elbette burada bu “özellikler” çok çeşitli parametrelerin incelenmesi ile ortaya konulabilmektedir. Tek bir örnek de yeterli değildir.

Genel tanımıyla ekonomik coğrafya, ekonomik faaliyetlerin doğal çevre ile ilişkisini inceler. Örneğin çevreci determinist akımda iklimin, sağlık, fiziksel ve zihinsel yeterlilik üzerinde belirleyici rolü bulunduğu düşünülür. Öte yandan bu akıma göre uygarlığın, toplumun enerji ve yeterliliğinin ve ayrıca bilgi ve yaratıcılığının bir sonucu olduğu düşünülürse, iklim toplumların ilerleme ve gerilemesinde “ana kaynak” olmaktadır. Daha sonra gelişen akımlar ise, coğrafi koşulların yanı sıra toplumların kültürel ve tarihi birikimlerinin, örgütlenme biçimlerinin ve hukuksal yapılarının da toplumsal gelişme üzerinde etkili önemli etmenlerden olduğunu vurgulamaktadırlar. Bütün bu birikim, örgütlenme ve yapılanmalar da beraberinde “bölge” kavramının değerlendirilip irdelenmesini gündeme getirmiştir. Böylece “bölge”nin coğrafyanın özü olduğu gerçeği sürekli bir kabul görmüştür.

Zamanla “bölge”ye yaklaşım mekan organizasyonu anlayışıyla birlikte ele alınmıştır. Mekan organizasyonu anlayışının gelişmesi ise, bölgesel planlamada coğrafyanın kullanılmasını kaçınılmaz olarak belirlemiştir. Yani o yerin coğrafyası, bölgesel planlama ve bölge kalkınması birebir ilişkili ve iç içe olan kavramlardır. Günlük uygulamada da bu durum geçerlidir. Dolayısıyla, bir bölgenin ekonomik kalkınması ele alınırken, yörenin coğrafi özellikleri ve buna bağlı olarak bölgesel planlamanın yapılış biçimi dikkatle irdelenmelidir.

Ekonomik coğrafya yaklaşımında, ekonomik faaliyetlerdeki yoğunlaşma ve kümelenmenin kaynağı uzmanlaşma, büyüme ve içsel/dışsal ekonomiler nedeniyle oluşan dış ticaret avantajlarıdır. Buna göre ekonomik etkinliklerin yöresel dağılımı, merkezci (yığılma) ve merkezkaç (saçılma) kuvvetlerinin bileşkesi olarak belirlenir. Coğrafi yoğunlaşmada, pazar ölçeği, işgücü piyasasının yoğunluğu ve dışsal ekonomiler yer almaktadır.

Özetle ekonomik coğrafya ile kalkınma arasındaki ilişkiyi, buradaki deterministlerin normlarına göre aşağıdaki gibi değerlendirmek olanaklıdır.

- Tropikal bölgeler, ılıman iklimli bölgelere göre daha geri kalmıştır.
- Kıyı bölgeleri ve kıyılara nehir yolları ile bağlantılı bölgeler, hinterland olanlara kıyasla bölgesel kalkınmada avantajı olan yerlerdir.
- Kıtaların içlerinde yer alan bölgeler, denizlere erişme zorluğu nedeniyle daha dezavantajlı konumdadır (Afrika, G. Amerika v.s. örnek alınabilir).
- Kıyı bölgelerindeki yüksek nüfus yoğunluğu, içsel, bölgesel ve uluslararası ticarete erişim açısından ekonomik kalkınmada uygun koşullar sağlar.
- Günümüzde nüfus artışı ile bir ülkenin ekonomik büyüme potansiyeli arasında negatif bir ilişki vardır.

C - BÖLGESEL KALKINMA VE BÖLGESEL PLANLAMA

“Bölgesel Kalkınma” kavramı geniş ve dar anlamıyla tanımlanırsa, önemli ölçüde farklılaşabilir. Bu anlam tanımına göre de değişik yaklaşımlar gerektirecektir. Bölgelerarası gelişme düzeyi farkı;

dünyada kıtalararası, ülkelerarası, aynı ülkede bölgeler-yörelere ve bir kentin semtleri arasında da meydana gelebilir. Örnek olarak ortaya konulursa:

- Planlamada ekonomik öncelikler esas alınırsa polarize bölge
- Çevresel ve ekonomik kriterler ele alınırsa havza ya da coğrafi bölge
- Kültürel-tarihi kriterler esas tutulursa siyasi bölge

ile bölge tanımı ortaya konulmaktadır.

Genel olarak Ulusal Ekonomik Kalkınma Planlarında, kalkınma çabasının hedefi “Kalkınma Bölgeleri” olarak tanımlanır. Dolayısıyla “büyüme noktaları” dar anlamıyla ortaya konulmaktadır.

Bölgesel planlama, bir bölgenin ekonomik, sosyal ve fiziki yönden koordine edilmesi ile belirlenir. Burada planlama, bir mekanın en rasyonel biçimde düzenlenmesi ve bu düzenin gerektiği şekilde donatılması ile ortaya çıkmaktadır. Devletin elindeki sulama ve enerji kaynakları, ulaşım, sanayi teşvikleri gibi olanaklar kullanıldığı gibi iç ve dış finansman kaynakları, bölgenin girdi ve işgücü potansiyeli de optimal biçimde kullanıma girmektedir. Bölge planlamasının esas amacı, bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesine yöneliktir. Bunun için kullanılan araçlar devletin özel kaynaklarının, bölgenin imkanlarının seferber edilmesini gerektirmektedir.

Planlama yalnızca mekanın koordinasyonunu değil, karşılaşılan veya ileride ortaya çıkacak problemlere çözüm getirmek üzere bilimsel araştırma tekniği ile ulaşılan sonuçların değerlendirilmesi ve uygulama olanaklarının önerilmesini de kapsar. Bölge planlamasının değişik yöntemleri vardır:

- Gözleme dayanan yöntemlerde veri ve bulgular toplanır, istatistiki olarak tasnif edilip değerlendirilir. Böylece uygulanabilir bir durum ortaya çıkar.
- Matematiksel yöntem, bölgenin hareketlilik sınırını açıklayan, verileri matematiksel olarak büyüme hesapları ile bütünleştiren ve uygulamaya hazırlayan bir niteliktedir. Burada bölgeye ilişkin değişik göstergelerin bir arada değerlendirilmediği matrisler kullanılır.

Bölge planlamasının başarılı olmasında ulusal planlama ön koşuldur. Bu bölge planları arasında eşgüdüm ve dengeyi sağlar. Ayrıca alt bölge planlaması yapılması da aynı derecede önemlidir. Alt sınıflama genelde; gelişmiş bölgeler, az gelişmiş bölgeler, büyümenin baskısı altında bölgeler, acil müdahale bölgeleri, risk bölgeleri, hassas bölgeler ve özel statülü bölgeler şeklinde olmaktadır.

Burada ulusal ve bölgesel planlamanın son yirmi yıldır gözden çıkarılan, neoliberal yaklaşımlarla devre dışı bırakılmaya çalışılan bir anlayışa kurban edilmeye çalışıldığını da belirtmek gerekir. Özellikle planlama kavramı eğitimlerden bile çıkarılma durumuna gelmişken, küresel krizin ortaya çıkardığı tablo, yeniden planlama, kalkınma, bölgesel-ulusal kalkınma kavramlarını gündeme getirmiştir.

D - BÖLGESEL PLANLAMA MODELİNİN AMAÇLARI VE ÖZELLİKLERİ

Genel olarak planlama çalışmalarının genel amacı, kapsadığı nüfusun refah düzeyini eşitlemek ve artırmaktır. Bu amaca hizmet eden amaçların başında, bölgelerarası farklılıkların giderilmesiyle ülke genelinde ekonomik başarıya ulaşılmasını sağlayacak “Bölgesel Planlama ve Kalkınma” yaklaşımı gelmektedir.

Bölgesel Planlama ve Kalkınma yaklaşımı ilk kez ABD’de Tennessee’de başlatılmış olup Avrupa’da ise ikinci Dünya Savaşı’nın yıkıcı etkileri ve teknolojik gelişme farklılıkları ortaya çıkınca, bölgelerarası

dengelesizlikler dolayısıyla gündeme gelmiştir. Fransa'da Paris ve çevresinin hızlı gelişmesi ve diğer bölgelerle olan farklılaşma, İtalya'da Kuzey-Güney dengelesizliğinin yarattığı sonuçlar, İngiltere'de İskoçya ve Galler'deki eski sanayilerin çökmesi tipik örneklerdir. Bu amaçla Avrupa'da çeşitli bölgesel plan uygulamaları halen sürdürülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde ise bölgeler arasındaki büyük sosyal ve ekonomik farklılaşmalar planlama ve kalkınma çalışmalarını sınırlamış ve bu anlamda pek az ülkede uygulama yapılabilmektedir. Bölgesel seviyede altyapı yatırımları ve çeşitli teşvikler hemen her ülkede görülmekte, yerel yönetimlerin arazi tahsisi, küçük sanayi ve organize sanayi bölgeleri kurulması, kredi temini, ulaşım ve haberleşme olanaklarının geliştirilmesi gibi faaliyetleri sınırlı bir planlama ve kalkınma gelişimini sağlayabilmektedir.

Bölgesel planlama bu sınırlı desteklerin ötesinde, çeşitli alanlardaki bilgi birikimi, uzmanlık, dünya görüşü, yaratıcı düşünce, eleştirel düşünce, uzak görüşlülük, hayal gücüyle de beslenen gerçekçi bir planlama araç ve gereçleriyle hareket edilmesini gerektirmektedir. Yani olay çok boyutlu ve bütünselliğe sahip bir yapıdadır. Ulusal ölçekteki kalkınma planları, kalkınmanın öngörülen hızına ve kaynaklarından yararlanma biçimine ilişkin önemli ilke ve hedefler saptamakla birlikte, sorunun coğrafi boyutunu ihmal etmektedir. Bu nedenle bölgesel planlama ilkin kalkınmanın coğrafi boyutunu yani yersel-mekansal özelliklerini hesaba katmak ihtiyacından yola çıkmaktadır. Böylece bölgesel sorunlara fiziki, sosyal ve ekonomik alanlarda, üç boyutlu bir bütünsellikte yaklaşmaktadır.

Bölgesel planlama, fiziki, toplumsal ve ekonomik planlama çalışmaları arasında bir eşgüdümün sağlanması mümkün olmaktadır. Ulusal kalkınma politikalarının yerel ihtiyaçlara cevap verecek biçimde uygulamaya dönüştürülmesi ve bölge verilerinin değerlendirilmesi bu planlama ile gerçekleştirilmektedir. Böylece bölgesel ve ulusal planlar arasında bir bağ kurulmakta ve bu bağ yerel bilgilerin ulusal kalkınmaya aktarılmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda ulusal planla bütünleşmek mümkün olmaktadır.

Diğer taraftan yerel yönetimler, bölgelerindeki fiziksel çevrenin biçimlenmesine ve nüfusun dağılımına etkiye bulunabilecek çeşitli araçlara sahiptir. Bu bilgi ve birikimlerin etkin ve eşgüdümle kullanılması, ancak o bölge için hazırlanmış planlar ile gerçekleştirilmekte, böylece bölgesel kalkınmaya yol açmaktadır. Bölgesel plan çerçevesinde geliştirilecek organlar ve süreçlerle politikacı, teknokrat ve plancı arasındaki çelişki ve çatışmalar hafiflemektedir. Bu şekilde ortak amaç maksimizasyonunda, bölgesel planlar önemli bir araç olmaktadır.

Ayrıca bölgesel planlama birim ve organlarının mümkün olan en az sayıda hiyerarşik kademelendirmeye sahip olması, katılımcılığı özendirilmekte, tasarım ve uygulama aşamasında rasyonel çözümleri sağlamakta, çelişkileri minimize etmektedir.

Bölgesel plan, merkezi hükümet ve yerel yönetimleri bir disiplin ve temel ilkeler içinde bir araya getirmekte, bölge sorun alanlarına makro düzeyde uyumlu politikalarla yaklaşmaktadır. Böylece bölgesel katılımı uyum sağlanmakta, merkezîyetçi ve vesayetçi tavırlar asgariye indirilmektedir.

Bölgesel planlama çalışmalarının yokluğunda kentler, kendi planlama kararlarının birbiri üzerine etkilerini hesaba katmak gereğini duymazlar. Kent plancıları, kentler arasındaki ekonomik ve toplumsal ilişkilere ilişkin bilgi edinmek için bu planlardan yararlanırlar. Bölgesel planlar, ortak hareket ve işbirliğine bir çerçeve hazırlar ve kent planlarına ivme kazandırılırlar. Bu açıdan önemlidirler.

Özetle denilebilir ki, ulusal kalkınma planları daha çok ekonomik; kent ve imar planları ise fiziksel nitelik taşımaktadır. Bölgesel kalkınma planlarının, ulusal kalkınma planlarından daha fazla plan

içeriği, kent imar planlarınınkinden daha çok ekonomik yönü vardır. Bölgesel planlar yalnızca yatırımlarla değil, yatırımların kuruluş yeri ile de ilgilenmektedir. Ayrıca ekonomik kaynakları da hesaba katarak kentsel planlardan ayrılırlar.

E - BÖLGESEL KALKINMADA SANAYİNİN ÖNEMİ

Bölgesel kalkınma modeli hazırlanmasında, bölgedeki sanayileşme atılımının yönlendirilmesi, doğru sektörlerin seçimi, rasyonel yatırımlar yapılması büyük önem taşımaktadır. Bölge fiziki kaynaklarının, altyapı olanaklarının, işgücü potansiyelinin ve finansman büyüklüğünün birlikte ele alınarak planlanması, ulusal planla bütünleştirmede de doğru bir yaklaşım olacaktır.

Sanayi sektörlerinin Türkiye genelinde dağılımı TABLO : 9/1’de gösterilmiş ve bölgelerin sektörel katma değerden aldıkları pay ortaya konulmuştu. Bu tablo bile tek başına sanayi göstergeleri ile bölgelerarası dengesizliği ve eşitsizliğini ortaya koymaktadır. Buradan çıkartılacak yargı; 1950’lerden buyana uygulanan bölge politikaları ile bölgesel eşitsizliğin giderilemediğini hatta farkın giderek açıldığını belirlemektedir. Marmara ve Ege Bölgeleri 2008’de sanayi katma değerinin %75’ini alırken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri yalnızca %2,5 ile yetiniyorsa, burada en azından bir adaletsiz dağılım ve başarısız sanayileşme uygulamaları söz konusudur. Bölge kalkınması ise kağıt üzerinde kalmış, bölgesel planlama yapılamamıştır. Bugün ortaya çıkan ekonomik, politik ve sosyal tablo bu uygulamalardan kaynaklanmaktadır.

Sanayi öncelikli sektörler seçilirken, dokuzuncu bölümdeki sonuçlar ele alınmalıdır. Bu bağlamda aşağıdaki değerlendirme geçerli olacaktır:

- En yüksek katma değer yaratan sektörlerin aynı zamanda ithalatı en yüksek sektörler arasında yer aldığı görülmektedir. Yani bir açıdan ithalata bağımlı alt sektörlerdir. Petrol ve kömür işleme, kimya, otomotiv ve makine imalat bu tip sektörlerdir. Burada yalnızca gıda ve içecek ile topraktan mamul eşya (seramik, çimento, cam v.s.) alt sektörleri seçilip alınabilir.
- En fazla istihdam sağlayan sektörler arasında aynı zamanda en fazla ihracat yapanlar yer almaktadır. Tekstil, giyim eşyası, gıda ve içecek ile topraktan mamul eşya bu tip sektörlerdir. Ancak bu sektörler de “düşük teknolojili ürün” grubuna veya “doğal kaynağa dayalı ürün” grubuna girmektedirler. Yine de bu sektörler özellikle dördüncü ve beşinci bölgelerde geliştirilebilecek sektörlerdir.
- Rekabet gücü yüksek olan sektörlerden bazıları yukarıdaki kriterleri sağlamaktadırlar (tekstil, giyim eşyası, topraktan mamul eşya, gıda ve içecek gibi). Orman ürünleri ve ana metal alt sektörleri rekabet gücü yüksek olmakla birlikte dışa bağımlı (ithalatı yüksek) alt sektörler arasındadır. Ayrıca bu sektörlerin üçüncü, dördüncü ve beşinci bölgelerde kurulabilmesi “rasyonel yatırım” olma yönünden oldukça güçtür.
- Radyo, TV, iletişim cihazları üretimi, büro ve bilgi işlem cihazları sanayi gibi sektörler yüksek teknoloji gerektiren alt sektörler arasındadır. Dışa bağımlı olmakla birlikte, çalışanlar verimliliği yüksek, yüksek kapasite kullanımı olan bu sektörler gelişme aşamasında ürünler üretmektedir. Bir Ar-Ge ve inovasyon merkezi çerçevesinde, bölge önceliğine alınabilirler (üçüncü, dördüncü ve beşinci bölgeler).
- Daha önce de belirtildiği gibi tarım, hayvancılık, turizm, ticaret, finansman, altyapı v.s. sektörlerle birlikte planlanarak yukarıda belirtilen öncelikli sektörler bölgesel kalkınmada önemli bir kalkınma sağlayabilirler. Ancak bölgesel teşvik ve destekler bu açıdan da önem taşımaktadır.

11. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE SONUÇ

Öncelikli sektör ve bölgesel kalkınmaya yönelik, yeniden ulusal ve bölge planlamasına gerek duyulan bir dönemde, TMMOB Sanayi Kongresi 2009 öncesi yapılan bu araştırma alternatif bir sanayileşme olgusunu verilerle ortaya koyup değerlendirerek konuyu kamuoyunun gündemine getirmektedir. Amaç geniş bir platformda tartışma başlatarak, ekonomik krizden çıkışta yol haritasını çizerken bu yaklaşımı göz önüne almak ve uzun vadeli bir “sanayi stratejisini” ortaya koymaktır. Türkiye’nin son planı olan Dokuzuncu Kalkınma Planı ülkenin 2013 yılında Avrupa Birliği’ne entegrasyonu öngörülerek hazırlandığına göre, bu süreçte sanayileşme politikalarını yeniden düzenleme olanağı vardır ve söz konusu tartışmalar planın yeniden revize edilmesini gerektirmektedir.

Türkiye ekonomisinin dışa bağımlı ve kırılgan bir yapıdan kurtarılarak, fasona çalışan kaygan zeminden ülke kaynaklarına dayalı, yeniden yatırım ve ara malı üreten teknolojik gelişime yönelik bir sanayileşmeye geçmesi, önemli bir atılım ortaya çıkaracaktır. Öncelikli sektör analizinde özellikle bu kalkınma stratejisinin temel alınması ve bölgesel dengesizliğin azaltılmasında fiziki bir planlama ile bütünleştirilmesi zorunlu olacaktır. Bu çalışmada imalat sanayinin 22 alt sektörü ayrı ayrı performans değerlendirmesine tabi tutularak söz konusu yaklaşımın gerçekleştirilmesi gündeme getirilmiştir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı çerçevesinde veya yeni bir plan hazırlığına geçilerek öncelikli sektör bazında teşvik ve desteklerle “sanayi politikalarının” saptanması ekonominin sürdürülebilir bir büyüme ile kalkınmaya yönlendirilmesini mümkün kılacaktır. Ancak burada bölge planlaması büyük önem taşımaktadır. Geri kalmış bölgelerin, istihdam odaklı KOBİ kümelenmelerine açık sanayileşme düzeyine ulaştırılması, öncelikli sektörlerden hangilerinin bu bölgelere yönlendirileceğinden geçmektedir. 1960’lardan buyana sürdürülen politikalarla bu bölgesel eşitsizlik giderilememiş, sorun kangren olma noktasına gelmiştir. Şimdilerde çözüm olarak görülen Bölge Kalkınma Ajansları, neoliberal politikaların bu alandaki yansımalarıdır. Sorunu daha da çıkmaza sokacaktır.

Bu bağlamda araştırma, bölge planlamasında bugüne kadar yapılanları ayrıca ele almış ve Bölge Kalkınma Ajanslarına da bir bölüm ayırmıştır. Olayın incelenmesi ile, yöresel ve havza planlaması biçiminde uygulanan projelerin kısmi ve palyatif çözümler getirdiği görülmüştür. 1960’dan beri sürdürülen çabalar bölgesel yönetimlerin ortaya çıkaracağı bağımsızlaşma problemine düğümlenmiş ve merkezi iktidarda zaafın ortaya çıkabileceği endişesini yoğunlaştırmıştır. Ayrıca planlanan yatırımlara kaynak bulunması da başlı başına bir önemli sorundur.

Burada bu tarihsel geçmişe yönelik değerlendirmelerin ve uygulamaların ışığında, büyümenin hızlandırılması, kalkınmanın ulusal yararlar doğrultusunda, geniş bir kesime refahı getirebilecek üretken yatırımlara yöneltilmesi gerekecektir. Temel sorunlardan biri olan işsizliğin en aza indirilmesi, sanayide daha büyük bir işgücü potansiyeli yaratılmasını, tasarrufları maksimize edilerek rasyonel biçimde öncelikli sektörlerle yöneltilmesini zorunlu kılmaktadır. Bir diğer temel sorun da %75’i Marmara, Ege ve Trakya Bölgelerinde yaratılan katma değer, diğer bölgelere yayılacak biçimde, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin kalkınmasına öncelik verilmesini sağlayacak bir bölge planlamasını gündeme getirecektir.

Burada yapılan değerlendirmeler doğrultusunda makro ve mikro düzeyde çözüm önerilerimiz aşağıda belirtilmiştir. Bu önerilerden bir kısmı da araştırmanın çeşitli bölümlerinde ayrıca sunulmuştur. Bu öneriler ilgili kuruluş ve kişilerle yapılacak tartışma platformlarında daha da genişletilip ve geliştirilip, ayrıntılı stratejik çözümlere götürülebilecektir.

- Ekonomi içinde sanayi sektörünün yüksek katma değer yaratan ve istihdam odaklı bir yapılanmaya yönlendirilmesi temelinde dış ticaret, maliye, para ve istihdam politikalarının yeniden düzenlenmesi benimsenip gerekli tedbirler alınmalıdır.
- Sürdürülebilir bir büyüme sağlayacak biçimde dış borçların azaltıldığı ve dış açığın minimize edildiği rasyonel bir dış ticaret politikası uygulanmalıdır. İhracatın artırılmasında üretim esas alınarak ithalatı azaltacak biçimde yeni yatırımlar yapılmalıdır.
- Mali politikalar çerçevesinde, kayıt dışı ekonomik faaliyetleri reel ekonomiye kaydıracak, üretken yatırımlara öncelik verecek kapsamlı bir vergi reformu uygulanmalıdır. Enerji, hammadde v.s. gibi temel girdilerde vergilerin azaltılması, yatırım ve ara mallar grubunda üretimi artıracak vergi indirimi ve teşviklerin harekete geçirilmesi sağlanmalı, vergi yükünün tüm toplumsal kesimler üzerinde adil dağıtımını mümkün kılacak düzenlemeler yapılmalıdır.
- Para politikaları yalnızca fiyatları dengeleyip enflasyonu düşürecek düzeyden, büyüme, yatırım, istihdam ve dış ticaret gibi alanları da içeren ekonomik bütüne de yöneltilmeli ve rekabet gücünü koruyacak, tüketiciyi gözetecek bir çerçeveye getirilmelidir. Amaç tüm ekonomik araçların dengelemesini yapabilecek, geniş bir kesimin yararlarına dönük bir ortam yaratmak olmalıdır.
- Türkiye’de nüfusun işgücüne katılma oranı çok düşük (%35 civarında) olup, bu oran AB ülkelerinde %45-60 arasında değişmektedir. Türkiye, %20 (kronik işsizler ve iş aramayan kesim dahil) işsizlik oranı ile dünya sıralamasında ilk üç arasına girmektedir. Genç nüfusta, üniversite mezunu nüfusta ve kadınlarda bu oran rekor düzeydedir. Türkiye OECD ülkeleri içinde ilk sırada yer almakta olup, %12 katılma oranı ile kadın işgücünü eve mahkum etmektedir. Özetle istihdam politikası çözümlenmesi gereken sorunların başındadır. Öncelikli sektör planlaması ve bölgesel kalkınma politikası bu soruna bir çözüm getirecek yaklaşımları içermelidir.
- Yurtiçi kaynaklara dayalı üretim politikası, istihdam odaklı sektörler için ağırlık verilmesini de ele almak zorundadır. Araştırma’da bu sektörler ortaya konulmuştur. Özellikle iç kaynaklara dayanan, ithal girdileri düşük, iç pazarı büyük, ihracatı artan ve RCA’sı 50’nin üzerinde olan gıda ve içecek, tütün, tekstil, giyim eşyası, topraktan mamul eşya (seramik, cam, tuğla v.s.), metal eşya, mobilya üretimi gibi alt sektörler bu grubun içinde yer almaktadır.
- Sanayi istihdamında vergi ve sosyal sigorta primleri indirimi teşvik ve destekler içinde yer almakla birlikte, özellikle geri kalmış bölgelerde ve öncelikli sektörlerde daha yüksek oranlarda uygulanmalıdır. Bu uygulama özellikle KOBİ’lerde önemlidir. Aynı zamanda kayıt dışılığın azalmasına da katkıda bulunabilir.
- Öncelikli sektörlerden bir bölümünde, örneğin makine imalatı, ana metal sanayi, elektrikli makine ve cihazlar, otomotiv, büro-bilgi işlem cihazlarında nitelikli işgücünün oranı daha yüksek olup, bunun istihdam politikasında göz önüne alınması gerekir. Orta ve yüksek teknolojili mamuller (alt sektör ve ürün grupları) üreten sektörlerde gerek duyulan nitelikli işgücü için mesleki eğitim programlarına ve meslek içi eğitimlere özel önem verilmelidir. Makina Mühendisleri Odası ve Şubeleri tarafından başarıyla yürütülen eğitim programları iyi bir örnek oluşturmaktadır.
- Araştırmanın ilgili bölümlerinde hem teknoloji grupları için hem de katma değeri yüksek ürün gruplarına yönelik öncelikli sektörler belirtilmiştir. Bunun bölgelere dağılımını yapmak ve

teşvik politikalarını bu yönde oluşturmak gerekmektedir. Özellikle “yüksek teknolojlili ürün grupları”nın ihracat yapımızdaki oranını artırmak GSYH’deki sanayi katma değerini de yükseltecektir. Bu oranın %12,3’ten 2015’lerde en az %20’lere çıkartılması hedeflenmelidir. Yüksek teknolojlili ürünler için uzun vadeli kamu desteği devreye girmelidir.

- Üretim ve ihracatta önemli bir payı olan orta teknolojlili ürün gruplarında genellikle yeni bir teşvik yaklaşımı söz konusu olacaktır. Bu alt sektörler nispeten sermaye yoğun mal ve hizmet üreten, ara malı ve yatırım malı ithalatı ile dışa bağımlı, ihracatı kırılgan, nitelikli personel oranı daha yüksek bir yapılanma içindedir. Ölçek ekonomisine dayalı tesislerden oluşur. Orta büyüklükteki pek çok firma (KOBİ) bu alt sektörler içindedir. Makine imalat sanayi, metal eşya sanayi, plastik eşya sanayi, tıbbi ve hassas cihazlar sanayi, otomotiv yan sanayi, kağıt sanayi bu grup içinde yer almaktadır.
- Bu alt sektörlerde ihracat artışının desteklenmesi ancak ithal edilen ara mal üretiminin giderek yurtiçi yapılması (yatırım teşvikleri ile), istihdamı artıracak vergi-sigorta teşviklerinin verilmesi, yenileme-modernizasyon yatırımlarının özendirilmesi önem taşımaktadır. Bu amaçla özel sektör yatırımlarına ağırlık verecek finansman kaynakları üzerinde de teşvik edici yaklaşımlar uygulanmalıdır. Özellikle geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasında bu öncelikli sektörler öncü görevi yapacaklardır.
- Hammadde açısından yurtiçi üretime yönelik, düşük katma değerli, emek yoğun ve teknolojik gelişimi ağır olan sektörlerde farklı bir strateji söz konusudur. Bu alanda KOBİ’ler büyük ağırlığı oluşturmakta, kayıt dışı atölye ve imalathaneler de burada yer almaktadır. Burada yoğun bir işgücü bulunmakta ve tesisler yaklaşık tüm sanayi işyerlerinin sayıca %65’ini oluşturmaktadır. Nitelikli işgücü düşük orandadır. Genel olarak fason imalat yapılmaktadır. Bu grupta, deri ürünleri, orman ürünleri, otomotiv yan sanayi, makine imalat yan sanayi, kimya, plastik eşya v.s. bulunmaktadır. Bu sektörler için iki ayrı teşvik söz konusudur.
 - a) Kısa-orta vadeli KOBİ kredileri ile işletmelerin kurumsallaşmasını sağlayacak destekler
 - b) Ar-Ge, inovasyon, yönetim ve organizasyon eğitimleri, uzun vadeli geliştirme programları. Böylece daha nitelikli üretim ve ihracat yapılabilmesine de ortam hazırlanmalıdır.
- Doğal kaynağa dayalı ürün gruplarında, önce ülke kaynaklarının rasyonel değerlendirme yöntemleri araştırılmalı ve ihtisasa dayalı ürünler için teşvikler organize edilmelidir. Burada da istihdam önemlidir ve dışa bağımlılık oranı düşüktür. Optimal maliyete dayalı, rekabete açık, geri ödeme süresi düşük finansmanlı yatırımlar desteklenmelidir. Burada kamu desteği özellikle önem kazanmaktadır.
- Bölge planlanmasında, bölgelerarası dengesizliği azaltacak, eşitsiz üretim, yatırım ve dağılımı asgariye indirecek, ulusal planla entegre bir bölgesel yönetim organizasyonu yapılmalıdır. Bölge Kalkınma Ajansları uygulamaya girmeden gerekli önlemleri alacak bir merkezi planlama yapılmalı ve bölge istihdamı ön planda tutulmalıdır.

KISALTMALAR

- BKA** : **Bölge Kalkınma Ajansları**
(*Regional Development Agency*)
- BTYK** : **Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu**
(*The Scientific and Technological Research Council of Turkey*)
- CEPR** : **Ekonomi ve Politika Araştırma Merkezi**
(*Center of Economic and Political Researches*)
- DPT** : **Devlet Planlama Teşkilatı**
(*State Planning Organization*)
- DTÖ** : **Dünya Ticaret Örgütü**
(*World Trade Organization*)
- EFF** : **Genişletilmiş Fon Kolaylıkları**
(*Extended Fund Facility*)
- FAO** : **Gıda Yardımı Organizasyonu**
(*Food Aid Organization*)
- FDI** : **Doğrudan Yabancı Yatırım**
(*Foreign Direct Investment*)
- GAP** : **Güneydoğu Anadolu Projesi**
(*Southeastern Anatolia Project*)
- GATT** : **Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması**
(*General Agreement on Tariffs and Trade*)
- GSMH** : **Gayri Safi Milli Hasıla**
(*Gross National Product*)
- GSYİH** : **Gayrisafi Yurt İçi Hasıla**
(*Gross Domestic Products*)
- IBRD** : **Uluslararası Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası**
(*International Bank for Reconstruction and Development*)
- IBBS** : **İstatistik Bölge Birimi Sınıflandırması**
(*Statistical Classification of Regional Unit*)
- IMF** : **Uluslararası Para Fonu**
(*International Monetary Fund*)
- ISIC** : **Uluslararası Standard Sanayi Sınıflaması**
(*Intertational Standard Industrial Classification*)
- KİT** : **Kamu İktisadi Teşebbüsü**
(*Public Economic Enterprise*)
- KOSGEB** : **Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme Dairesi Başkanlığı**
(*Small and Medium Enterprises Development Organization*)
- NACE** : **Avrupa Birliğindeki Ekonomik Faaliyetlerin İstatistik Sınıflandırılması**
(*Nomenclature Statistique des Activités Economiques dans le Communauté Européenne*)
- OECD** : **Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı**
(*Organization for Economic Co-operation and Development*)
- RCA** : **Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler**
(*Revealed Comparative Advantage*)
- UNIDO** : **Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü**
(*United Nations Industrial Development Organization*)

KAYNAKLAR

Bu araştırmanın hazırlanmasında aşağıda listelenen kitap, makale, dokümanlar ile internet ortamındaki linklerden faydalanılmıştır :

Kitap, makale ve diğer dokümanlar :

1. İstatistik Göstergeler (1923 2007) TÜİK
2. Bölge Kalkınma Ajansları, Menaf Turan, YAYED, 2005, Ankara
3. Türkiye'nin Kentsel ve Bölgesel Gelişme Dinamikleri (1923 – 2000), Faruk Atay, Detay yayımları, 2004, Ankara
4. Bölgesel Gelişme (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı), ÖİKR, DPT Yayını, 2000, Ankara
5. Esnek Üretim Tekniklerinin Türkiye'nin Sanayileşme Stratejisi Açısından Geçerliliği, Aziz Konukman, Türk-İş Yıllığı, 1999, Ankara
6. Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlikler ve Kırsal Yoksulluk, H. Akder, TESEV, 2000, İstanbul
7. Bölgesel Kalkınmada Makro Politikalar, R. Dağ, TESEV, 2000, İstanbul
8. Türkiye'de Yerleşim Merkezlerinin Kademelendirilmesi Araştırması, DPT 2 Cilt, 1995, Ankara
9. Bölgesel Dengelerin Sağlanması (Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı), DPT, 1995, Ankara
10. Bölgesel Gelişme (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı), DPT, 2000, Ankara
11. Bölgesel Kalkınmada Yerel İdareciliğin Rolü, K. Göymen, TESEV, 2000, İstanbul
12. Bölgesel Eşitsizlik, M. Sönmez, Alan Yayınları, 1998, İstanbul
13. Bölge Planlaması Üzerine, İ. Tekeli, İTÜ Mimarlık Fak., 1972, İstanbul
14. Sanayi Kongresi 1997, Bildiriler Kitabı, TMMOB-MMO, 1998, Ankara
15. TMMOB Sanayi Kongrelerinde Önerilenler ve Sanayide Gerçekleşenler, 45 Yıllık Kongre Öyküleri, MMO/2007/458, Ankara
16. Makine İmalat Sanayi Sektör Araştırması, Y. Bayülken, MMO/2008/468, Ankara
17. Ön Ulusal Kalkınma Planı, DPT, 2003, Ankara
18. Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler, K. Boratav, E. Türkcan, Tarih Vakfı Yurt Y. 1994, İstanbul
19. Planlama ve Uluslar arası Örgütler: Türkiye'nin Dünya Bankası ile İlişkileri, O. Türel, ODTU Gelişme Dergisi, 1981, Ankara
20. İstatistik Bölge Birimlerine Göre Çeşitli Göstergeler, DPT, 2003, Ankara
21. Bölge-Bölgesel Yaklaşım, AB-Türkiye Uygulamaları, DPT, 2001, Ankara
22. Bölgesel Gelişme Dinamikleri ve Kurumsal Yansımaları, R. Akpınar (Uzmanlık tezi), DPT, 2004, Ankara
23. Yeni Sanayi odakları ve Girişimcilik, Alt komisyon Raporu, DPT, 2000, Ankara
24. Bölgeselleşme ve Avrupa Birliği'nin Bir aracı Olarak bölge Kalkınma Ajansları, G. Çalt, www.zmo.org.tr

25. Bölge Gerçeği ve Avrupa, R. Keleş, Çağdaş yerel Yön. Der. 1998, Ankara
26. Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi, Türkiye Kalkınma Bankası, 2007, Ankara
27. Türkiye'nin Rekabet Gücü İçin Sanayi Politikası Çerçevesi (Dokuzuncu Kalkınma Planı) ÖİKR, DPT, TEPAV, 2007, Ankara
28. Veritabanı COMTRADE, BM, 2006
29. Turkey Country Economic Memorandum, Rapor No.33549.TR, Dünya Bankası, 2006
30. Türkiye'de Büyüme Perspektifleri, TÜSİAD, 2005, İstanbul
31. Alternatif Sanayileşme Önerileri, A. Konukman, M. Sönmez, Ş. Daldal Necef, SODEV, Kalkedon, 2009, İstanbul
32. Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi : Bölüşüm, Birikim ve Büyüme, E. Yeldan, İletişim, 2003, İstanbul
33. Körlerin Yürüyüşü : Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler, N. Yentürk, İst. Bilgi Üniv. Yayını, 2003, İstanbul
34. 2008 Kavşağında Türkiye, Siyaset, İktisat, Toplum, Bağımsız Sosyal Bilimciler, Yordam Kitap, 2008, İstanbul
35. Türkiye sanayine Sektörel Bakış, S. Doğruel, F. Doğruel, TÜSİAD Yayın No.05/266, 2008 İstanbul
36. A. Payaslıoğlu'nun "Merkezi İdarenin Taşra Teşkilatı Üzerine Bir İnceleme" : DPT, 1968, Ankara
37. Türkiye'de Ekonomik Gelişimde Öncelikli Sektörler, İTO Yayını, 2004/70, İstanbul

Linkler :

- www.TÜİK.gov.tr
- www.dpt.gov.tr
- www.hazine.gov.tr
- www.tubitak.gov.tr
- www.ito.org.tr
- www.imes.kosgeb.gov.tr
- www.ekodialog.com
- www.ekonomist.gen.tr

EK – A

İMALAT SANAYİ ALT SEKTÖR NACE REV. 1.1 SINIFLAMASI

➤ GIDA ÜRÜNLERİ VE İÇECEK İMALATI SANAYİ

Sektör, NACE Rev. 1.1. sınıflandırmasına göre üçlü düzeyde 9 alt sektör ve dörtlü düzeyde ise 33 alt sektörden oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **15 Gıda ürünleri ve içecek imalatı (Gıda)**
- **151 Et ve et ürünleri imalatı, işlenmesi ve saklanması**
 - 1511 Et imalatı ve saklanması
 - 1512 Kümes hayvanları etlerinin imalatı ve saklanması
 - 1513 Et ve kümes hayvanları ürünlerinin imalatı
- **152 Balık ve balık ürünlerinin işlenmesi ve saklanması**
 - 1520 Balık ve balık ürünlerinin işlenmesi ve saklanması
- **153 Sebze ve meyvelerin işlenmesi ve saklanması**
 - 1531 Patatesin işlenmesi ve saklanması
 - 1532 Sebze ve meyve suyu imalatı
 - 1533 Başka yerde sınıflandırılmamış sebze ve meyvelerin işlenmesi ve saklanması
- **154 Bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağların imalatı**
 - 1541 Ham, sıvı ve katı yağların imalatı
 - 1542 Rafine sıvı ve katı yağların imalatı
 - 1543 Margarin ve benzeri yenilebilir katı yağların imalatı
- **155 Süt ürünleri imalatı**
 - 1551 Süthane işletmeciliği ve peynir imalatı
 - 1552 Dondurma imalatı
- **156 Öğütülmüş tahıl ürünleri, nişasta ve nişastalı ürünlerin imalatı**
 - 1561 Öğütülmüş tahıl ürünleri imalatı
 - 1562 Nişasta ve nişastalı ürünlerin imalatı
- **157 Hazır hayvan yemleri imalatı**
 - 1571 Çiftlik hayvanları için hazır yem imalatı
 - 1572 Ev hayvanları için hazır yem imalatı
- **158 Diğer gıda maddeleri imalatı**
 - 1581 Ekmek, taze fırın ürünleri ve taze kek imalatı
 - 1582 Peksimet, bisküvi imalatı, dayanıklı pastane ürünleri ve kek imalatı
 - 1583 Şeker imalatı
 - 1584 Kakao, çikolata ve şekerleme imalatı
 - 1585 Makarna, şehriye, kuskus ve benzer unlu mamuller imalatı
 - 1586 Kahve ve çayın işlenmesi

- 1587 Baharatlar, soslar, sirke ve diğer çeşni maddelerinin imalatı
- 1588 Hazır, homojenize gıda maddeleri ile diyet yiyecekleri imalatı
- 1589 Başka yerde sınıflandırılmamış diğer gıda maddeleri imalatı
- **159 İçecek imalatı**
- 1591 Damıtılmış alkollü içeceklerin imalatı
- 1592 Mayalı maddelerden etil alkol imalatı
- 1593 Şarap imalatı
- 1594 Elma şarabı ve diğer meyve şaraplarının imalatı
- 1595 Diğer damıtılmamış mayalı içeceklerin imalatı
- 1596 Bira imalatı
- 1597 Malt imalatı
- 1598 Maden suyu ve alkolsüz içecek üretimi

➤ **TÜTÜN ÜRÜNLERİ İMALAT SANAYİ**

Sektör, **NACE Rev. 1.1.** sınıflandırmasına göre üçlü düzeyde ve dörtlü düzeyde birer alt sektörden oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **16 Tütün ürünleri imalatı (Tütün)**
- **160 Tütün ürünleri imalatı**
- 1600 Tütün ürünleri imalatı

➤ **TEKSTİL ÜRÜNLERİ İMALAT SANAYİ**

Sektör, **NACE Rev. 1.1.** sınıflandırmasına göre üçlü düzeyde 7 alt sektör ve dörtlü düzeyde ise 21 alt sektörden oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **17 Tekstil ürünleri İmalatı (Tekstil)**
- **171 Tekstil elyafının hazırlanması ve eğrilmesi**
- 1711 Doğal ve sentetik pamuk elyafının hazırlanması ve eğrilmesi
- 1712 Doğal ve sentetik yün elyafının hazırlanması ve eğrilmesi
- 1713 Doğal ve sentetik kamgarn elyafının hazırlanması ve eğrilmesi
- 1714 Doğal ve sentetik keten elyafının hazırlanması ve eğrilmesi
- 1715 Tarak döküntüsü dahil, ipek, sentetik iplik elyafının atılması ve işlenmesi
- 1716 Dikiş ipliği imalatı
- 1717 Diğer tekstil elyafının hazırlanması ve eğrilmesi
- **172 Dokuma**
- 1721 Pamuklu dokuma
- 1722 Yünlü dokuma
- 1723 Kamgarn dokuma
- 1724 İpekli dokuma
- 1725 Diğer dokumalar
- **173 Dokumanın aprelenmesi**
- 1730 Dokumanın aprelenmesi
- **174 Giyim eşyası dışındaki hazır tekstil ürünleri imalatı**
- 1740 Giyim eşyası dışındaki hazır tekstil ürünleri imalatı

- **175 Diğer tekstil ürünleri imalatı**
 - 1751 Halı vekilim imalatı
 - 1752 Halat, ip, sicim ve ağ imalatı
 - 1753 Giyim eşyası hariç, dokuma olmayan kumaş bunlardan ürün imalatı
 - 1754 Başka yerde sınıflandırılmamış diğer tekstil ürünlerinin imalatı
- **176 Trikotaj (örme) ve tığ-ışi kumaş imalatı**
 - 1760 Trikotaj (örme) ve tığ-ışi kumaş imalatı
- **177 Trikotaj (örme) ve tığ-ışi ürünleri imalatı**
 - 1771 Trikotaj (örme) ve tığ-ışi çorap imalatı
 - 1772 Trikotaj (örme) ve tığ-ışi kazak, hırka v.b. imalatı

➤ GİYİM EŞYASI İMALATI; KÜRKÜN İŞLENMESİ VE BOYANMASI SANAYİ

Sektör, NACE Rev. 1.1. sınıflandırmasına göre üçlü düzeyde 3 alt sektör ve dördü düzeyde ise 6 alt sektörden oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **18 Giyim eşyası imalatı, kürkün işlenmesi ve boyanması (Giyim Eşyası)**
 - **181 Deri Giyim eşyası imalatı**
 - 1810 Deri giyim eşyası imalatı
 - **182 Diğer giyim eşyası ve aksesuarların imalatı**
 - 1821 İş giysisi imalatı
 - 1822 İğeri dış giyim eşyaları imalatı
 - 1823 İç giyim eşyası imalatı
 - 1824 Başka yerde sınıflandırılmamış diğer giyim eşyası ve aksesuarların imalatı
 - **183 Kürkün işlenmesi ve boyanması, kürk mamulleri imalatı**
 - 1830 Kürkün işlenmesi ve boyanması, kürk mamulleri imalatı

➤ DERİ İŞLEME, SARACİYE VE AYAKKABI İMALATI SANAYİ

Sektör, NACE Rev. 1.1. sınıflandırmasına göre üçlü düzeyde 3 alt sektör ve dördü düzeyde de 3 alt sektörden oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **19 Derinin tabaklanması, işlenmesi; bavul, çanta, saraçlık ve ayakkabı imali**
 - **191 Derinin tabaklanması ve işlenmesi**
 - 1910 Deri tabaklanması ve işlenmesi
 - **192 Bavul, el çantası ve benzerleri ile saraçlık ve koşum takımı imalatı**
 - 1920 Bavul, el çantası ve benzerleri ile saraçlık ve koşum takımı imalatı
 - **193 Ayakkabı, terlik v.b. imalatı**
 - 1930 Ayakkabı, terlik v.b. imalatı
 -

➤ AĞAÇ VE MANTAR ÜRÜNLERİ İMALAT SANAYİ

Sektör, NACE Rev. 1.1. sınıflandırmasına göre üçlü düzeyde 3 alt sektör ve dördü düzeyde ise 6 alt sektörden oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **20 Ağaç ve mantar ürünleri imalatı, hasır benzeri örgü maddeleri imalatı**
- **201 Ağacın hazırlanması, planyalanması ve empenye edilmesi**
 - 2010 Ağacın hazırlanması, planyalanması ve empenye edilmesi
- **202 Tahta plaka, kontrplak, yonga levha, sunta, diğer pano ve tahta imalatı**
 - 2020 Tahta plaka, kontrplak, yonga levha, sunta, diğer pano ve tahta imalatı
- **203 İnşaat kerestesi ve doğrama imalatı**
 - 2030 İnşaat kerestesi ve doğrama imalatı
- **204 Ahşap konteynir imalatı**
 - 2040 Ahşap konteynir imalatı
- **205 Diğer ağaç ürünleri, ağaç mantarı ürünleri, sazdan örgü eşya imalatı**
 - 2051 Diğer ağaç ürünleri imalatı
 - 2052 Ağaç mantarı ürünleri; saz, saman ve benzeri malzemeden örgü eşya imalatı

➤ KAĞIT VE KAĞIT ÜRÜNLERİ İMALAT SANAYİ

Sektör, NACE Rev. 1.1. sınıflandırmasına göre üçlü düzeyde 2 alt sektör ve dördü düzeyde ise 7 alt sektörden oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **21 Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı (Kağıt)**
- **211 Kağıt hamuru, kağıt ve mukavva imalatı**
 - 2111 Kağıt hamuru imalatı
 - 2112 Kağıt ve mukavva imalatı
- **212 Kağıt ve mukavva ürünleri imalatı**
 - 2121 Oluklu karton ve mukavva ile kağıt ve mukavvadadan yapılan ambalaj imalatı
 - 2122 Kağıttan yapılan ev eşyası ve sıhhi malzemeler ile tuvalet gereçleri imalatı
 - 2123 Kağıt kırtasiye malzemeleri imalatı
 - 2124 Duvar kağıdı imalatı
 - 2125 Başka yerde sınıflandırılmamış diğer kağıt ve mukavva ürünleri imalatı

➤ BASIM VE YAYIM; PLAK, KASET V.B. KAYITLI MEDYANIN ÇOĞALTILMASI

Sektör, NACE Rev. 1.1. sınıflandırmasına göre üçlü düzeyde 3 alt sektör ve dördü düzeyde ise 13 alt sektörden oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **22 Basım ve yayım; plak, kaset ve benzeri kayıtlı medyanın çoğaltılması**
- **221 Yayım**
 - 2211 Kitap yayımı
 - 2212 Gazetelerin yayımı
 - 2213 Dergi ve süreli yayınların yayımı
 - 2214 Ses kayıtlarının yayımı
 - 2215 Diğer yayımlar
- **222 Basım ve basımla ilgili hizmet faaliyetleri**
 - 2221 Gazete basımı
 - 2222 Başka yerde sınıflandırılmamış basım
 - 2223 Ciltleme
 - 2224 Baskı öncesi faaliyetler
 - 2225 Basımla ilgili yardımcı faaliyetler

- **223 Plak, kaset v.b. kayıtlı medyanın çoğaltılması**
- 2231 Ses kaydının çoğaltılması
- 2232 Görüntü kaydının çoğaltılması
- 2233 Bilgisayar kaydının çoğaltılması

➤ **KOK KÖMÜRÜ, RAFİNE EDİLMİŞ PETROL ÜRÜNLERİ VE NÜKLEER YAKIT İMALATI SANAYİ**

Sektör, NACE Rev. 1.1. sınıflandırmasına göre üçlü düzeyde ve dördü düzeyde üçer alt sektörden oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **23 Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı**
- **231 Kok fırını ürünleri imalatı**
- 2310 Kok fırınları ürünleri imalatı
- **232 Rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı**
- 2320 Rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı
- **233 Nükleer yakıtın elde edilmesi**
- 2330 Nükleer yakıtın elde edilmesi

➤ **KİMYASAL MADDE VE ÜRÜNLERİ İMALATI SANAYİ**

Sektör, NACE Rev. 1.1. sınıflandırmasına göre üçlü düzeyde 7 alt sektör ve dördü düzeyde ise 20 alt sektörden oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **24 Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı (Kimya)**
- **241 Ana kimyasal maddelerin imalatı**
- 2411 Sanayi gazları imalatı
- 2412 Boya ve pigment imalatı
- 2413 Diğer inorganik ana kimyasal maddelerinin imalatı
- 2414 Diğer organik ana kimyasal maddelerinin imalatı
- 2415 Kimyasal gübre ve azotlu bileşiklerin imalatı
- 2416 Plastik hammaddelerinin imalatı
- 2417 Sentetik kauçuk hammaddelerinin imalatı
- **242 Pestisit (haşarat ilacı) ve diğer zirai-kimyasal ürünlerin imalatı**
- 2420 Pestisit (haşarat ilacı) ve diğer zirai-kimyasal ürünlerin imalatı
- **243 Boya, vernik benzeri kaplayıcı madde ile matbaa mürekkebi ve macun im.**
- 2430 Boya, vernik benzeri kaplayıcı madde ile matbaa mürekkebi ve macun imali
- **244 Eczacılık ürünlerinin, tıbbi kimyasalların ve botanik ürünlerin imalatı**
- 2441 Temel eczacılık ürünleri imalatı
- 2442 Farmasötik preparat imalatı
- **245 Sabun ve deterjan, temizlik maddeleri, parfüm, kozmetik, tuvalet ürünleri**
- 2451 Sabun ve deterjan, temizlik ve cilalama maddeleri imalatı
- 2452 Parfüm ile kozmetik ve tuvalet malzemeleri imalatı
- **246 Diğer kimyasal ürünlerin imalatı**
- 2461 Patlayıcı madde imalatı

- 2462 Tutkal ve jelatin imalatı
- 2463 Uçucu yağların imalatı
- 2464 Fotoğrafçılıkta kullanılan kimyasal maddelerin imalatı
- 2465 Kaset, bant v.b. kayıt gereçlerinin imalatı (kaydedilmemiş)
- 2466 Başka yerde sınıflandırılmamış kimyasal ürünlerin imalatı
- **247 Suni elyaf imalatı**
- 2470 Suni elyaf imalatı

➤ **PLASTİK VE KAUÇUK ÜRÜNLERİ İMALATI**

Sektör, **NACE Rev. 1.1.** sınıflandırmasına göre üçlü düzeyde 2 alt sektör ve dörtlü düzeyde ise 7 alt sektörden oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **25 Plastik ve kauçuk ürünlerin imalatı (Kimya)**
- **251 Kauçuk ürünleri imalatı**
- 2511 İç ve dış lastik imalatı
- 2512 Lastiğe sırt geçirilmesi ve yeniden işlenmesi
- 2513 Diğer kauçuk ürünleri imalatı
- **252 Plastik ürünlerin imalatı**
- 2521 Plastik tabaka, kalıp, tüp ve profil imalatı
- 2522 Plastik ambalaj malzemesi imalatı
- 2523 Plastik inşaat malzemesi imalatı
- 2524 Diğer plastik ürünlerin imalatı

➤ **METALİK OLMAYAN DİĞER MİNERAL ÜRÜNLERİN İMALATI**

Sektör, **NACE Rev. 1.1.** sınıflandırmasına göre üçlü düzeyde 8 alt sektörden oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **26 Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı (Topraktan Eşya)**
- **261 Cam ve cam ürünleri imalatı**
- **262 İnşaat hariç, ateşe dayanıklı olan ve olmayan seramik ürünlerin imalatı**
- **263 Seramik kiremit ve kaldırım taşı imalatı**
- **264 Fırınlanmış kilden kiremit, briket, tuğla ve inşaat malzemeleri imalatı**
- **265 Çimento, kireç ve alçı imalatı**
- **266 Beton, çimento ve alçıdan yapılmış maddelerin imalatı**
- **267 Süsleme ve yapı taşının kesilmesi, şekil verilmesi kullanılır hale getirilmesi**
- **268 Metalik olmayan diğer ürünlerin imalatı**

➤ **ANA METAL SANAYİ**

Sektör, **NACE Rev. 1.1.** sınıflandırmasına göre üçlü düzeyde 5 alt sektör ve dörtlü düzeyde ise 16 alt sektörden oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **27 Ana metal sanayi**
- **271 Ana demir ve çelik ürünleri ile demir alaşımları imalatı**
- 2710 Ana demir ve çelik ürünleri ile demir alaşımları imalatı
- **272 Boru imalatı**
- 2721 Dökme demirden boru imalatı
- 2722 Çelikten boru imalatı
- **273 Demir ve çeliğin diğer ilk işlemleri**
- 2731 Soğuk çekme
- 2732 Dar şeritlerin soğuk haddelenmesi
- 2733 Soğuk şekillendirme ve katlama
- 2734 Tel çekme
- **274 Demir-çelik dışındaki ana metal sanayi**
- 2741 Değerli metal üretimi
- 2742 Alüminyum üretimi
- 2743 Kurşun, çinko ve kalay üretimi
- 2744 Bakır üretimi
- 2745 Demir dışındaki diğer metallerin üretimi
- **275 Metal döküm sanayi**
- 2751 Demir dökümü
- 2752 Çelik dökümü
- 2753 Hafif metallerin dökümü
- 2754 Demir dışındaki diğer metallerin dökümü

➤ **MAKİNE VE TEÇHİZAT HARIÇ; METAL EŞYA SANAYİ**

Sektör, **NACE Rev. 1.1.** sınıflandırmasına göre üçlü düzeyde 7 alt sektör ve dördü düzeyde ise 16 alt sektörden oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **28 Makine ve teçhizatı hariç, fabrikasyon metal ürünlerin imalatı**
- **281 Metal yapı malzemeleri imalatı**
- 2811 Metal yapı ve yapı parçaları imalatı
- 2812 Metal inşaat doğraması imalatı
- **282 Tank, sarnıç, metal muhafaza ile kalorifer kazanı ve radyatör imalatı**
- 2821 Tank, sarnıç ve metal muhafaza imalatı
- 2822 Merkezi ısıtma radyatörleri ve kazanlarının imalatı
- **283 Buhar kazanı imalatı, merkezi kalorifer kazanları hariç**
- 2830 Buhar kazanı imalatı, merkezi sıcak su kazanları hariç
- **284 Metallerin dövülmesi, preslenmesi, baskılanması; toz metalürjisi**
- 2840 Metallerin dövülmesi, preslenmesi, baskılanması; toz metalürjisi
- **285 Metallerin kaplanması ve işlenmesi; genel makine mühendisliği**
- 2851 Metallerin kaplanması ve işlenmesi
- 2852 Genel makine mühendisliği
- **286 Çatal-bıçak takımı, el aletleri ve genel hırdavat malzemeleri imalatı**
- 2861 Çatal-bıçak takımı imalatı
- 2862 El aletleri imalatı
- 2863 Kilit ve menteşe imalatı
- **287 Diğer fabrikasyon metal eşyaların imalatı**
- 2871 Çelik varil ve muhafazaların imalatı

- 2872 Hafif metalden ambalaj malzemeleri imalatı
- 2873 Tel ürünleri imalatı
- 2874 Bağlantı malzemeleri, zincir ve yay ile vida çekme makinesi ürünleri imalatı
- 2875 Başka yerde sınıflandırılmamış diğer fabrikasyon metal ürünlerinin imalatı

➤ BAŞKA YERDE SINIFLANDIRILMAMIŞ MAKİNE VE TEÇHİZATI İMALATI

Sektör, NACE Rev. 1.1. sınıflandırmasına göre üçlü düzeyde 7 alt sektör ve dörtlü düzeyde ise 22 alt sektörden oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **29 Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı**
- **291 Mekanik güç üretimi ve kullanımına yönelik makinelerin imalatı**
 - 2911 İçten yanmalı motor ve türbin imalatı (uçak, motorlu taşıt motorları hariç)
 - 2912 Pompa ve kompresör imalatı
 - 2913 Musluk ve vana imalatı
 - 2914 Mil yatağı, dişli, dişli takımı ve tahrik tertibatı imalatı
- **292 Diğer genel amaçlı makinelerin imalatı**
 - 2921 Sanayi fırın, ocak ve ocak ateşleyicilerin imalatı
 - 2922 Kaldırma ve taşıma teçhizatı imalatı
 - 2923 Evde tipi olanlar hariç, soğutma ve havalandırma donanımı imalatı
 - 2924 Başka yerde sınıflandırılmamış diğer genel amaçlı makinelerin imalatı
- **293 Tarım ve ormancılık makineleri imalatı**
 - 2931 Tarımsal amaçlı traktör imalatı
 - 2932 Diğer tarım ve ormancılık makinelerinin imalatı
- **294 Takım tezgahları imalatı**
 - 2941 Taşınabilir ve el ile kullanılan makineli aletlerin imalatı
 - 2942 Diğer metal işleme takım tezgahlarının imalatı
 - 2943 Başka yerde sınıflandırılmamış diğer takım tezgahlarının imalatı
- **295 Diğer özel amaçlı makinelerin imalatı**
 - 2951 Metalürji makineleri imalatı
 - 2952 Maden, taşocağı ve inşaat makineleri imalatı
 - 2953 Gıda, içecek ve tütün işleyen makinelerin imalatı
 - 2954 Tekstil, giyim eşyası ve deri işlemede kullanılan makinelerin imalatı
 - 2955 Kağıt ve mukavva üretiminde kullanılan makinelerin imalatı
 - 2956 Başka yerde sınıflandırılmamış diğer özel amaçlı makinelerin imalatı
- **296 Silah ve mühimmat imalatı**
 - 2960 Silah ve mühimmat imalatı
- **297 Başka yerde sınıflandırılmamış ev aletleri imalatı**
 - 2971 Elektrikli ev aletleri imalatı
 - 2972 Elektriksiz ev aletleri imalatı

➤ BÜRO, MUHASEBE VE BİLGİ İŞLEM MAKİNELERİ İMALATI

Sektör, NACE Rev. 1.1. sınıflandırmasına göre sadece dörtlü düzeyde 2 alt sektörden oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **30 Büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri imalatı**
- 3001 Büro makineleri imalatı
- 3002 Bilgisayar ve diğer bilgi işlem makineleri imalatı

➤ **ELEKTRİKLİ MAKİNE VE CİHAZLARIN İMALATI**

Sektör, **NACE Rev. 1.1.** sınıflandırmasına göre üçlü düzeyde 6 alt sektör ve dörtlü düzeyde ise 7 alt sektörden oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **31 Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazların imalatı**
- **311 Elektrik motoru, jeneratör ve transformatörlerin imalatı**
- 3110 Elektrik motoru, jeneratör ve transformatörlerin imalatı
- **312 Elektrik kontrol ve dağıtım cihazları imalatı**
- 3120 Elektrik kontrol ve dağıtım cihazları imalatı
- **313 İzole edilmiş tel ve kablo imalatı**
- 3130 İzole edilmiş tel ve kablo imalatı
- **314 Akümülatör, primer pil ve batarya imalatı**
- 3140 Akümülatör, primer pil ve batarya imalatı
- **315 Elektrik ampulü ve lambaları ile aydınlatma teçhizatı imalatı**
- 3150 Elektrik ampulü ve lambaları ile aydınlatma teçhizatı imalatı
- **316 Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli teçhizat imalatı**
- 3161 Motor ve taşıtlarda kullanıma yönelik diğer elektrikli teçhizat imalatı
- 3162 Başka yerde sınıflandırılmamış diğer elektrikli teçhizat imalatı

➤ **RADYO, TELEVİZYON, HABERLEŞME TEÇHİZATI VE CİHAZLARI İMALATI**

Sektör, **NACE Rev. 1.1.** sınıflandırmasına göre üçlü düzeyde 3 alt sektör ve dörtlü düzeyde ise 3 alt sektörden oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **32 Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı**
- **321 Elektronik valf ve tüpler ile diğer elektronik parçaların imalatı**
- 3210 Elektronik valf ve tüpler ile diğer elektronik parçaların imalatı
- **322 Radyo ve televizyon vericileri ile telefon ve telgraf hattı teçhizatı imalatı**
- 3220 Radyo ve televizyon vericileri ile telefon ve telgraf hattı teçhizatı imalatı
- **323 Televizyon ve radyo imalatı, ses ve görüntü kaydeden cihazların imalatı**
- 3230 Televizyon ve radyo imalatı, ses ve görüntü kaydeden cihazların imalatı

➤ **TIBBİ ALETLER, HASSAS VE OPTİK ALETLER İLE SAAT İMALATI**

Sektör, **NACE Rev. 1.1.** sınıflandırmasına göre üçlü düzeyde 5 alt sektör ve dörtlü düzeyde de 5 alt sektörden oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **33 Tıbbi aletler; hassas ve optik aletler ile saat imalatı**
- **331 Tıbbi ve cerrahi teçhizat ile ortopedik araçların imalatı**
- 3310 Tıbbi ve cerrahi teçhizat ile ortopedik araçların imalatı
- **332 Ölçme, kontrol, test, seyrüsefer ve benzer amaçlı alet ve cihazların imalatı**

- 3320 Ölçme, kontrol, test, seyrüsefer ve benzer amaçlı alet ve cihazların imalatı
- **333 Sanayide kullanılan işlem kontrol teçhizatı imalatı**
- 3330 Sanayide kullanılan işlem kontrol teçhizatı imalatı
- **334 Optik aletler ve fotoğrafçılık teçhizatı imalatı**
- 3340 Optik aletler ve fotoğrafçılık teçhizatı imalatı
- **335 Saat imalatı**
- 3350 Saat imalatı

➤ **MOTORLU KARA TAŞITI, RÖMORK VE YARI-RÖMORK İMALATI**

Sektör, **NACE Rev. 1.1.** sınıflandırmasına göre üçlü düzeyde 3 alt sektör ve dördü düzeyde de 3 alt sektörden oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **34 Motorlu kara taşıtı; römork ve yarı-römork imalatı**
- **341 Motorlu kara taşıtlarının imalatı**
- 3410 Motorlu kara taşıtlarının imalatı
- **342 Motorlu kara taşıtları karoseri imalatı; römork ve yarı-römork imalatı**
- 3420 Motorlu kara taşıtları karoseri imalatı; römork ve yarı-römork imalatı
- **343 Motorlu kara taşıtları ve bunların motorlarıyla ilgili parça imalatı**
- 3430 Motorlu kara taşıtları ve bunların motorları ile ilgili parça imalatı

➤ **DİĞER ULAŞIM ARAÇLARININ İMALATI**

Sektör, **NACE Rev. 1.1.** sınıflandırmasına göre üçlü düzeyde 5 alt sektör ve dördü düzeyde de 8 alt sektörden oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **35 Diğer ulaşım araçlarının imalatı**
- **351 Deniz taşıtlarının yapımı ve onarımı**
- 3511 Gemi yapımı ve onarımı
- 3512 Eğlence ve sportif amaçlı teknelerin yapımı ve onarımı
- **352 Demiryolu ve tramvay lokomotifleri ile vagonlarının imalatı**
- 3520 Demiryolu ve tramvay lokomotifleri ile vagonlarının imalatı
- **353 Hava ve uzay taşıtları imalatı**
- 3530 Hava ve uzay taşıtları imalatı
- **354 Motosiklet ve bisiklet imalatı**
- 3541 Motosiklet imalatı
- 3542 Bisiklet imalatı
- 3543 Sakat taşıyıcıları imalatı
- **355 Başka yerde sınıflandırılmamış diğer ulaşım araçlarının imalatı**
- 3550 Başka yerde sınıflandırılmamış diğer ulaşım araçlarının imalatı

➤ MOBİLYA İMALATI; BAŞKA YERDE SINIFLANDIRILMAMIŞ İMALAT

Sektör, **NACE Rev. 1.1.** sınıflandırmasına göre üçlü düzeyde 6 alt sektör ve dörtlü düzeyde de 13 alt sektörden oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **36 Mobilya imalatı; başka yerde sınıflandırılmamış imalatlar**
- **361 Mobilya imalatı**
 - 3611 Sandalye, tabure v.b. imalatı
 - 3612 Diğer büro ve mağaza mobilyalarının imalatı
 - 3613 Diğer mutfak mobilyalarının imalatı
 - 3614 Diğer mobilyaların imalatı
 - 3615 Yatak, minder v.b. imalatı
- **362 Mücevherat ve ilgili eşyaların imalatı**
 - 3621 Madeni paraların ve jeton imalatı
 - 3622 Mücevherat ve başka yerde sınıflandırılmamış ilgili eşyaların imalatı
- **363 Müzik aletleri imalatı**
 - 3630 Müzik aletleri imalatı
- **364 Spor malzemeleri imalatı**
 - 3640 Spor malzemeleri imalatı
- **365 Oyun ve oyuncak imalatı**
 - 3650 Oyun ve oyuncak imalatı
- **366 Başka yerde sınıflandırılmamış çeşitli imalatlar**
 - 3661 Taklit mücevher imalatı
 - 3662 Süpürge ve fırça imalatı
 - 3664 Başka yerde sınıflandırılmamış diğer imalatlar

EK – B

İMALAT SANAYİ ALT SEKTÖR NACE REV. 2 SINIFLAMASI

- 10 Gıda ürünleri imalatı
- 11 İçecek imalatı
- 12 Tütün ürünleri imalatı
- 13 Tekstil imalatı
- 14 Giyim eşyası imalatı
- 15 Deri ve deriden eşya imalatı
- 16 Ağaç ve ağaç ürünleri imalatı
- 17 Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı
- 18 Kaydedilmiş medya basım ve çoğaltılması
- 19 Kömür ve rafine petrol ürünleri işlenmesi
- 20 Kimyasallar ve kimyasal ürünleri imalatı
- 21 Ana ilaç ve ilaç ürünleri imalatı
- 22 Lastik ve plastikten ürünlerin imalatı
- 23 Metal olmayan mineral ürünlerin imalatı
- 24 Ana metaller imalatı
- 25 Fabrikasyon metal ürünler imalatı
- 26 Bilgisayar, elektronik ve optik ürünlerin imalatı
- 27 Elektrikli cihazların imalatı
- 28 Makine ve teçhizat imalatı
- 29 Motorlu araçlar, römork ve yarı-römork imalatı
- 30 Diğer ulaşım araçları imalatı
- 31 Mobilya imalatı
- 32 Diğer imalat
- 33 Makine ve teçhizat tamir ve montaj işleri

EK – C

5449 SAYILI KALKINMA AJANSLARI KANUNU

08.02.2006 tarih ve 26074 sayılı Resmi Gazete
Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve
Görevleri Hakkında Kanun

Kanun No. 5449
Kabul Tarihi: 25.1.2006

BİRİNCİ BÖLÜM

Amaç ve Kapsam, Tanımlar, Kuruluş, Genel Koordinasyon

Amaç ve kapsam

MADDE 1 — Bu Kanunun amacı; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak üzere oluşturulacak kalkınma ajanslarının kuruluş, görev ve yetkileri ile koordinasyonuna ilişkin esas ve usûlleri düzenlemektir.

Tanımlar

MADDE 2 — Bu Kanunun uygulanmasında;

- Bölge: EK 1 listede belirtilen Düzey 2 İstatistikî Bölge Birimini,
- Ajans: Kalkınma ajansını,
- Kuruluş kararnamesi: Kalkınma ajanslarının kuruluşuna dair Bakanlar Kurulu kararı, ifade eder.

Kuruluş

MADDE 3 — Ajanslar, bölgeler esas alınarak, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının bağlı olduğu Bakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile kurulur.

Ajans merkezinin bulunacağı il, kuruluş kararnamesinde belirtilir.

EK 1 listede belirtilen bölgelerin yeniden düzenlenmesine ve kurulmuş olan Ajansın kaldırılmasına Bakanlar Kurulu yetkilidir.

Ajanslar, tüzel kişiliği haiz ve bu Kanunla düzenlenmemiş bütün işlemlerinde özel hukuk hükümlerine tâbidir.

Genel koordinasyon

MADDE 4 — Ajansların ulusal düzeyde koordinasyonundan Devlet Planlama Teşkilatı sorumludur.

Devlet Planlama Teşkilatı;

- a) Bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltıcı tedbirleri alır; plânlama, programlama ve projelendirme konularında ajanslara rehberlik ve danışmanlık yapar, plân ve programların uygulanmasını izler ve değerlendirir.
- b) Ajansların kurumsal performansları ile yürütülen programların performanslarının ölçülmesine dair usûl ve esasları belirleyerek, bunların değerlendirmesini yapar veya yaptırır.
- c) Bölgesel gelişmeye yönelik iç ve dış kaynaklı fonların ajanslara tahsisi ile bunların kullanımına ilişkin usûl ve esasları belirler.
- d) Ajanslar arası işbirliğini sağlar ve ortak proje üretimini destekler.
- e) Ajansların işlevlerini etkili ve verimli olarak yerine getirebilmesi için merkezi düzeyde ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği ve koordinasyonu sağlar.
- f) Ajansların yıllık çalışma programlarını onaylar.
- g) Yönetim kurulu tarafından, nitelikleri uygun kişiler arasında seçilen ve teklif edilen ajans genel sekreterini onaylar.
- h) Plân ve programlara, yapılacak yardım ve transferlere, personelin nitelik ve istihdamına, bütçe ve muhasebe standartlarının kullanımına, faaliyet raporlarına, izleme, değerlendirme ve denetime ilişkin esas ve usûller ile yatırım destek ofislerinin çalışma esas ve usûllerini ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının görüşünü alarak belirler.

İKİNCİ BÖLÜM Görev ve Yetkiler

Ajansın görev ve yetkileri

MADDE 5 — Ajansın görev ve yetkileri şunlardır:

- a) Yerel yönetimlerin plânlama çalışmalarına teknik destek sağlamak.
- b) Bölge plân ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak; bu kapsamda desteklenen faaliyet ve projelerin uygulama sürecini izlemek, değerlendirmek ve sonuçlarını Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına bildirmek.
- c) Bölge plân ve programlarına uygun olarak bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak.
- d) Bölgede kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen ve bölge plân ve programları açısından önemli görülen diğer projeleri izlemek.
- e) Bölgesel gelişme hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik olarak; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek.
- f) 4 üncü maddenin ikinci fıkrasının (c) bendi çerçevesinde ajansa tahsis edilen kaynakları, bölge plân ve programlarına uygun olarak kullanmak veya kullandırmak.
- g) Bölgenin kaynak ve olanaklarını tespit etmeye, ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapmak, yaptırmak, başka kişi, kurum ve kuruluşların yaptığı araştırmaları desteklemek.
- h) Bölgenin iş ve yatırım imkânlarının, ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımını yapmak veya yaptırmak.
- i) Bölge illerinde yatırımcıların, kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idarî iş ve işlemlerini, ilgili mevzuatta belirtilen süre içinde sonuçlandırmak üzere tek elden takip ve koordine etmek.
- j) Yönetim, üretim, tanıtım, pazarlama, teknoloji, finansman, örgütlenme ve işgücü eğitimi gibi konularda, ilgili kuruluşlarla işbirliği sağlayarak küçük ve orta ölçekli işletmelerle yeni girişimcileri desteklemek.
- k) Türkiye'nin katıldığı ikili veya çok taraflı uluslararası programlara ilişkin faaliyetlerin bölgede tanıtımını yapmak ve bu programlar kapsamında proje geliştirilmesine katkı sağlamak.

l) Ajansın faaliyetleri, malî yapısı ve ajansla ilgili diğer hususların güncel olarak yayınlanacağı bir internet sitesi oluşturmak.

Bilgi toplama

MADDE 6 — Ajans, görevleri kapsamında gerekli gördüğü bilgileri kurum ve kuruluşlardan istemeye yetkilidir. Kendilerinden bilgi istenilenler bu bilgileri zamanında vermekle yükümlüdür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Ajansın Teşkilâtı

Teşkilât yapısı

MADDE 7 — Ajansın teşkilât yapısı aşağıdaki gibidir:

- a) Kalkınma kurulu.
- b) Yönetim kurulu.
- c) Genel sekreterlik.
- d) Yatırım destek ofisleri.

Kalkınma kurulu

MADDE 8 — Bölgesel gelişme hedefine yönelik olarak; bölgedeki kamu kurum ve kuruluşları, özel kesim, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve yerel yönetimler arasında işbirliğini geliştirmek ve ajansı yönlendirmek üzere kalkınma kurulu oluşturulur.

Kalkınma kurulu, illerin dengeli şekilde temsilini sağlayacak yapıda, en fazla yüz üyeden oluşur.

Kalkınma kuruluna temsilci gönderecek kamu kurum ve kuruluşları ile özel kesim ve sivil toplum kuruluşlarının gönderecekleri temsilcilerin sayısı, görev süresi ve diğer hususlar kuruluş kararnamesi ile belirlenir.

Kalkınma kurulu, yapacağı ilk toplantıda kendi üyeleri arasından bir Başkan ve bir Başkan Vekili seçer. Başkan ve Başkan Vekilinin görev süresi iki yıldır.

Başkan ve Başkan Vekilinin temsil ettiği kurum ile mensubiyeti sona erdiğinde Kurul Başkanlığı ve Başkan Vekilliği görevleri de sona erer ve ilk toplantıda yeniden Başkan ve Başkan Vekili seçimi yapılır.

Kalkınma kurulu, Kurul Başkanının daveti üzerine yılda en az iki defa toplanır. Ayrıca Kurul, üye tam sayısının beşte birinin talebi üzerine Kurul Başkanı tarafından toplantıya çağrılır.

Kalkınma kurulu, üye tam sayısının yarısından bir fazlası ile toplanır, katılanların çoğunluğu ile karar alır. Toplantı yetersayısı sağlanamayan hallerde onbeş günü aşmayacak şekilde yeni toplantı tarihi Başkan tarafından belirlenir ve bu toplantıda toplantı yetersayısı aranmaz.

Kalkınma kurulunun görev ve yetkileri

MADDE 9 — Kalkınma kurulunun görev ve yetkileri şunlardır:

- a) Tek ilden oluşan bölgelerde yönetim kurulunda yer alacak özel kesim ve/veya sivil toplum kuruluşları temsilcilerini ve iki katı yedeklerini sırasıyla seçmek.
- b) Ajansın yıllık faaliyet ve iç denetim raporlarını görüşmek, değerlendirmek ve yönetim kuruluna önerilerde bulunmak.
- c) Bölgenin sorunlarına ve çözüm önerilerine, tanıtımına, potansiyeline ve önceliklerine yönelik olarak yönetim kuruluna tavsiyelerde bulunmak.
- d) Toplantı sonuçlarını Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına raporlamak ve toplantıya ilişkin bir sonuç bildirisi yayımlamak.

Yönetim kurulu

MADDE 10 — Yönetim kurulu, ajansın karar organıdır.

Yönetim kurulu, tek ilden oluşan bölgelerde vali, büyükşehir belediye başkanı, il genel meclisi başkanı, sanayi odası başkanı, ticaret odası başkanı ile kalkınma kurulu tarafından özel kesim ve/veya sivil toplum kuruluşlarından seçilecek üç temsilciden; birden fazla ilden oluşan bölgelerde il valileri, büyükşehir belediye başkanları veya Büyükşehir olmayan illerde il merkez belediye başkanları, il genel meclisi başkanları ve her ilden birer kişi olmak kaydıyla ticaret ve sanayi odası başkanlarından oluşur. Ancak, birden fazla ilden oluşan bölgelerdeki illerde; ticaret ve sanayi odalarının ayrı ayrı kurulmuş bulunması halinde, yönetim kurulunda yer alacak temsilci Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yönetim Kurulu tarafından belirlenir.

Ajansı, yönetim kurulu başkanı temsil eder. Yönetim kurulunun başkanı validir. Yönetim kurulu ilk toplantısında üyeleri arasından bir başkan vekili seçer.

Birden fazla ilden oluşan bölgelerde yönetim kurulu başkanlığı; ilk yıl ajans merkezi olarak tespit edilen ilin valisi tarafından, müteakip yıllarda illerin alfabetik sırasına göre bölgedeki valiler tarafından birer yıl süreyle dönüşümlü olarak yürütülür.

Tek ilden oluşan bölgelerde kalkınma kurulu tarafından seçilen yönetim kurulu üyelerinin görev süresi iki yıl olup görev sürelerini tamamlamadan herhangi bir şekilde üyeliklerinin sona ermesi halinde, kalan süreleri sırasına göre yedek üyelerce tamamlanır.

Görevi sona eren üyeler tekrar seçilebilir. Yönetim kurulu üyeliği, üyelerin temsil ettikleri kurum ve kuruluşlardaki görevlerini sürdürmelerine engel teşkil etmez.

Yönetim kurulu üyeleri ajans ile ilgili gizlilik taşıyan bilgileri ve bu Kanunun uygulanması sırasında öğrendikleri çalışma alanlarındaki sırları, görevlerinden ayrılmış olsalar bile ifşa edemezler, kendilerinin veya başkalarının menfaatine kullanamazlar.

Yönetim kurulu üyeleri, kendileri, eşleri ve ikinci dereceye kadar kan ve kayın hısımlarını doğrudan ilgilendiren konular ile sahibi ya da ortağı oldukları ticarî işletmelere ilişkin toplantıya ve oylamaya katılamaz.

Yönetim kurulu, başkanın daveti üzerine üye tamsayısının yarısından bir fazlası ile her ay en az bir kere toplanır. Yönetim kurulu toplantılarına başkanın yokluğunda başkan vekili başkanlık eder.

Yönetim kurulu, toplantıya katılanların oy çokluğu ile karar alır. Eşitlik durumunda, başkanın oyu yönünde karar alınır.

Ajans genel sekreteri, oy hakkı olmamak kaydı ile yönetim kurulu toplantılarına katılır.

Yönetim kurulunun görev ve yetkileri

MADDE 11 — Yönetim kurulunun görev ve yetkileri şunlardır:

- a) Yıllık çalışma programını kabul etmek ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının onayına sunmak.
- b) Yıl içinde ihtiyaçlara göre bütçeyi revize etmek.
- c) Yıllık malî raporu ve kesinleşen bütçe sonuçlarını onaylamak.
- d) Taşınır ve taşınmaz mal alımı, satımı ve kiralanması ile hizmet alımına karar vermek.
- e) Altı aylık ara rapor ile yıllık faaliyet raporunu Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına göndermek.
- f) Ajans bütçesini onaylamak ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına göndermek.
- g) Genel sekreterlik tarafından sunulan program, proje ve faaliyetlerin desteklenmesine ilişkin teklifler ile kişi ve kuruluşlara yapılacak yardımları onaylamak.
- h) Ajansa yapılacak bağış ve hibeleri kabul etmek.
- i) Personelin işe alınması ve işine son verilmesine karar vermek.
- j) Genel sekreterce belirlenen çalışma birimlerini ve bunlar arasındaki işbölümünü onaylamak.

- k) Genel sekreteri belirlemek ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının onayına sunmak.
l) Taşıt dışındaki taşınır malların alımı, satımı ve kiralanması ile hizmet alımı konularında genel sekreterin yetkili olacağı sınırları tespit etmek.

Yönetim kurulu gerekli gördüğü hallerde yukarıda sayılan yetkilerinden bir kısmını, sınırlarını açıkça belirlemek şartıyla genel sekretere devredebilir.

Genel sekreterlik

MADDE 12 — Genel sekreterlik Ajansın icra organıdır. Genel sekreterliğin ve yatırım destek ofislerinin en üst amiri genel sekreterdir. Genel sekreter yönetim kuruluna karşı sorumludur.

Genel sekreterin nitelikleri

MADDE 13 — Genel sekreter olarak istihdam edileceklerin aşağıda belirtilen niteliklere sahip olmaları şarttır:

- a) Hukuk, iktisat, maliye, işletme, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, istatistik, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, matematik, sosyoloji, mimarlık, şehir ve bölge plânlama ile mühendislik dallarından veya bunlara denkliği Yükseköğretim Kurulunca kabul edilen yurt dışındaki yüksek öğretim kurumlarından lisans düzeyinde mezun olmak.
b) Ajansın faaliyet alanına giren konularda yeterli bilgi ve deneyime sahip; uzmanlık gerektiren işlerde en az on yıl fiilen çalışmış olmak.
c) Kamu Personeli Yabancı Dil Bilgisi Seviye Tespit Sınavında İngilizce dilinden en az 70 puan almış veya buna denk kabul edilen uluslar arası geçerliliği bulunan belgeye sahip olmak.

Genel sekreterin görev ve yetkileri

MADDE 14 — Genel sekreterin görev ve yetkileri şunlardır:

- a) Yönetim kurulu kararlarını uygulamak.
b) Yıllık çalışma programı ile bütçeyi hazırlamak ve yönetim kuruluna sunmak.
c) Ajans gelirlerini toplamak, 4 üncü maddeye göre belirlenecek usûl ve esaslar ile bütçe ve yönetim kurulu kararlarına uygun olarak harcamaları yapmak.
d) Yönetim kurulu tarafından tespit edilecek sınırlar içerisinde, taşıt dışındaki taşınır malların alımına, satımına, kiralanmasına ve hizmet alımına karar vermek.
e) Bölgedeki kişi, kurum ve kuruluşların proje üretme ve uygulama kapasitesini geliştirici faaliyetlerde bulunmak.
f) Özel kesim, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerin proje ve faaliyet tekliflerini değerlendirerek malî destek sağlamak üzere yönetim kuruluna öneri götürmek.
g) Desteklenen proje ve faaliyetleri izlemek, değerlendirmek, denetlemek ve raporlamak.
h) Bölgesel kalkınmayla ilgili yurt içindeki ve dışındaki ajans ve kuruluşlarla işbirliği yapmak ve ortak projeler geliştirmek.
i) Yerel yönetimlerin plânlama çalışmalarına teknik destek sağlamak.
j) Personelin performans ölçütlerini belirlemek ve performansını değerlendirmek.
k) Personelin işe alınması ve işine son verilmesini yönetim kuruluna teklif etmek.
l) Ajans genel sekreterliğini temsilen, bölgesel gelişme ile ilgili ulusal ve uluslararası toplantılara katılmak ve yurt dışı temaslarda bulunmak.
m) Ajansın sekretarya işlerini ve görev alanına giren diğer hizmetleri yürütmek.
n) Yönetim kurulunun devrettiği yetkileri kullanmak.

Yatırım destek ofisleri

MADDE 15 — Bölge illerinde, yönetim kurulu kararı ile biri koordinatör olmak üzere, en çok beş uzmandan oluşan yatırım destek ofisleri teşkil edilir. Yatırım destek ofislerinde çalışan uzman personel sayısı, bölge ve ilin ihtiyaçlarına cevap veremez hale geldiği takdirde bu sayı, yönetim kurulu kararı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının onayı ile artırılabilir.

Yatırım destek ofisleri görevleri ile ilgili olarak genel sekreterliğe karşı sorumludur.

Yatırım destek ofislerinde yatırımcılara sunulan hizmetler tamamen ücretsizdir.

Yatırım destek ofislerinin görev ve yetkileri

MADDE 16 — Yatırım destek ofislerinin görev ve yetkileri şunlardır:

- a) Bölge illerinde, özel kesimdeki yatırımcıların kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idarî iş ve işlemlerini ilgili mevzuatta belirtilen süre içerisinde, ilgili mevzuatta bir süre belirtilmemişse öncelikle ve ivedilikle sonuçlandırmak üzere yönetim kurulu adına tek elden takip ve koordine etmek, yatırımları izlemek.
- b) İlgili mevzuattaki başvuru koşulları ve istenen belgeler doğrultusunda yatırımcıya bilgi vermek ve yol göstermek.
- c) Başvurular hakkında ön inceleme yapmak.
- d) 4 üncü madde uyarınca çıkarılacak olan düzenlemelerde belirtilen işlemleri yapmak.
- e) İş ve işlemler konusunda valiliğe ve genel sekreterliğe bilgi vermek.

Yatırım destek ofislerine başvuru

MADDE 17 — Yatırımcılar, ilgili mevzuatta belirtilen bilgi ve belgelerle yatırım destek ofislerine başvurur. Bu başvuru sonucunda yatırım destek ofislerinde geçen süreler, ilgili mevzuatta belirtilen sürelerden sayılmaz. Yatırımcıların bu Kanun kapsamında yatırım destek ofislerine başvurması kendi isteklerine bağlıdır.

İzin ve ruhsat işlemleri ile diğer idarî iş ve işlemler için yatırım destek ofisleri tarafından ilgili mercilere yapılan başvurular, yatırımcı tarafından yapılmış sayılır.

Yatırım destek ofislerine hangi yatırım ve işlemlerle ilgili başvuru yapılacağı, 4 üncü maddenin (h) bendi uyarınca çıkarılacak düzenlemeler kapsamında belirlenir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM **Personel Rejimi, Bütçe ve Denetim**

Ajans personelinin nitelik, statü ve hakları

MADDE 18 — Ajans hizmetleri, iş mevzuatı hükümlerine göre istihdam edilen uzman personel ve destek personeli eliyle yürütülür. Ayrıca, ajanslarda iç denetim yapmak üzere bir iç denetçi istihdam edilir. Sekreterlik, halkla ilişkiler, arşiv, idarî, malî ve personelle ilgili işlemler gibi işleri yürütecek olan destek personelinin sayısı, ajans toplam personel sayısının yüzde yirmisini geçemez.

Uzman personel ve iç denetçi, hukuk, iktisat, maliye, işletme, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, istatistik, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, matematik, sosyoloji, mimarlık, şehir ve bölge plânlama ile mühendislik dallarından veya bunlara denkliği Yüksek-öğretim Kurulunca kabul edilen yurt dışındaki yüksek öğretim kurumlarından lisans düzeyinde mezun olmuş, Kamu Personeli Yabancı Dil Bilgisi Seviye Tespit Sınavında İngilizce dilinden en az 70 puan almış veya buna denk kabul edilen uluslararası geçerliliği bulunan belgeye sahip adaylar arasından istihdam edilir. Ayrıca, iç denetçide kamuda denetim elemanı olarak en az on yıl çalışmış olma şartı aranır.

Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlardan, bu Kanunda belirtilen nitelikleri taşıyanlar, kendilerinin isteği ve kurumlarının muvafakati ile ajansta genel sekreter, iç denetçi veya uzman personel olarak istihdam edilebilir. Bunların kurumlarıyla olan ilişkileri iş akdinin yapılmasıyla son bulur. Bunlara verilecek ücret ile diğer malî ve sosyal haklar yapılacak iş akdi ile belirlenir. Bu şekilde istihdam edilenler, ajanstaki görevleri sona erdiğinde, öğrenim durumları, hizmet yılı ve unvanları dikkate alınarak önceki kurumlarında kariyerlerine veya durumlarına uygun boş bir kadro veya pozisyona en geç üç ay içinde atanırlar ve herhangi bir işleme gerek kalmaksızın en geç bir ay içerisinde göreve başlatılırlar. Ancak, bu kişilerin atanmalarında, önceki kurumlarındaki idarî unvanlar dikkate alınmaz. Bu fıkra kapsamındaki kişilerden, önceki kamu kurum ve kuruluşlarındaki kadrolarına müşterek kararname ile atananların, bu fıkraya göre yapılacak atama işlemleri ilgili bakan onayı ile yapılır. Bu fıkra uyarınca önceki kurumlarına dönen kişilerin ajansta geçen hizmetleri kazanılmış

hak aylık derece ve kademelerinde değerlendirilir. Bu durumda kıdem tazminatları ödenmez ve bu süreler emeklilik ikramiyesinin hesabında dikkate alınır.

Bu şekilde görevlendirilecek personel sayısı toplam personel sayısının yüzde otuzunu aşamaz.

Ajans personeli, emeklilik ve sosyal güvenlik yönünden 17/7/1964 tarihli ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununa tâbidir.

Yönetim kurulu üyeleri ile genel sekreter ve ajansta istihdam edilecek tüm personelde;

- a) Türk Vatandaşı olmak,
- b) Kamu haklarından mahrum bulunmamak,
- c) Affa uğramış olsalar bile Devletin şahsiyetine karşı işlenen suçlarla, zimmet, ihtilal, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı veya şeref ve haysiyeti kırıcı suçtan veya istimal ve istihlak kaçakçılığı hariç kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından dolayı hükümlü bulunmamak, şartları aranır.

Genel sekreter ile diğer personelin ücret ve gündelikleri ile diğer malî ve sosyal hakları Yüksek Planlama Kurulu kararıyla tespit edilen alt ve üst limitleri geçmemek üzere yönetim kurulunca belirlenir.

Ajans personeline ilişkin tüm ihtilaflar iş mahkemelerinde görülür.

Gelirler ve yönetilecek fonlar

MADDE 19 — Ajansın gelirleri ve yöneteceği fonlar şunlardır:

- a) Bir önceki yıl gerçekleşen genel bütçe vergi gelirleri tahsilatından, vergi iadeleri ile mahallî idarelere ve fonlara aktarılan paylar düşüldükten sonra kalan tutar üzerinden, binde beş oranında her yıl ayrılacak transfer ödeneğinden, Yüksek Planlama Kurulunca her bir ajans için nüfus, gelişmişlik düzeyi ve performans ölçütlerine göre belirlenecek pay.
- b) Avrupa Birliği ve diğer uluslararası fonlardan sağlanacak kaynaklar.
- c) Faaliyet gelirleri.
- d) Bir önceki yıl gerçekleşen bütçe gelirleri üzerinden, bölgedeki il özel idareleri için; borçlanma, tahsisi mahiyetteki gelirler ile genel, katma ve özel bütçeli kuruluşlardan alınan yardım kalemleri hariç tutulmak üzere yüzde bir, belediyeler için; borçlanma ve tahsisi mahiyetteki gelir kalemleri hariç tutulmak üzere yüzde bir oranında, cari yıl bütçesinden aktarılacak pay.
- e) Bölgedeki sanayi ve ticaret odalarının, bir önceki yıl kesinleşmiş bütçe gelirlerinin yüzde biri oranında, cari yıl bütçesinden aktarılacak pay.
- f) Ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca yapılan bağış ve yardımlar.
- g) Bir önceki yıldan devreden gelirler.

Bakanlar Kurulu, il özel idareleri için belirlenen oranı yüzde beşe kadar yükseltmeye ya da bu Kanunda belirlenen oranına kadar indirmeye, belediyeler için belirlenen oranı ise; yarısına kadar indirmeye ya da bu Kanunda belirlenen oranına kadar yükseltmeye yetkilidir.

Birinci fıkranın (d) ve (e) bentlerinde belirtilen paylar, ilgili idare ve kuruluşlar tarafından haziran ayının sonuna kadar ajans hesabına aktarılır. (d) bendinde belirtilen paylar, süresi içerisinde aktarılmadığı takdirde, bu idarelere genel bütçe vergi gelirleri tahsilat toplamı üzerinden ayrılan paydan ilgisine göre Maliye Bakanlığı ve/veya İller Bankasıyla kesilerek ilgili ajans hesabına aktarılır. Diğer alacakların tahsilinde, genel hükümlere göre işlem yapılır.

Giderler

MADDE 20 — Ajansın giderleri şunlardır:

- a) Plân, program ve proje giderleri.
- b) Proje ve faaliyet destekleme giderleri.
- c) Araştırma ve geliştirme giderleri.

- d) Tanıtım ve eğitim giderleri.
- e) Taşınır ve taşınmaz mal ile hizmet alım giderleri.
- f) Yönetim ve personel giderleri.
- g) Görevlerle ilgili diğer giderler.

Ajansın yıllık personel giderleri toplamı, gerçekleşen en son yıl bütçe gelirlerinin yüzde on beşini aşamaz.

Malî saydamlık ve hesap verme sorumluluğu

MADDE 21 — Ajanslar, finansal kaynaklarının elde edilmesi ve kullanılmasında, denetimin sağlanması amacıyla, kamuoyunu zamanında bilgilendirmekle yükümlüdür. Bu amaçla;

- a) Görev, yetki ve sorumlulukların açık olarak tanımlanması,
- b) Yıllık çalışma programı ile bütçenin hazırlanması, yetkili organlarda görüşülmesi, uygulanması ve uygulama sonuçları ile raporların kamuoyuna açık ve ulaşılabilir olması,
- c) Ajanslar tarafından proje ve faaliyetlere sağlanan desteklerin bir yılı geçmemek üzere belirli dönemler itibarıyla kamuoyuna açıklanması,
- d) Ajans hesaplarının standart bir muhasebe sistemi ve genel kabul görmüş muhasebe prensiplerine uygun bir muhasebe düzenine göre oluşturulması, zorunludur.

Ajansların malî ve finansal kaynaklarının elde edilmesi, kullanılması ve malî denetiminin sağlanmasında görevli ve yetkili olanlar; kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak elde edilmesinden, kullanılmasından, muhasebeleştirilmesinden, raporlanmasından ve kötüye kullanılmaması için gerekli önlemlerin alınmasından sorumludur.

Bütçe

MADDE 22 — Ulusal ve bölgesel düzeyde plân ve programlara, Yüksek Planlama Kurulunca belirlenen ödenek tavanına ve yıllık çalışma programına göre hazırlanan bütçe, ajansın bütçe yılı içindeki gelir ve gider tahminlerini gösterir. Bütçe yılı takvim yılıdır. Bütçe dışı harcama yapılamaz.

Bütçenin hazırlanması ve kabulü

MADDE 23 — Ajans, Yüksek Planlama Kurulunca, 19 uncu maddenin birinci fıkrasının (a) bendinde belirtilen ölçütlere göre her yıl haziran ayında genel bütçeden ajanslara yapılacak transferlere ilişkin gösterge niteliğinde belirlenen payların tavanları ile diğer gelir kalemlerine ilişkin tahminleri dikkate alarak bir sonraki yılın bütçesini hazırlar.

Ulusal ve bölgesel düzeydeki plân ve programlar dikkate alınarak genel sekreterlikçe hazırlanacak bütçe taslağı ve çalışma programı, ağustos ayı başında yönetim kuruluna sunulur.

Bütçe taslağı yönetim kurulunca kabul edildikten sonra çalışma programı ile birlikte en geç eylül ayı başına kadar görüş alınmak üzere Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına gönderilir. Bütçe, Genel Bütçe Kanununun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren onbeş gün içinde kesinleştirilerek Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına sunulur.

19 uncu maddenin birinci fıkrasının (a) bendine göre yapılacak transfer ödeneği, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı bütçesinde gösterilir. Bu ödenek aylık harcama programına göre Devlet Planlama Teşkilatınca ajanslara kullandırılır.

Bütçenin kesinleşme tarihine kadar devam eden işler için yapılacak harcamalar yılı bütçesi ile ilişkilendirilir.

Bütçe sonuçları

MADDE 24 — Bütçe sonuçları, genel sekreter tarafından bütçe döneminin bitiminden sonraki mart ayı içinde yönetim kuruluna sunulur; yönetim kurulunda görüşülerek karara bağlanır.

Bütçe sonuçları onaylanmadığı takdirde İçişleri Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına gönderilir. Bu kurumlar bu Kanunun ve/veya diğer ilgili kanunların ilgili hükümlerine göre işlem tesis eder.

Denetim

MADDE 25 — Ajanslarda iç ve dış denetim yapılıır.

İç denetimde; ajansın faaliyetleri, hesapları, işlemleri ve performansı yönetim kurulu başkanı veya genel sekreter ile bir iç denetçi tarafından denetlenir. İç denetim raporları yönetim kuruluna ve kalkınma kuruluna sunulur.

Dış denetimde; İçişleri Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca müştereken belirlenecek esas ve usûllere göre ajansın her türlü hesap ve işlemleri, yönetim kurulu tarafından her yıl en geç mart ayında ve gerekli görülen hallerde her zaman Sermaye Piyasası Kurulu mevzuatına göre kurulmuş bağımsız denetim kuruluşlarına incelenir. Bağımsız dış denetim kuruluşları, hazırladıkları raporu eş zamanlı olarak İçişleri Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına sunar. Denetim sonucu suç teşkil eden hususlarla ilgili gerekli işlemleri yapmaya İçişleri Bakanlığı, performansla ilgili değerlendirmeleri yapmaya ve gerekli tedbirleri almaya Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı yetkilidir.

Bu maddeye göre bağımsız denetim yapan kuruluşların ortakları, yöneticileri ve çalışanlarının cezai sorumluluğu hakkında 28/7/1981 tarihli ve 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanununun 47 nci maddesinin (B) bendinin (3) numaralı alt bendi ile 48 ve 49 uncu maddeleri hükümleri uygulanır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Çeşitli Hükümler

Muafiyet

MADDE 26 — Ajanslar; bu Kanunun uygulanmasıyla ilgili iş ve işlemlerde her türlü vergi, resim ve harçtan muaftır.

Uygulanmayacak hükümler

MADDE 27 — Ajans, 10/12/2003 tarihli ve 5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 8/9/1983 tarihli ve 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu ve 4/1/2002 tarihli ve 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu hükümlerine tâbi değildir.

MADDE 28 — 19/6/1994 tarihli ve 540 sayılı Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükümünde Kararnamenin 2 nci maddesine aşağıdaki bent eklenmiştir.

"l) Kalkınma ajanslarının koordinasyonunu sağlamak ve bunlarla ilgili iş ve işlemleri yürütmek."

MADDE 29 — 540 sayılı Kanun Hükümünde Kararnamenin 14 üncü maddesine "yapısal uyum politikalarının uygulanması sırasında ortaya çıkabilecek sorunların çözümü amacıyla projeler geliştirmek ve bu konularda yapılacak çalışmaları koordine etmek," ifadesinden sonra gelmek üzere "kalkınma ajanslarının genel koordinasyonunu sağlamak ve bunlarla ilgili iş ve işlemleri yürütmek," ifadesi eklenmiştir.

MADDE 30 — 27/10/1989 tarihli ve 388 sayılı Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükümünde Kararnamenin 2 nci maddesinin (f) bendi "nazım ve uygulama imar plânlarını yapmak veya yaptırmak," şeklinde değiştirilmiş, maddeye aşağıdaki (i) bendi eklenmiş ve 3 üncü maddesinin son fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır.

"i) Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini kapsayan bölgelerde kurulacak kalkınma ajansları üzerindeki koordinasyon görevini, Devlet Planlama Teşkilatının belirleyeceği usûl ve esaslara göre yürütmek,"

GEÇİCİ MADDE 1 — Bütün ajanslar kurulup faaliyete geçene kadar 19 uncu maddenin birinci fıkrasının (a) bendi uyarınca tahsis edilecek transfer ödeneği, kurulmuş ajans sayısı dikkate alınarak belirlenir. Ajanslar kuruldukları tarih itibarıyla yılın geri kalanı için kendilerine düşen payı kullanma hakkını kazanır.

GEÇİCİ MADDE 2 — İlk yıl için ajansta istihdam edilebilecek olan azamî personel sayısı kuruluş kararnamesinde belirtilir.

GEÇİCİ MADDE 3 — Türkiye-Avrupa Birliği Malî İşbirliği kapsamında yürütülen bölgesel programların; bölgelerde yürütülmesi ve koordinasyonu amacıyla oluşturulan proje birimlerinin yürütmekte olduğu iş ve işlemler, bunlara ilişkin hak ve yükümlülükler ile her türlü taşınır mallar, kuruluş kararnamesinin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en geç bir ay içinde ilgili ajansa devredilir.

Söz konusu proje birimlerinde çalışan personelden; görevli olduğu bölgede kurulan ajansın kuruluş kararnamesinin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içerisinde ilgili ajansa başvurulardan, 18 inci maddenin ikinci fıkrasında belirtilen öğrenim dalı dışındaki niteliklere sahip olanlar uzman personel, diğerleri ise destek personeli olarak bu Kanunun ilgili hükümlerine göre öncelikle istihdam edilir.

GEÇİCİ MADDE 4 — Kalkınma kurulu, kuruluş kararnamesinin yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içinde, ajans merkezi olarak tespit edilen ilin valisinin başkanlığında ilk toplantısını yapar.

Yürürlük

MADDE 31 — Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

MADDE 32 — Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

7 Şubat 2006

EK 1: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması

TR1: İstanbul

TR10: İstanbul

TR2: Batı Marmara

TR21: Edirne, Kırklareli, Tekirdağ

TR22: Balıkesir, Çanakkale

TR3: Ege

TR31: İzmir

TR32: Aydın, Denizli, Muğla

TR33: Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa, Uşak

TR4: Doğu Marmara

TR41: Bilecik, Bursa, Eskişehir

TR42: Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova

TR5: Batı Anadolu

TR51: Ankara

TR52: Karaman, Konya

TR6: Akdeniz

TR61: Antalya, Burdur, Isparta

TR62: Adana, Mersin

TR63: Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye

TR7: Orta Anadolu

TR71: Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Niğde, Nevşehir

TR72: Kayseri, Sivas, Yozgat

TR8: Batı Karadeniz

TR81: Bartın, Karabük, Zonguldak

TR82: Çankırı, Kastamonu, Sinop

TR83: Amasya, Çorum, Samsun, Tokat

TR9: Doğu Karadeniz

TR90: Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon

TRA: Kuzeydoğu Anadolu

TRA1: Bayburt, Erzincan, Erzurum

TRA2: Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars

TRB: Ortadoğu Anadolu

TRB1: Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli

TRB2: Bitlis, Hakkâri, Muş, Van

TRC: Güneydoğu Anadolu

TRC1: Adıyaman, Gaziantep, Kilis

TRC2: Diyarbakır, Şanlıurfa

TRC3: Batman, Mardin, Şırnak, Siirt